

GEERT, GEERT EN NOG EENS GEERT

Een onderzoek naar framing in de berichtgeving over Geert Wilders door de actualiteitenprogramma's NOVA en Netwerk

Lucienne Boehmer
Masterthesis Media en Journalistiek

- Erasmus Universiteit Rotterdam • Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen • 25 januari 2010
- Begeleider: dr. P.H.J. Schafraad • Tweede lezer: dr. B.C.M. Kester • 306934ab@student.eur.nl •

Voorwoord

Geert, Geert en nog eens Geert. Dit is niet alleen de titel van deze masterthesis, maar gelijk ook een beschrijving van het afgelopen jaar. Een jaar waarin een groot deel van mijn leven werd beheerst door deze mede-Limburger en dan vooral dat wat de media over hem zeiden. Een dankbaar onderwerp voor een thesis, want iedereen heeft wel een mening over Wilders en zijn doen en laten. Het is prettig af te studeren op een onderwerp dat ook door anderen behalve studiegenoten en je begeleider, begrepen en interessant gevonden wordt. Soms ook wat vermoeiend, omdat wanneer het onderzoek heel even aan de kant wordt gelegd, de media nog steeds volop berichtgeven over Geert Wilders. Pauw en Witteman voor het slapen gaan zorgde nog wel eens voor dromen met opnieuw een hoofdrol voor Geert. Uiteindelijk is het vooral voldoening waarmee ik deze thesis heb geschreven: een onderwerp dat mijn grote interesse had (en nog steeds heeft), een onderzoek dat steeds meer vorm kreeg en resultaten die daadwerkelijk tot interessante inzichten hebben geleid.

Graag bedank ik mijn begeleider Pytrik Schafraad voor alle tijd en moeite die hij in de begeleiding van mij heeft gestoken. Begeleiding op maat zou ik het willen noemen. Het tijdspad zou vanaf begin af aan meer tijd gaan bestrijken dan officieel de bedoeling was, en de manier waarop alles is verlopen maakt dat ik mijn thesis inlever met minder RSI-klachten dan waarmee ik eraan begon. Uiteindelijk hebben de vaste ontmoetingen 's maandags om 11.00 uur, het regelmatig bestuderen van mijn vorderingen en de verhelderende gesprekken ertoe geleid dat de thesis er in deze vorm ligt. Daarnaast bedank ik graag mijn ouders die mij, ondanks een nóg weer wat langere studieduur, toch de kans hebben gegeven op deze manier mijn studie af te ronden. Tenslotte Gerben voor zijn voortdurende medeleven en support, maar ook de vele gesprekken over zowel de inrichting van mijn onderzoek en de resultaten van mijn analyse, als de taalkwesties die af en toe naar voren kwamen. Voor een ieder die zich stort op het lezen van dit stuk, hoop ik dat het nieuwsgierig maakt, interesse opwekt danwel nieuwe inzichten of ideeën met zich mee brengt.

Lucienne Boehmer

Januari 2010

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	3
1.1 Aanleiding	3
1.2 Onderzoeksvraag	4
1.3 Relevantie	5
1.4 Thesispbouw.....	5
2. Geert Wilders en de Partij voor de Vrijheid	7
2.1 De Partij voor de Vrijheid	7
2.1.1 <i>Onstaan</i>	7
2.1.2 <i>Ideologie</i>	8
2.1.3 <i>Strategie</i>	8
2.2 Partijkarakter	10
2.2.1 <i>Rechts-extremistisch, racistisch of populistisch?</i>	10
2.2.2 <i>PVV als extreemrechtse partij</i>	13
2.2.3 <i>Concluderend</i>	16
2.3 Onderzoek naar Geert Wilders en de media.....	16
3. Beeldvorming- en framingtheorie	18
3.1 Beeldvorming.....	18
3.1.1 <i>Cultuur</i>	18
3.1.2 <i>Communicatie</i>	19
3.1.3 <i>Beeldvorming en media</i>	20
3.1.4 <i>Samenvattend</i>	22
3.2 Framing.....	23
3.2.1 <i>Framing en beeldvorming</i>	24
3.2.2 <i>Werking van frames</i>	25
3.2.3 <i>Kritische, cognitieve en constructivistische benadering van framing</i>	26
3.2.4 <i>Toepassing van theorie</i>	29
4. Methoden.....	31
4.1 Onderzoeksopzet.....	31
4.1.1 <i>Kwalitatief versus kwantitatief</i>	31
4.1.2 <i>Inductieve versus deductieve strategie</i>	32
4.1.3 <i>Kwalitatief-interpreterende inhoudsanalyse</i>	33

4.2 Materiaal	34
4.2.1 Programma's.....	34
4.2.2 Tijdvak.....	37
4.2.3 Items.....	38
4.3 Analyse.....	41
4.3.1 Werkwijze analyse.....	41
4.3.2 Analyse en frameweergave.....	43
4.3.3 Topclijst en analyseschema.....	44
5. Resultaten	48
5.1 “Veel woorden, weinig wol”-frame	49
5.1.1 Algemeen	50
5.1.2 Framing en reasoning devices.....	51
5.1.3 Frame dimensies	53
5.2 “Relschopper”-frame	54
5.2.1 Algemeen	54
5.2.2 Framing en reasoning devices.....	55
5.2.3 Frame dimensies	57
5.3 Het “toch niet onderschatten”-frame	57
5.3.1 Algemeen	57
5.3.2 Framing en reasoning devices.....	58
5.3.3 Frame dimensies	60
5.4 “Strateeg”-frame	60
5.4.1 Algemeen	61
5.4.2 Framing en reasoning devices.....	62
5.4.3 Frame dimensies	63
5.5 Frame verhoudingen en overzicht.....	63
5.6 Overige inzichten	68
5.6.1 Verschillen per periode.....	68
6. Conclusies, reikwijdte en aanbevelingen.....	72
6.1 Conclusies	72
6.2 Reikwijdte en aanbevelingen.....	75
Bibliografie	77
Bijlagen	87

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

De Nederlandse journalistiek als 'linkse kerk'; dit beeld dat Geert Wilders scheidt over de Nederlandse media zal voor de meeste mensen niet onbekend zijn. Hij verleent zijn medewerking niet graag meer aan de Nederlandse journalistiek, want de linkse invloed is hier veel te groot en de berichtgeving bevooroordeeld (Krouwel, 28 juli 2008).

Media spelen in de huidige samenleving geen geringe rol. Informatie en nieuws worden nog steeds toegankelijker. 24 uur per dag kan men op de hoogte blijven van het laatste nieuws en de stand van zaken omtrent allerhande onderwerpen. Vooral wanneer het gaat om serieuze en ingewikkelde onderwerpen zoals politiek of economie, is een groot deel van de bevolking erg afhankelijk van wat zij via de verschillende media te horen krijgen, simpelweg omdat veel mensen hier zelf vaak geen verstand van hebben. In de manier waarop de maatschappij reageert op bepaalde politieke of economische zaken, spelen de media daardoor een erg grote rol. Een wereld zonder radio, televisie of internet is voor velen haast niet meer denkbaar, en de rol die de media speelt, krijgt dan ook steeds meer aandacht.

De impact en de objectiviteit van media is een veelbesproken onderwerp. Regelmatig wordt benadrukt dat media met betrekking tot nieuwsberichtgeving, zowel objectief als onpartijdig zouden moeten zijn om op deze manier aan de kijker of lezer over te laten wat zij van bepaalde kwesties vinden. Het tonen van de verschillende kanten van de zaak maakt daar onderdeel van uit (Westerstahl, 1983; 404-407). Mediastudies echter hameren keer op keer op het feit dat objectiviteit een zekere vorm van utopie is, en dat elke televisiereportage en elk krantenartikel gecreëerd wordt door personen welke vanuit opvoeding, sociale omgeving en opleiding bepaalde referentiekaders hebben meegekregen (ibid). Ook het werken volgens bepaalde routines heeft gevolgen voor de inhoud van mediaproducten. Standaardisatie van werkwijzen door tijdsdruk, maar ook de vraag vanuit de consument en de afhankelijkheid van financiële bronnen, spelen een rol bij de totstandkoming van nieuws. Deze en andere routines zouden een dusdanige invloed hebben op de productie door media, dat deze simpelweg niet volledig objectief en onpartijdig kunnen zijn (Shoemaker & Reese, 1996; 105-137).

Een belangrijk en populair perspectief binnen media- en communicatiestudies met betrekking tot de invloed van media op de maatschappij, is dat van framing. Een frame kan in feite gezien worden als een telkens terugkerende thematiek met betrekking tot een specifiek onderwerp of persoon. Door middel van tekstenmerken zoals bewoordingen, intonatie en stereotypes wordt er kleur gegeven aan de berichtgeving. Onder framing verstaat men daarom de manier waarop

specifieke personen of gebeurtenissen weergegeven of benaderd worden door de media. Hierbij draait het om de constructie van nieuws vanuit specifieke referentiekaders, en de rol die dit speelt in de vorming van de publieke opinie (Van Gorp, 2007: 61-62).

Wilders' houding ten opzichte van de Nederlandse media wordt gekenmerkt door afgunst ten opzichte van de berichtgeving met betrekking tot hemzelf en zijn partij. Als omstreden politicus krijgt hij regelmatig aandacht van de media, maar over de manier waarop dit gebeurt laat Wilders zich niet positief uit. Deze houding van Geert Wilders in combinatie met de interesse voor beeldvorming en media, en in het bijzonder de framingtheorie, vormen daarom de aanleiding voor dit onderzoek. Met name de rol die televisie speelt op het gebied van beeldvorming en de grote hoeveelheid mensen die dit medium weet te bereiken heeft mijn bijzondere interesse. In deze thesis worden deze drie factoren daarom gecombineerd. Er wordt gefocust op de berichtgeving met betrekking tot Geert Wilders en er wordt aan de hand van frameonderzoek onderzocht hoe hij wordt gepresenteerd en getypeerd in de actualiteitenprogramma's NOVA en Netwerk.

1.2 Onderzoeksvraag

In dit onderzoek wordt gefocust op de kant van de media in de beeldvorming. Dit gebeurt door onderzoek te doen naar de wijze waarop NOVA en Netwerk Geert Wilders benaderen in hun berichtgeving. Er zal worden gewerkt aan de hand van een kwalitatieve inhoudsanalyse. Hiermee zal de inhoud van een selectie van uitzendingen op verschillende niveaus geanalyseerd worden. Deze inhoudsanalyse moet inzicht bieden in de aanwezige tekstkenmerken en patronen, waardoor frames geïdentificeerd kunnen worden.

De hoofdvraag waar dit onderzoek antwoord op zal geven, is als volgt:

Hoofdvraag: Hoe wordt Geert Wilders geframed in actualiteitenprogramma's NOVA en Netwerk?

Naar het beantwoorden van deze vraag wordt toegewerkt aan de hand van twee deelvragen. De inhoudsanalyse zal volgens een stappenplan inzicht bieden in de frames zelf; de kenmerken en de manifestatie ervan. Aan de hand van de inzichten die de analyse biedt, beantwoord het onderzoek de deelvragen, welke op hun beurt tot een antwoord op de hoofdvraag zullen leiden. De deelvragen van het onderzoek zijn:

Deelvraag 1: Welke frames zijn er in de berichtgeving over Geert Wilders te onderscheiden?

Deelvraag 2: Is er in de berichtgeving sprake van een dominant frame?

Beide deelvragen bieden inzicht in een eigen onderdeel van het framing concept en maakt dat er uiteindelijk een helder beeld kan worden gegeven van de framing door beide actualiteitenprogramma's.

1.3 Relevantie

Naar de framing van politieke kwesties of politieke partijen door de media is al verschillende malen onderzoek gedaan (Wolfsfeld, 1997; De Vreese, 2003; Griffin, 2004; Jasperson & El-Kikhia, 2003; Entman, 1991; Cappella & Jamieson, 1996). Ook onderzoek naar framing van andere onderwerpen is niet zeldzaam (Van den Bulck, Simons & Van Gorp, 2008; Flicker, 2003; Boni, 2002; Tucker, 1998). Veel onderzoeken richten zich daarbij echter op framing in de geschreven pers, met name wanneer het gaat om framingonderzoek naar politieke kwesties. Verschillende dagbladen of tijdschriften zijn met elkaar vergeleken op nationaal en internationaal niveau (Entman, 1991; Griffin, 2004; De Landtsheer, Palmer & Middleton, 2002; Menashe & Siegel, 1996; Hond, 2006).

Onderzoek naar de manier waarop televisie bepaalde (politieke) kwesties weergeeft is daarentegen een stuk minder uitgevoerd (De Vreese, 2003; Groen & Van der Zwan, 2005). Behalve het bieden van interessante inzichten in de framing van Geert Wilders, kan het onderzoek een inspiratiebron zijn voor meerdere onderzoeken op dit gebied. Het onderzoek kan als aanvulling dienen voor reeds gedane onderzoeken naar berichtgeving van Geert Wilders in de Nederlandse pers (Scholten, Ruigrok, Krijt, Schaper & Paanakker, 2008) en door de beperkte hoeveelheid uitgevoerde onderzoeken naar framing op televisie, biedt dit onderzoek vele mogelijkheden voor vergelijkend of verdiepend onderzoek.

1.4 Thesisopbouw

Deze thesis zal stapsgewijs leiden naar de antwoorden op de hoofdvraag en deelvragen. Dit zal gebeuren aan de hand van 6 hoofdstukken. Hoofdstuk 2 zal voorzien in een duidelijke basis met betrekking tot Geert Wilders politieke achtergrond. Wat hij doet en waar hij voor staat komt hier aan de orde, evenals de discussie over het partijkarakter van zijn partij en eerder onderzoek naar mediaberichtgeving over Wilders. Hoofdstuk 3 biedt vervolgens aan de hand van de beeldvorming- en framingtheorie, de handvatten nodig om inzicht te verkrijgen in de aanleiding van het onderzoek, het onderzoek in de juiste context te kunnen plaatsen en het op waarde te kunnen schatten.

Hoofdstuk 4 biedt een methodische verantwoording. De onderzoeksmethoden zoals deze toegepast zijn in het onderzoek, worden hier uitgebreid beschreven en verklaard zodat er duidelijkheid bestaat over de vorm van de analyse en de manier waarop dit uiteindelijk resultaten opgeleverd heeft. Deze resultaten worden vervolgens in hoofdstuk 5 gepresenteerd en ter afsluiting komen in hoofdstuk 6 de conclusies en de antwoorden op de hoofd- en deelvragen aan de orde, evenals de reikwijdte van het onderzoek en de aanbevelingen die gedaan kunnen worden aan de hand van het verloop en de resultaten.

2. Geert Wilders en de Partij voor de Vrijheid

Dit onderzoek richt zich op de berichtgeving met betrekking tot Geert Wilders. Om echter meer inzicht te verkrijgen in Wilders' achtergrond en zijn plaats binnen het politieke spectrum, wordt er in dit hoofdstuk dieper ingegaan op zijn politieke carrière, zijn Partij voor de Vrijheid en eerder onderzoek met betrekking tot Wilders en de media. Op deze manier voorziet dit hoofdstuk in de nodige informatie welke verderop bij de analyse van de berichtgeving van belang zal zijn.

2.1 De Partij voor de Vrijheid

2.1.1 *Onstaan*

De politieke carrière van Geert Wilders strekt verder dan zijn Partij voor de Vrijheid (PVV). In 1989 wordt hij lid van de VVD. Dit is ook waar zijn politieke carrière in 1990 start met het schrijven van speeches en een baan als beleidsmedewerker. In 1998 neemt Wilders dan voor de VVD plaats in de Tweede Kamer. Tot 2004 blijft hij lid van de VVD en houdt hij ook zijn plek in de Kamer voor deze partij ('Geert Wilders', z.d.).

Medio 2004 gaat het mis met Wilders bij de VVD. Hij raakt in conflict met fractievoorzitter Jozias van Aartsen over de toetreding van Turkije tot de EU. Van Aartsen geeft te kennen dat Wilders zich misschien moet afvragen of hij nog wel op zijn plek is bij de VVD. Geert Wilders besluit hierop de VVD te verlaten. Zijn zetel in de kamer geeft hij echter niet op. In eerste instantie blijft hij als Groep Wilders deel uitmaken van de Tweede Kamer. De definitieve vorm van zijn nieuwe partij blijft nog even onbekend. Een samenwerking met Marco Pastors en Joost Eerdmans, lid van Leefbaar Rotterdam en de LPF, komt niet van de grond. Zij zetten uiteindelijk hun eigen partij op genaamd EénNL. Op 22 februari 2006 wordt de PVV opgericht en naar de aanloop van de verkiezingen in november kondigt Geert Wilders aan met deze partij te zullen deelnemen aan de verkiezingen ('Biografie van Geert Wilders', z.d.).

Vanaf deze aankondiging gaat Wilders hard aan de slag met het profileren van de partij. De drie belangrijkste punten waarop de PVV zich richt zijn lagere belastingen, de immigratiestop en betere scholen ('Groep Wilders', 23 februari 2006.). Wilders veroorzaakt in deze opstartfase vooral ophef met zijn ideeën om artikel 1 van de grondwet te schrappen. De PVV behaalt bij de verkiezingen uiteindelijk 579.490 stemmen en daarmee negen Kamerzetels. Op Geert Wilders zelf werden in totaal 566.197 voorkeurstemmen uitgebracht. Dit waren er meer dan op de nummer één van zijn vroegere partij de VVD, Mark Rutte. Hij kreeg in totaal 553.200 voorkeurstemmen (Dienst Onderzoek en Statistiek Amsterdam, 2006).

2.1.2 Ideologie

De ideologie van de PVV wordt in eerste instantie beschreven in *Een Nieuw-Realistische visie* en *Klare wijn*, beiden uiteenzettingen over de ideeën van de partij. Later worden deze ideeën samengevat en gepresenteerd in een verkiezingspamflet. De PVV bepleit als partij een beter en sterker Nederland wat alleen bewerkstelligt kan worden wanneer men stilstaat bij het feit dat de afstand tussen burgers en de politieke elite is te groot is geworden. Democratie moet directer worden zodat er beter naar burgers geluisterd kan worden en er een groter saamhorigheidsgevoel ontstaat (Partij voor de Vrijheid, 2006a). Het invoeren van bindende referenda en een districtenstelsel, en het afschaffen van de Eerste Kamer zullen hieraan bijdragen (Partij voor de vrijheid, 2006b). Orde en omgangsvormen moeten weer een grotere rol gaan spelen in de samenleving, die volgens de partij gekenmerkt wordt door gebrek aan fatsoen, vrijblijvendheid en bedreigend gedrag (Partij voor de Vrijheid, 2006a).

Daarnaast moet er aandacht worden besteed aan de veiligheid binnen het land, criminaliteit en islamitisch terrorisme moeten hard aangepakt worden door de invoering van minimumstraffen, de introductie van heropvoedingskampen en het uitzetten van niet-Nederlanders die een misdrijf plegen. Ook zou er meer stilgestaan en gehandeld moeten worden naar de identiteit van Nederland. Maatregelen die de PVV wil nemen om dit te bewerkstelligen zijn onder andere het afschaffen van de dubbele nationaliteit, een immigratiestop voor niet-westerse allochtonen voor de komende vijf jaar en uitstel van bouw van nieuwe Islamitische scholen moskeeën. Bovendien vind men dat onderwijs en zorg naar een hoger niveau gebracht dienen te worden. Er moet op scholen meer aandacht besteedt worden aan geschiedenis en nationale identiteit, Tweede fase en VMBO dienen afgeschaft te worden en meer geld naar de verpleeghuiszorg (Partij voor de Vrijheid, 2006b).

Er moet weer een samenleving gecreëerd worden waar men trots op kan zijn en welke gestoeld is op gemeenschappelijke normen en waarden, maar waarbij de politiek een minimale rol speelt (Partij voor de Vrijheid, 2006a).

2.1.3 Strategie

Sinds het moment dat Geert Wilders zich afscheidde van de VVD, veroorzaakt hij regelmatig ophef met de uitspraken die hij doet. Wilders staat dan ook bekend als de politicus met zijn provocerende uitspraken. Er wordt klare taal gesproken en niet om zaken heen gedraaid. Zo kwam Wilders al uitgebreid in de aandacht door een Kamerdebat waarin hij Minister Ella Vogelaar 'knettergek' noemde, veroorzaakte hij ophef met zijn voorstel om de Koran te verbieden omdat dit een extremistisch boek zou zijn dat aanzet tot haat en verbaasde hij menigeen door een

'kopvoddentaks' voor te stellen ('Plan Wilders voor belasting', 17 september 2009; 'Moslimataks Wilders valt slecht', 17 september 2009; 'Wilders' Wonderland', 18 september 2009). Ook zijn vraag naar de kosten van een allochtoon hield de politiek een paar weken bezig (Rijlaarsdam en Staal, 23 juli 2009; Meijer, 6 augustus 2009; Staal, 11 september 2009).

Over de strategie van de PVV is weinig bekend, aangezien de partij hier over het algemeen niets hierover loslaat. Geert Wilders geeft met strakke hand leiding aan zijn fractie, maar aandacht hoort volgens fractielid Fleur Agema te gaan naar de standpunten van de partij en niet de manier waarop de partij in elkaar steekt (Staal, 2009). Journalisten en onderzoekers houden zich echter wel bezig met de strategie van de partij en de manier waarop Geert Wilders er toch telkens weer in slaagt de aandacht naar zich toe te trekken. Er wordt daarbij vooral aandacht besteed aan de retorische kracht van Wilders' manier van spreken. Hierbij komt vaak de gedachte naar voren dat juist hierin de kracht ligt van de partij en de verklaring van het succes (Wijnberg, 2009).

Journalist en filosoof Rob Wijnberg grijpt bij zijn analyse van de kracht van Geert Wilders terug naar Aristoteles' *ethos, pathos en logos*. De drie voorwaarden waaraan een spreker moet voldoen om gelijk te krijgen van zijn publiek, en daardoor sterk te staan. *Ethos*, oftewel geloofwaardigheid, weet Geert Wilders te creëren door de manier waarop hij zich als leider presenteert, zowel voor de PVV als voor het volk. Dit doet hij door 'Ik' zoveel mogelijk te vermijden, hij spreekt immers namens het volk, bovendien is het enige lid van de PVV; het aanspreekpunt en gezicht van de partij. Daarnaast beschikt Wilders ook zeer duidelijk over *pathos*, de kracht om emoties aan te spreken bij het publiek. Een techniek die Wilders regelmatig toepast door in te spelen op de machteloosheid van het publiek, maar hier vervolgens ook daadkrachtige oplossingen voor aan te dragen (ibid.). Een techniek ook die hem door anderen verweten wordt te gebruiken om het volk angst aan te praten. Als laatste weet Geert Wilders ook aan de voorwaarde van *logos* te voldoen, door al zijn argumenten te voorzien van een logische structuur. Hoewel deze niet de juistheid van zijn punten garandeert, maakt een consequente herhaling van deze logische redentatie, dat zijn argumenten weldegelijk sluitend lijken (ibid.).

Achter het confronterende en provocerende karakter van de PVV, schuilt dus ook nog een retorisches vaardig spreker, wat de PVV hoogstwaarschijnlijk aantrekkelijk maakt bij de kiezers. Hoewel de andere partijen weinig van deze aanpak van de PVV willen weten, lijkt de weerstand die de PVV bij de overige Kamerleden veroorzaakt, de partij juist te sterken. Wilders lijkt met zijn directe taalgebruik niet alleen geloofwaardig op de kiezer over te komen, maar ook de politieke stof toegankelijker te maken voor zijn kiezers. Daarmee demonstreert hij de kloof tussen politiek en volk, welke hij zelf regelmatig aanhaalt, te kunnen dichten door de taal van het volk te spreken. Bovendien sterkt de ophef rondom zijn handelen hem in zijn roep om vrijheid van meningsuiting en zorgt het ervoor dat hij telkens opnieuw in de spotlights staat (Staal, 2009).

2.2 Partijkarakter

Dat Geert Wilders met zijn Partij van de Vrijheid tot de rechtse partijen geschaard kan worden, is iets waar weinig twijfel over bestaat. Wilders zelf heeft het over een 'rechtse kentering' in zijn eerste partijprogramma *Klare Wijn* en lijkt met dit stempel weinig problemen te hebben (Lucardie, 2007: 178). Of er echter ook sprake is van een extreemrechts karakter bij de PVV is een kwestie waarover verschillende meningen en theorieën bestaan. Wat betreft de definitie van extreemrechts en de bijbehorende kenmerken waarover een partij moet beschikken om hier deel van uit te maken, bestaan geen vaste richtlijnen. Op 10 december 2008 kwam de Anne Frank Stichting in hun Monitor Racisme en Extremisme tot de conclusie dat de PVV weldegelijk een extreemrechtse partij is. Geert Wilders zelf reageerde hier woedend op in actualiteitenprogramma *Netwerk* (12 november 2008). De PVV een extreemrechtse partij noemen zou volgens hem een belediging zijn voor zijn partij en haar kiezers.

In de volgende paragrafen zal aandacht worden geschonken aan de theorie van Meindert Fennema (2004) over het karakter van radicaal rechtse partijen en de definitie van rechts-extremisme, de resultaten van de Monitor Racisme en Extremisme en de plaatsing van de Partij van de Vrijheid in het politieke landschap.

2.2.1 Rechts-extremistisch, racistisch of populistisch?

Meindert Fennema richtte zich in een artikel in 2004 in zijn geheel op politiek radicaal rechts en illustreert hierin zijn ideeën over de verschillen tussen de diverse rechtse partijen en stromingen daarbinnen (in Nederland en Europa). Als algemene benaming van radicaal rechtse partijen geeft hij de voorkeur aan de term anti-immigranten partijen in plaats van extreemrechts, aangezien er ook binnen de verschillende partijen die tot deze stroming worden gerekend nog verschillen voorkomen. Een overeenkomst echter tussen al deze partijen is de afkeer jegens immigranten en het immigratiebeleid van de overheid. De anti-immigranten partijen zijn volgens Fennema echter onder te verdelen op basis van drie verschillende kenmerken. Niet iedere radicaal rechtse partij wordt daarom getypeerd als zijnde extreemrechts. Op welke manier de identiteit van radicaal rechtse partijen binnen de politiek wordt opgevat en benaderd, is afhankelijk van de kenmerken ervan (Fennema, 2004: 3-4).

Volgens de theorie van Fennema valt er binnen de anti-immigranten partijen onderscheid te maken tussen extreemrechts, racistisch en populistische of protest partijen (ibid.).

Extreemrechts

Bij extreemrechtse partijen is de grondslag van deze partijen vaak voor een groot deel te vinden in het fascisme. Deze partijen putten voor belangrijke onderdelen van hun politieke idealen uit dit

fascisme. Zo draait een groot deel van hun programma vaak om de vier thema's die hierin een grote rol speelden, namelijk etnisch nationalisme, antimaterialisme, antiparlementarisme en de complottheorie (Fennema, 2004: 7-8).

Paul Lucardie (2007) kijkt bij het definiëren van het begrip extreemrechts graag naar de afzonderlijke betekenissen van de woorden rechts en extremisme, respectievelijk het streven naar onafhankelijkheid en het willen doorvoeren van een zeker idee of plan tot in de uiterste consequenties, in alle delen van de samenleving. De definitie van rechts-extremisme zou dan als volgt zijn: 'Rechts-extremisten streven (dus) naar de meest vèrgaande ongelijkheid in staatkundig, maatschappelijk en geestelijk opzicht' (Lucardie, 2007: 177), oftewel ze streven naar het totaal anders inrichten van staat en samenleving (ibid: 184).

Racistisch

Een tweede type radicaal rechtse, of anti-immigranten partijen dat Fennema onderscheidt is de groep partijen welke getypeerd kunnen worden als racistische partijen. Deze partijen richten zich voornamelijk op de immigranten en het aanpakken van het immigratiebeleid van de overheid. Ze baseren hun ideeën over de natie op etnische aspecten, maar doen dit vaak aan de hand van quasi-biologische kenmerken die worden toegekend aan bepaalde bevolkingsgroepen. Het gaat hierbij echter vaak om culturele kenmerken welke onveranderlijk zouden zijn. Dit uit zich vaak in ideeën met betrekking tot het terugsturen van immigranten naar hun land van oorsprong door zogenaamde onverenigbaarheid van culturen (Fennema, 2004: 12-13).

De racistische aard van een partij is echter niet gemakkelijk aan te tonen. Vanwege de wettelijke problemen die racisme met zich meebrengt, is aan de hand van partijprogramma's en propaganda meestal niet direct aan te tonen dat een partij racistisch is. Fennema weet echter een aantal criteria aan te dragen waaraan de racistische aard van een partij getoetst kan worden. Allereerst ligt bij een racistische partij vaak de nadruk op geweld door immigranten, maar wordt geweld tegen immigranten vaak minder streng aangepakt. Ook wanneer de aandacht van een partij in zijn geheel uitgaat naar één politieke kwestie: het asielzoekersbeleid of de criminaliteit onder immigranten, kan men volgens Fennema spreken van een racistische partij. Door zich alleen te richten op dit specifieke onderwerp, wordt het idee gewekt dat immigranten verantwoordelijk zijn voor alle problemen. Als laatste criteria kijkt men bij partijen naar de relaties die worden onderhouden met andere organisaties die (openlijk) racistisch van aard zijn. Men kan van een racistische partij spreken wanneer er sprake is van dergelijke relaties (ibid: 14)

Populistisch

Het laatste type partij dat volgens Fennema aan te duiden is binnen radicaal rechts is de populistische partij. Bij populistische partijen gaat veel aandacht uit naar de mening van de burger. De politieke elite wordt daarbij vaak als incompetent of zelfs corrupt neergezet. Wanneer de democratie veel directer zou werken, zouden veel van de problemen opgelost worden. Samenwerking en vereniging binnen de maatschappij zouden sneller en beter bewerkstelligd kunnen worden wanneer de politiek zich niet zo veel zou bezighouden met onderlinge geschillen. Populistische partijen stellen vaak dat er niet te veel voorbij gegaan moet worden aan dat wat er speelt bij de burgers (ibid: 15).

Binnen dit populistische kader maakt Fennema nog een onderscheid tussen protest en revolutionaire partijen. De protest partijen zijn hierbij die partijen die tegenstander zijn van de huidige politieke macht. Zij komen echter niet met een volledig en volwaardig alternatief om het systeem mee te vervangen, zoals revolutionaire partijen doen (ibid: 16). Belangrijk verschil tussen populistische en racistische partijen is dat, ondanks het feit dat populistische partijen zich ook richten op het beleid rondom immigratie en asielzoekers, hun voornaamste doel de huidige politiek in het algemeen is (ibid: 17).

Of een partij al dan niet onder specifieke noemer te plaatsen is, blijkt dus afhankelijk van de insteek en het karakter van de partij. Het vertonen van enkele van de kenmerken van een extreemrechtse partij, zoals beschreven door Fennema, zou dus niet per definitie betekenen dat een partij ook daadwerkelijk extreemrechts genoemd kan worden.

Dit laatste is ook precies wat Lucardie in zijn artikel concludeert met betrekking tot Wilders' Partij voor de Vrijheid. Er zijn weldegelijk maatregelen aanwezig in de programmatekst *Klare Wijn* van de PVV, welke ongelijkheid bevorderen op zowel sociaal-economisch als maatschappelijk vlak. Ook vergaande voorstellen om de bouw van nieuwe moskeeën en islamitische scholen te verbieden zorgen voor veel weerstand en kunnen wellicht als een stap richting extreemrechts gezien worden. Toch is er volgens Lucardie van rechts-extremisme nog steeds geen sprake. Teruggrijpend op zijn definitie van extreemrechts, zijn vergaande beperkingen met betrekking tot maatschappelijke en politieke rechten of het totaal anders in willen richten van de maatschappij niet aan de orde. Het ontnemen van burgerrechten of de Nederlandse Nationaliteit is immers niet het geval, kijkende naar de aankondigingen in *Klare Wijn* (Lucardie, 2007: 179). Ontwikkelingen in het handelen van de PVV maken echter dat dit laatste argument niet meer geheel correct is. Zo bepleit Wilders met zijn partij tegenwoordig plannen wat betreft het uitzetten en afnemen van de Nederlandse Nationaliteit bij misdrijfplegers met een dubbele nationaliteit (Partij voor de Vrijheid, 2009c).

2.2.2 PVV als extreemrechtse partij

In december 2008 zorgde de uitgave van de Monitor Extremisme en Racisme van de Anne Frank Stichting voor ophef. Deze jaarlijkse uitgave richt zich op de hedendaagse racistische en extremistische uitingen. In de Monitor worden de laatste bevindingen op het gebied van racisme, extremisme en antisemitisme in Nederland beschreven met als doel uitingen en incidenten in kaart te brengen en te analyseren, bij te dragen aan de ontwikkeling van beleid met betrekking tot voorkoming en bestrijding van rassendiscriminatie, derden de mogelijkheid te geven aan de hand van de monitor mogelijkheden en oplossingen te overwegen, bij te dragen aan het verkrijgen van meer inzicht in de huidige situatie en de ontwikkelingen en hulp te bieden bij de beantwoording van verschillende vragen met betrekking tot dit onderwerp (Anne Frank Stichting, z.d.).

In de monitor van 2008 presenteerde men de conclusie dat Geert Wilders met zijn PVV wel degelijk extreemrechts te noemen is. Hierbij baseerden de onderzoekers zich op een drietal indicatoren aan de hand waarvan zij eerder een vergelijkbaar onderzoek deden naar de LPF (Van Donselaar & Rodrigues, 2008: 169). Waar in de monitor naar wordt gekeken is de ideologie, de sociale genealogie en de magneetfunctie van de partij. Bij de ideologie gaat het in het geval van dit onderzoek om de extreemrechtse kenmerken die deze bezit. Wat betreft de sociale genealogie doelt men op de mate waarin een partij te maken heeft met leden met een extreemrechtse achtergrond of zelf voortkomt uit reeds bestaande extreemrechtse organisaties. De laatste indicator, magneetfunctie, heeft betrekking op de aantrekkingskracht die door de partij uitgeoefend wordt op mensen met uitgesproken extreemrechtse sympathieën (ibid: 169-170).

Ideologie

Het ideologisch aspect van het onderzoek wordt door de onderzoekers gebaseerd op de basisstromingen zoals Bjørgo (in van Donselaar & Rodrigues, 2008: 171) deze ooit heeft beschreven, en de daarbij behorende kenmerken. Hierbij komt het er op neer dat binnen extreemrechts onderscheid gemaakt kan worden tussen nationaaldemocraten en raciale revolutionairen. Belangrijkste verschillen tussen beide groepen zijn het feit dat de raciale revolutionairen zich verbonden voelen met nazi-Duitsland en het nationaal-socialisme, terwijl de nationaaldemocraten dit absoluut niet doen. Daarnaast handelen de nationaaldemocraten binnen de parlementaire democratie, maar vind ze dat er verandering nodig is. De raciale revolutionairen gaan een stap verder door zich af te zetten tegen deze parlementaire democratie en deze af te willen schaffen. Ook het gebruik van geweld is een gebied waarop beide stromingen het niet met elkaar eens zijn. Raciale revolutionairen keuren het gebruik van geweld niet af, waar nationaaldemocraten dat wel doen (Van Donselaar & Rodrigues, 2008: 171-172).

De overeenkomst tussen deze beide stromingen binnen extreemrechts is tevens de definitie van de ideologie van extreemrechts welke in de Monitor gehanteerd wordt, namelijk dat zij beiden 'in positieve zin op 'het eigene' georiënteerd zijn, maar een afkeer hebben van 'het vreemde', van politieke tegenstanders, van de gevestigde politiek in het algemeen, en men heeft een hang naar het autoritaire' (ibid: 170). Toch vallen er hier wat andere accenten te vinden binnen de twee stromingen, met name in de opvatting wat betreft 'het eigene'. De focus van de raciale revolutionairen ligt op 'ras'. In sommige gevallen worden hierbij specifiek Joden of niet-westerse allochtonen als 'het vreemde' gezien, en wordt bij 'het eigene' uitgegaan van Germaanse, Europese volken. In andere gevallen echter is men specifiek gericht op Nederland, en worden als 'het eigene' alleen stamverwanten zoals Vlamingen en (blanke) Zuid-Afrikanen gezien (ibid: 172). De nationaaldemocraten focussen niet zozeer op ras. 'Het eigene' slaat bij deze groep voornamelijk op het eigen volk of het eigen land, en 'het vreemde' op degenen die de natie bedreigen; niet- westerse allochtonen. Van antisemitisme is (vrijwel) geen sprake.

Wat betreft de ideologie van de PVV komen de onderzoekers tot de conclusie dat de partij op dit punt weldegelijk als extreemrechts gedefinieerd kan worden. De standpunten die de partij heeft over Nederland en de Nederlandse cultuur illustreren immers haar ideeën over 'het eigene'. 'Het vreemde' wordt in het geval van de PVV gevormd door niet-westerse allochtonen en de Islam welke keer op keer worden aangehaald als zijnde vijand en bedreiging voor het land. Door zo sterk aan te sluiten bij de eerder genoemde definitie van de ideologie van extreemrechts, valt de partij op dit gebied binnen de extreemrechtse partijfamilie (ibid: 173-179). Ook op het gebied van partijorganisatie sluit de PVV aan bij de definitie. Volgens de onderzoekers neigt de partij immers naar het autoritaire. Door de huidige partijstructuur waarin de partij behalve Geert Wilders geen leden kent, kan de partij niet democratisch genoemd worden en is de organisatie erg hiërarchisch. Wilders is feitelijk de enige persoon die kan bepalen wat er met en binnen de partij gebeurt. Het gebrek aan sympathie voor het nationaal-socialisme of nazi-Duitsland, en het duidelijk ontbreken van antisemitisme maakt echter dat de PVV geschaard kan worden onder de nationaaldemocraten, maar niet overeenkomt met de kenmerken van raciale revolutionairen (ibid: 191).

Sociale genealogie

Wat betreft de sociale genealogie van de PVV kan er gesteld worden dat er zich zowel onder de oprichters als onder de Tweede Kamerfractieleden geen mensen bevinden met een extreemrechtse carrière. Ook wat betreft de leden is er geen sprake van extreemrechtse personen, aangezien de partij tot noch toe geen leden heeft buiten Geert Wilders zelf (ibid: 169-170).

Magneetfunctie

De magneetfunctie kan op twee manieren bekeken worden. Allereerst is er de positieve identificatie, oftewel de mate waarin mensen met extreemrechtse sympathieën zich aangetrokken voelen tot een partij. Deze uit zich in stemmen of steunverklaringen van instanties of personen, maar ook het simpelweg verbonden voelen of eens zijn met een partij en haar ideeën, valt onder de noemer positieve identificatie. Daarnaast kan de magneetfunctie zich uiten door middel van personele overlapping met andere extreemrechtse partijen of instanties. Het gaat dan om personen met reeds een achtergrond op extreemrechts gebied, die lid worden of zich aansluiten bij een partij (ibid: 180).

Wat betreft de PVV zijn er verschillende voorbeelden aan te dragen van positieve identificatie van extreemrechtse personen of formaties met de Partij en Geert Wilders. Zo is bijvoorbeeld bekend dat de PVV om deel te mogen nemen aan de parlementsverkiezingen van 2006, minimaal dertig steunverklaringen per kieskring nodig had, en de partij daarbij een aantal steunverklaringen kreeg van personen met een extreemrechtse achtergrond. Daarnaast heeft het Vlaams Belang laten blijken de PVV te steunen op sommige punten. Ook zijn er op verschillende extreemrechtse fora uitingen van positieve identificatie met de PVV te vinden (ibid: 180-181).

Op het gebied van personele overlapping valt weinig aan te tonen wat betreft de PVV. Omdat de partij alleen Geert Wilders als lid kent, is er sowieso geen sprake van leden met een extreemrechtse achtergrond. Dat er belangstelling is voor de PVV vanuit extreemrechtse hoek blijkt uit de positieve identificatie zoals hierboven beschreven, maar over daadwerkelijke betrokkenheid van dergelijke 'radicalen' bij de partij is niets bekend.

De Anne Frank Stichting komt in de Monitor tot de conclusie dat Geert Wilders met zijn PVV weldegelijk een extreemrechts karakter heeft. Deze conclusie is voornamelijk gebaseerd op het feit dat de ideologie van de PVV voor een groot deel gevormd wordt door standpunten met betrekking tot het immigratiebeleid en niet-westerse allochtonen ('het vreemde') en de nadruk legt op de rol die de Nederlandse identiteit ('het eigene') moet spelen. Ook de afkeer van de huidige politieke elite en het autoritaire karakter van de partij sluiten hierop aan. De PVV voldoet hierbij aan de kenmerken van een nationaaldemocratische partij (ibid: 190-191).

Dat de PVV ook in bepaalde mate een magneetfunctie heeft draagt bij aan het extreemrechtse karakter dat de partij toebedeeld krijgt in de Monitor. Er zijn rechts-extremisten die worden aangetrokken door de partij, al moet wel gesteld worden dat het hierbij niet gaat om neonazistische personen. Vanwege het autoritaire karakter van de partij, waarbij er geen leden

zijn, is er ook geen sprake van personen met een extreemrechtse achtergrond die zich hebben aangesloten bij de partij (ibid: 191).

2.2.3 Concluderend

De discussie over het al dan niet rechts-extremistisch zijn van de PVV en Geert Wilders is nog niet gestopt. Hoewel Wilders zelf afstand neemt van alles dat met extreemrechts te maken heeft, en dan ook absoluut niet met rechts-extremisme geassocieerd wil worden, zijn er telkens weer anderen die hem dit stempel geven, al dan niet met argumenten onderbouwd ('Pechtold: Wilders is extreem-rechts', 02 november 2009; Groen & Kranenberg, 2009). Het gebrek aan één duidelijke, algemeen gehanteerde definitie van extreemrechts maakt dat het trekken van conclusies op dit gebied tot verschillende uitkomsten kan leiden. Dit uit zich ook in de uitkomsten van de onderzoeken welke hierboven beschreven zijn (Lucardie, 2007; Van Donselaar & Rodrigues, 2008).

Feit is dat voor beide onderzoeken geldt dat niet van alle kenmerken welke beschreven worden als zijnde typerend voor extreemrechts, sprake is bij de PVV. Zo is er geen sprake van (fractie)leden met een extreemrechtse achtergrond, oefent de partij aantrekkingskracht uit op extreemrechtse personen, maar gaat het hierbij om tientallen onder de tienduizenden sympathisanten. Ook wat betreft de theorie van Fennema (2004), past de PVV niet enkel en volledig in het rechts-extremistische kader. De partij heeft geen fascistische grondslag, en ook van anti-materialisme is geen sprak

Bij het plaatsen van de PVV in het politieke spectrum, lijkt de partij zich dan ook niet aan de extreemrechtse kant van de politiek te bevinden. Kijkende naar de verschillende karakteristieken, beschikt de partij vooral over trekken van wat door Fennema beschreven wordt als zijnde populistische en racistische partijen. Het benadrukken van het belang van de stem van het volk en het vertegenwoordigen van deze stem, maakt een groot deel uit van de werkwijze van de partij. Het benadrukken van de onverenigbaarheid van de Nederlandse cultuur met die van Moslims, is daarbij een van de voornaamste aandachtspunten van de PVV. Hierbij lijkt de partij zich daardoor meer in racistisch en populistisch gebied te begeven dan in dat van de extreemrechtse partijen.

2.3 Onderzoek naar Geert Wilders en de media

Een zoektocht naar eerdere onderzoeken met betrekking tot de PVV of Geert Wilders en de media, levert weinig resultaten op. Veel onderzoek op dit gebied lijkt er nog niet gedaan. De vrij korte tijdsperiode waarin Geert Wilders met zijn PVV in de politiek aanwezig is, zou wellicht een verklaring voor het geringe aantal onderzoeken kunnen zijn. Een onderzoek dat zich wel richt op Geert Wilders

en de media is het onderzoek van de Nieuwsmonitor: *Fitna en de Media* (Scholten, Ruigrok, Krijt, Schaper en Paanakker, 2008). Voor dit (kwantitatieve) onderzoek bestudeerde men bijna 1300 artikelen in verschillende Nederlandse dagbladen gedurende de periode vanaf de bekendmaking van Wilders' filmplannen tot en met kort na het vertonen van de film. Doel van het onderzoek is het bestuderen van de mate van aandacht voor de film, de onderwerpen die hierbij aan bod komen en de manier waarop er over Wilders, de Islam of andere betrokken gesproken wordt (ibid: 2).

Aan de hand van de resultaten van hun onderzoek komt men tot de conclusie dat de berichtgeving rondom Wilders en Fitna werd gekenmerkt door een interessante en typerende dynamiek. In totaal zijn er in de berichtgeving vier pieken waar te nemen, welke steeds groter worden. Naarmate de kwestie langer speelt, is er steeds minder nieuws nodig om de reacties heftiger te laten worden. Opvallend is wel dat het voornamelijk nieuwsberichten zijn die de hoofdrol spelen tijdens de pieken, en niet achtergrond- of opiniestukken, zoals bij mediahypes vaak het geval is. De aanwezigheid van reacties vanuit de politiek loopt gelijk met de komst van nieuwe nieuwsberichten. Het voornaamste onderwerp van de berichten is Wilders zelf, maar ook de mogelijke gevolgen van de film komen zeer regelmatig aan bod. Over de Islam en Moslims, het onderwerp van de film, wordt weinig gesproken. Het is slechts Wilders zelf die hierover spreekt. Tenslotte concludeert men dat er vooral veel aandacht wordt besteed aan het geven van kritiek op Wilders door critici en betrokkenen. De dagbladen zelf evalueren Wilders ook overwegend negatief in hun berichtgeving (ibid: 13-14).

Interessant aan dit onderzoek is dat het overlapt met het onderzoek voor deze thesis, en dat beide onderzoeken elkaar zouden kunnen aanvullen. Het gaat weliswaar om een analyse van andere media, en ook de onderzoeksmethoden komen niet overeen. Het onderzoek van de Nieuwsmonitor concentreert zich bovendien op een specifiek moment dan dit onderzoek zal doen. Toch zijn er weldegelijk raakvlakken zoals bijvoorbeeld de onderwerpen van de berichtgeving en de inkleuring van het nieuws, welke een interessante vergelijking zouden kunnen opleveren.

3. Beeldvorming- en framingtheorie

3.1 Beeldvorming

Dit onderzoek wordt, net als veel ander media onderzoek, gekenmerkt door één bepaald principe, namelijk beeldvorming. Sinds media een vanzelfsprekendheid zijn in de huidige maatschappij, houdt de rol die de media spelen binnen deze maatschappij veel onderzoekers bezig (Croteau & Hoynes, 2003: 240). Wat betreft beeldvorming door media bestaan er verschillende theorieën. Bij dit onderzoek is uitgegaan van een constructivistische benadering van zowel beeldvorming door de media en van framing, welke verderop in paragraaf 3.2.3 toegelicht zal worden.

Beeldvorming is een begrip dat in de literatuur in verband wordt gebracht met de begrippen cultuur en communicatie. De wisselwerking tussen deze beide fenomenen werkt beeldvorming op bepaalde vlakken in de hand. Cultuur is hierbij datgene dat mensen bepaalde referentiekaders meegeeft en communicatie het middel dat deze mensen voorziet van informatie die dit referentiekader kan beïnvloeden, maar door dit referentiekader ook op waarde geschat wordt. Beide begrippen staan dus zowel los van elkaar als met elkaar in verbinding. In de onderstaande subparagrafen zullen beide begrippen en hun onderlinge verhoudingen aan de orde komen.

3.1.1 Cultuur

Cultuur geeft vorm aan de manier waarop personen tegen zaken aankijken. Het vormt de wijze waarop men zich oriënteert op de wereld waarin men leeft, maar wordt tevens gevormd door menselijke creativiteit en menselijk handelen in het algemeen (Tennekes, 1990, 18-19). Tennekes beschrijft cultuur als zijnde een proces waarbinnen drie stadia te onderscheiden zijn. Zo noemt hij externalisatie de fase waarin door menselijk handelen (uitspraken, gebeurtenissen etc.) bepaalde feiten ontstaan welke hun eigen plek krijgen binnen een cultuur. Op deze manier oefent de mens zelf invloed uit op de inrichting van de samenleving. De fase hierna is die van objectivering, waarin de feiten die tijdens de externalisatie worden gecreëerd omvormen tot een trend die binnen de samenleving zijn eigen plek krijgt. Het feit op zich komt hierbij los van diegene die het in eerste instantie creëerde (correspondeert in sommige gevallen ook niet meer met de oorspronkelijke betekenis), gaat zijn eigen leven leiden, en verandert op die manier in een soort objectieve werkelijkheid. De laatste fase, zoals beschreven door Tennekes, is die van internalisatie. Hierin wordt dat wat in de twee eerdere fases in gang wordt gezet, eigen gemaakt. Cultuurveranderingen gaan op die manier altijd hand in hand met deze drie fases en cultuur ontwikkelt zich dus zowel in als door de mens zelf (ibid: 22-26).

Cultuur gaat dus samen met specifieke waarden en normen, ideeën, rituelen en tradities en geeft op deze manier vorm aan diegenen die hier deel van uit maken. Het biedt mensen een perspectief van waaruit men naar de wereld kijkt (Gamson & Modigliani, 1989). Hoe bepaalde gebeurtenissen geïnterpreteerd worden, wat er normaal is en wat niet, maar ook hoe er met bepaalde dingen omgegaan wordt, is mede bepaald door de cultuur waarin men zich begeeft. Cultuur vormt een werkelijkheid waarin men leeft en biedt mensen een referentiekader dat richting geeft aan alles dat er zich in een samenleving afspeelt. (Tennekes, 1990: 29-30). Wat betreft beeldvorming is het dus de cultuur die de middelen aanreikt om bepaalde boodschappen te vertalen.

3.1.2 Communicatie

Carey (1989) beschrijft in zijn essay *Communication as Culture* de rol die communicatie speelt in cultuur en hoe deze de realiteit vormt waarin wij ons begeven. Binnen communicatie onderscheidt hij daarbij de *transmission view* en de *ritual view*. Deze twee brengen allebei een andere benadering van het begrip communicatie met zich mee. De *transmission view* kan volgens Carey gezien worden als de meest voorkomende benadering van communicatie waarbij het vooral draait om het overbrengen van informatie van de zender naar de ontvanger. Het overbruggen van afstanden is hierbij één van de belangrijkste kenmerken die aan communicatie wordt toegekend. De *ritual view* richt zich daarentegen niet zozeer op het overbrengen of verplaatsen van informatie tussen personen of locaties, maar juist op het in stand houden van de gemeenschap en de daarbij behorende waarden en normen. Communicatie heeft hierbij als het ware de rol om de eenheid te behouden en overeenkomstige ideeën over te brengen (Carey, 1989: 14-18 en 18-20).

Het is deze *ritual view* zoals beschreven door Carey, welke het begrip beeldvorming dichterbij brengt. In feite richt deze benadering van communicatie zich op de manier waarop communicatie een vormende rol speelt binnen de samenleving. Het is hierbij immers niet enkel het transporteren van gegevens waarbij bepaalde afstanden overbrugd worden dat er toe doet. Vanuit de *ritual view* bekeken is communicatie de handeling waarbij gedachten, inzichten en ideeën overgebracht worden. De *ritual view* richt zich daarnaast ook op waardeoordelen die via communicatie over en weer gaan en welke op die manier de beeldvorming over en houding ten opzichte van specifieke personen of gebeurtenissen kan beïnvloeden. Communicatie creëert gemeenschappelijke grond of houdt deze juist in stand en oefent op die manier invloed uit op de samenleving (ibid: 20-23).

3.1.3 Beeldvorming en media

De invloed van media op de maatschappij en de beeldvorming van het publiek is een onderwerp van discussie sinds de opkomst van de media eind 19e, begin 20e eeuw (McQuail, 1979: 9-10). Tijdens deze vroege periode waarin zowel kranten, als radio en film op gang kwamen, ontstonden de eerste ideeën over de rol van de media wat betreft de beeldvorming van het publiek. Van uitgebreid wetenschappelijk onderzoek was nog geen sprake. Vooral gebaseerd op empirische waarnemingen, was men destijds van mening dat de verschillende media grote invloed uitoefenden op de publieke opinie (ibid.). Sindsdien echter zijn er een viertal verschillende fasen op te merken in het onderzoek en de theorieën omtrent media-effecten.

Fase 1

De eerste fase waarbij uitgegaan werd van een directe invloed van de media op het publiek, wordt ook wel besproken als het *direct effects model* (Petty, Brinol & Priester, 2008: 126). Bekende theorieën die aansluiten bij deze vroege visie, zijn zowel de *hypodermic needle-theory* als de *mass society theory*. Bij deze eerste theorie ging men uit van de media als zijnde een naald welke haar boodschap direct bij het publiek injecteerde. De media werd hierbij een zeer grote macht toegedicht als manipulator van het publiek (Croteau & Hoynes, 2003: 240). Succesvolle propaganda technieken, maar ook de chaos die ontstond door het hoorspel War of the Worlds, golden als voorbeelden voor dit model van media effecten (Petty et al., 2008: 126).

De *mass society theory* richtte zich, wat betreft de invloed van de media op de publieke opinie, voornamelijk op de rol die de media speelde in de samenstelling en inrichting van de maatschappij. Na de Tweede Wereldoorlog zag men binnen de samenleving een verandering ontstaan waarbij er een homogenisering plaatsvond, massaconsumptie toenam en onderlinge contacten een minder grote rol gingen spelen. De individualisering nam toe en de bevolking vormde meer en meer een gelijke massa. De media werden nu gezien als apparaten welke door mensen opgezocht werden om zich weer te kunnen identificeren met andere groepen. Hierbij werd men ook nog steeds gestuwd door de gedachte dat de media op deze manier een negatieve invloed konden uitoefenen op mensen (Croteau & Hoynes, 2003: 240-241). Als groep was men, mede door groepsdruk, beter in staat zich te wapenen tegen de invloed van de media (Curran, Gurevitch & Woollacott, 1982: 7). Maar juist door het wegvallen van deze familiale en vriendschappelijke banden en de individualistische trend die doorzette, was de bevolking extra vatbaar voor de boodschappen van de media (Croteau & Hoynes, 2003: 240-241).

Fase 2

De visie dat media een grote invloed hebben op haar publiek en de publieke opinie werd gevolgd door een fase waarin men voornamelijk kwam met theorieën die juist het tegenovergestelde beweerden. Het *minimal- of limited effects model* dat door zowel Klapper (1960) als Lazarsfeld, Berelson & Gaudet (1968) werd bepleit, beweerde dat de media juist enkel de bestaande mening versterkten in plaats van veranderingen in de hand werkten (Scheufele, 1999). Factoren zoals sociale contacten, gender, status en geloof speelden een grotere rol en media bevonden zich slechts tussen deze al vastgestelde culturele kenmerken, normen en waarden (McQuail, 1979: 10). Directe beïnvloeding van mensen door de media was niet bewezen door wetenschappelijk onderzoek en hiervan was volgens deze theorie geen sprake (McQuail, 2005: 439). De kijker bepaalde immers zelf waar naar gekeken werd en aan welke onderdelen aandacht werd besteed. Bovendien waren televisiebeelden en krantenartikelen onderhevig aan de interpretatie van de kijker en bepaalde deze in zekere zin zelf of en wat men ervan opstak (Perse, 2001: 25). Wel sprak men van een *two-step flow of influence*: Beïnvloeding vond alleen op indirecte wijze plaats, via opinieleiders. Deze opinieleiders werden in hun informatieverzameling geleid door de media en konden vervolgens invloed uitoefenen op diegenen met wie zij contact hadden en waren op die manier verantwoordelijk voor de veranderingen bij het publiek (Petty, Brinol & Priester, 2008: 126-127).

Fase 3

De periode waarbij men uitging van minimale effecten van de media op het publiek duurde tot de zestiger jaren. Hierna greep men in zekere zin weer terug naar de allereerste fase. Mede door de opkomst van de televisie, werd er opnieuw uitgegaan van een grotere invloed van de media op het publiek (Perse, 2001:26). In deze periode ontstond ook de agenda-setting theorie. Onderzoeken van McCombs & Shaw (1972, 1977) en Iyengar & Kinder (1987) wezen uit dat er duidelijke overeenkomsten waren te vinden tussen de onderwerpen die door de media werden belicht en de onderwerpen waarmee het publiek zich bezig hield. Volgens deze benadering bleken het niet media te zijn welke de publieke opinie over bepaalde zaken beïnvloedden, maar speelden zij wel een sturende rol wanneer het ging om de onderwerpen waar het publiek over nadacht (Croteau & Hoynes, 2003: 242-243). Ook George Gerbner behoorde tot deze stroming theoretici. Hij stelt in zijn *cultivation theory* (o.a. 1976: 1980) dat naarmate mensen meer televisie kijken, zij de beelden die zij via dit medium te zien krijgen, meer meenemen in hun perceptie van de werkelijkheid. Hun wereldbeeld wordt volgens deze theorie mede bepaald aan de hand van beelden op televisie (Perse, 2001: 26).

Opvallend aan deze periode is dat men niet meer uitging van beïnvloeding van het directe denken en handelen van het publiek. De focus lag nu voornamelijk op de subtielere invloed van de media, namelijk op wat het publiek als belangrijk ervoer, hoe men tegen bepaalde zaken aankeek, waar men stond ten opzichte van specifieke onderwerpen en hoe men de wereld om zich heen waarnam (ibid.: 26-27).

Fase 4

De laatste fase, die waarin we ons eigenlijk nog steeds bevinden, is die waarbij sterke en minieme effecten gecombineerd worden. De beïnvloeding van het publiek door de media wordt hierbij benaderd vanuit een sociaal constructivistische hoek. Hierbij wordt er niet meer uitgegaan van eenrichtingsverkeer, maar is het juist de wisselwerking tussen publiek en media die een grotere rol krijgt toebedeeld (Scheufele, 1999: 105). Dat media zaken op een specifieke manier weergeven en daarbij invloed uitoefenen op hoe men tegen bepaalde dingen aankijkt, wordt niet ontkend. Wel wordt hier aan toegevoegd dat de effecten van de media op het publiek worden ingeperkt door de manier waarop het publiek met deze beelden omgaat.

De media construeren bepaalde beelden en meningen waarmee ze als het ware een realiteit creëren. Deze wordt vervolgens doorgegeven aan het publiek. Het publiek bepaald echter, aan de hand van haar eigen kennis, sociale omstandigheden en reeds gevormde mening (welke weer gevormd en bepaald is door cultuur en communicatie), in hoeverre deze wordt overgenomen (McQuail, 2005: 461). Een belangrijk verschil is hierbij bovendien dat er niet langer van een passief publiek wordt uitgegaan. Juist de actieve rol van het publiek bij het waarderen van media en de manier waarop men omgaat met media-uitingen is kenmerkend voor deze laatste, sociaal constructivistische fase.

3.1.4 Samenvattend

De kenmerken van een cultuur worden overgebracht aan deelnemers van deze cultuur door middel van communicatie. Communicatie beperkt zich daarbij niet alleen tot het overbrengen van boodschappen van de ene plek naar de andere, maar speelt ook een rol als vormver van de gemeenschap. Door specifieke gedachten en ideeën over te brengen wordt als het ware een gemeenschappelijke basis gelegd en een cultuur in stand gehouden. Boodschappen die gebracht worden door de media dienen niet als doel enkel weer te geven wat er gebeurd is, maar illustreren tevens in hoeverre een dergelijke gebeurtenis correspondeert met het wereldbeeld van de specifieke cultuur (Carey, 1989). De cultuur voorziet ons op deze manier van een set eigenschappen die ons en onze beeldvorming vormt (Gamson & Modigliani, 1989), ons

wereldbeeld vormgeeft en welke tevens bepaalt op welke manier wij deze gegevens gebruiken in ons dagelijkse doen en laten (Tennekes, 1990: 44).

Over de invloed van de media op de maatschappij bestaan verschillende theorieën. Bovendien zijn de ideeën hierover veranderlijk gebleken in de loop van de tijd. Was men bij de opkomst van de media echter nog overtuigd van het directe effect hiervan op het publiek, langzamerhand is men hier op terug gekomen (Perse, 2001: 23). Hoewel er een periode was waarin men overtuigd was dat er geen sprake was van media-effecten, wordt er niet ontkend dat media invloed hebben op het publiek (ibid.: 6). Het zou hierbij echter niet gaan om directe beïnvloeding van het handelen van het publiek, maar om een subtielere invloed die zich vooral uit in wat men belangrijk vindt en waar men over denkt. Bovendien moet de mens niet langer als passief kijker worden gezien. In de loop van de tijd is men immers overtuigd geraakt van het feit dat er sprake is van een wisselwerking tussen de media en haar publiek.

3.2 Framing

De fase waarin we ons nu bevinden, de sociaal constructivistische waarin men uitgaat van een sterke wisselwerking tussen media en publiek, is bepalend voor het karakter van dit onderzoek. In feite wordt er gefocust op de realiteit(en) welke door de media gecreëerd word(t)(en) met betrekking tot Geert Wilders en de PVV. Ook bij dit onderzoek wordt er niet vanuit gegaan dat deze realiteiten ook per definitie aansluiting vinden bij of worden overgenomen door het publiek. De mate waarin een bepaalde realiteit overeenkomt met de huidige ideeën en kennis van het publiek, en de manier waarop deze hiermee omgaat speelt hier net zo goed een rol in.

De theorie aan de hand waarvan dit onderzoek gedaan wordt is die van Framing. Framing is een concept dat in communicatie- en mediastudies steeds vaker naar voren wordt geschoven. Onderzoek naar de invloed van de media op de maatschappij leidt tegenwoordig vaak tot framingonderzoek. Het framingprincipe kent daarbij verschillende invalshoeken en de verschillen hiervan schuilen voornamelijk in de manier waarop men onderzoek doet (Van Gorp, 2006). Toch wordt er in veel literatuur over framing bij de verduidelijking van dit concept gerefereerd naar de agenda-setting theorie (Scheufele, 1999; Reese, 2001; Jasperson & El-Kikhia, 2003). Deze agenda-setting theorie zou een voorloper zijn van het framing principe, welke ook wel beschreven wordt als een tweede niveau van agenda-setting (Reese, 2001). Het verschil tussen het framing principe en de agenda-setting theorie zit hem hierbij in het feit dat deze laatste zich richt op hoe de massamedia bepalen welke onderwerpen het nieuws halen en wat er wel of niet belangrijk gevonden wordt door het publiek. De agenda-setting theorie gaat er daarbij vanuit dat de media op deze manier bepalen wat er 'op de agenda staat'. Er wordt dus niet bepaald wat mensen denken, maar wel waarover zij denken (McCombs & Shaw, 1972: 177).

Bij framing gaat het echter nog weer een stap verder. Hierbij focust men voornamelijk op specifieke karakteristieken aanwezig in media-uitingen, welke in hun beurt invloed kunnen uitoefenen op de manier waarop mensen deze uitingen oppikken en de meningsvorming hieromtrent (Scheufele, 1999: 103). Beelden, bewoordingen en specifieke invalshoeken kunnen bijvoorbeeld in een bepaalde richting sturen en interpretatie van het publiek kan op deze manier worden beïnvloed. Frames spelen bovendien een sturende rol in welke feiten wel en niet benadrukt worden. Zo wordt bepaalde informatie wel gebruikt, maar wordt andere informatie buiten beschouwing gelaten (Gamson, 1992: 120). Op deze manier speelt framing een rol bij de beeldvorming omtrent bepaalde zaken en brengt het ons terug bij wat we eerder beschreven, namelijk het creëren van een bepaalde realiteit. Framingonderzoek biedt daarbij de mogelijkheid om realiteiten, in de vorm van frames, gecreëerd door de media te achterhalen en te bestuderen.

3.2.1 Framing en beeldvorming

Terwijl de agenda-setting theorie zich dus vooral richt op de manier waarop de massamedia een sturende rol spelen in onderwerpen die door het publiek als belangrijk of als nieuws worden ervaren, gaat men bij de framingtraditie juist een stap verder door in te gaan op de manier waarop de interpretatie van deze onderwerpen beïnvloed wordt. Hierbij speelt een rol welke informatie aanwezig is in teksten, hoe deze informatie besproken wordt en of hier patronen in op te merken zijn. De nadruk ligt hierbij op de interpretatie van mediaberichten door het publiek (Scheufele, 1999). Binnen framingonderzoek wordt echter een onderscheid gemaakt tussen media frames en individuele frames.

Media frames

Met media frames wordt bedoeld op de frames die door media worden gebruikt bij de weergave van bepaalde onderwerpen. Het is de manier waarop door de media een bepaalde waarde toegekend wordt aan gebeurtenissen en hoe deze worden getoond aan het publiek. Een mediaframe vormt in zekere zin de realiteit, door op een specifieke manier het wat, waar, wanneer, hoe en waarom van gebeurtenissen weer te geven. Hierbij kunnen zowel bewust als onbewust bepaalde aspecten meer benadrukt worden, wat zijn uitwerking heeft op de informatie waarvan het publiek wordt voorzien, en hoe zij deze gebeurtenissen waarneemt (Scheufele, 1999: 106-107).

Door in berichtgeving bepaalde informatie meer aandacht te geven dan andere, springt deze er meer uit en is de kans groter dat dit de informatie is die het publiek onthoudt (Entman, 1993: 53). Daar komt bij dat de manier waarop een nieuwsbericht wordt vormgegeven, de bronnen die er in aangehaald worden, de onderwerpen die belicht worden en het taalgebruik dat gebruikt wordt,

allen factoren zijn welke een bepaald perspectief in de hand kunnen werken (Jasperson & El-Kikhia, 2003). Dit perspectief wordt door het publiek opgenomen in de kennis die zij hebben over een specifiek onderwerp.

Door nieuwsberichten op een specifieke manier te framen en daarmee in te spelen op of bij te dragen aan de culturele bagage van het publiek, hebben media invloed op de beeldvorming van het publiek. Mensen zijn voor het vormen van een eigen opinie op zoek naar gegevens die corresponderen met dat wat zij al weten en waarmee zij in hun dagelijks leven geconfronteerd zijn of worden. Frames die hierbij aansluiten hebben daarom een grotere kans om aansluiting te vinden bij het publiek (Gamson & Modigliani, 1989: 5-10).

Individuele frames

Wat onder individuele frames wordt verstaan, is in zekere zin eerder in paragraaf 3.1 beschreven. Individuele frames zijn de referentiekaders, de reeds beschikbare informatie en de ideeën waaraan individuen de informatie die zij nieuw in zich opnemen toetsen en waarmee zij deze combineren (Scheufele, 1999: 107). Zo wordt de manier waarop men met bepaalde informatie omgaat, mede bepaald door de waarden, normen en ideeën waarover men al beschikt. Deze individuele frames worden ook wel aangeduid als schemas of schemata (Entman, 1988: 349). Deze eigenschappen zorgen er daardoor voor dat berichten vanuit de media, door de ontvanger aan de eigen frames getoetst worden. Frames kunnen op die manier veranderen onder invloed van media berichtgeving, maar kunnen er tevens voor zorgen dat informatie welke niet overeenkomt met het bestaande frame, niet opgepikt wordt.

Dit onderzoek richt zich op de gebruikte media frames met betrekking tot Geert Wilders. Er wordt bestudeerd wat de reportages van Nova en Netwerk kenmerkt en welke frames hieruit op te maken zijn. Van welke individuele frames er sprake is, hoe deze gebruikt worden en of deze beïnvloed worden is niet aan de orde. Daarom is het van belang te benadrukken dat wanneer er verderop in deze thesis over frames gesproken wordt, hiermee bedoeld wordt op media frames.

3.2.2 Werking van frames

Zoals hierboven beschreven hebben frames de eigenschap om specifieke elementen in tekst meer aandacht te geven en andere juist meer naar de achtergrond te schuiven. Op deze manier is het mogelijk om de aandacht van de lezer bewust dan wel onbewust te sturen. Doordat de nadruk op specifieke feiten, gebeurtenissen of onderdelen van de tekst ligt, wordt er invloed uitgeoefend op de eigenschappen van de tekst die het publiek oppikt en onthoudt. Bepaalde onderdelen maken hierdoor wel en andere onderdelen maken hierdoor geen deel uit van de realiteit zoals deze door

de media wordt weergegeven en wellicht door het publiek wordt ervaren (Entman, 1993: 53-54). De specifieke tekstelementen die een frame zichtbaar maken, noemt men *framing devices*. Voorbeelden hiervan zijn woordkeus, taalgebruik, aangehaalde voorbeelden en gebruikt beeldmateriaal (van den Bulck, Simons & Van Gorp, 2008: 934).

Naast de *framing devices* bestaat een frame uit *reasoning devices*. Hiertoe behoren bijvoorbeeld onderliggende waardeoordelen, consequenties en oorzaken welke uit de tekst naar voren komen. Hoewel deze *reasoning devices* niet per definitie manifest aanwezig hoeven te zijn in de tekst, maken deze wel onderdeel uit van de interpretatie van het frame door het publiek. Deze *reasoning devices* zijn dan ook direct verbonden met de vier functies oftewel de framedimensies van het frame (van Gorp, 2005: 486). Onder deze vier framedimensies worden verstaan: het definiëren van een probleem, het benoemen van een oorzaak, een moreel oordeel vellen hierover en ten slotte het aan dragen van een oplossing (Entman, 1993: 52).

Het enkel aangeven van de vier framedimensies biedt geen inzicht in de samenstelling van een frame en de manier waarop dit frame aanwezig is in de tekst. Dit is waar de *framing devices* om de hoek komen kijken. Deze geven inzicht in de bijbehorende tekstkenmerken. Aan de hand van de *reasoning devices* en de vier frame dimensies wordt vervolgens het frame vormgegeven. Een frame bepaald op welke manier bepaalde tekst geïnterpreteerd zou moeten worden, en speelt zo tevens een rol in het beeld dat gevormd wordt van de realiteit (Van Gorp, 2007: 65).

3.2.3 Kritische, cognitieve en constructivistische benadering van framing

Eerder in paragraaf 3.1.3 beschreef ik al hoe er tegenwoordig, wanneer men het heeft over media effecten, vaak uit wordt gegaan van een sociaal constructivistische benadering. Ook binnen het framingperspectief bestaan een aantal verschillende benaderingen. Zo vallen de kritische, cognitieve en constructivistische benadering te onderscheiden (De Vreese, 2003: 25). Deze drie benaderingen verschillen van elkaar op een aantal vlakken.

Kritische benadering

Wetenschappers die uitgaan van de kritische benadering van framing gaan daarbij uit van de grote rol die nieuwsroutines spelen bij het verzamelen en verwerken van informatie door journalisten. Ze kennen daarbij een grote rol toe aan macht hebbende instanties en beweren dat deze de bepalende factor zijn bij het ontstaan van media frames. De frames worden gecreëerd en gebruikt om de huidige machts- en sociale verhoudingen in stand te houden. Dit gebeurt volgens de kritische benadering door middel van het selecteren en weglaten van specifieke informatie waardoor onderwerpen gemakkelijker in één richting te sturen zijn (d'Angelo, 2002: 876). Nieuwsroutines worden beïnvloed door de machtsverhoudingen binnen een organisatie, maar ook

door politieke verhoudingen. Deze spelen onder andere een rol in de bronnen die men tot beschikking heeft, maar ook de vrijheid die men in de werksfeer krijgt (Croteau & Hoynes: 22-24, 126-135). De afhankelijkheid die journalisten genieten van deze machthebbende instituten, maakt dat men niet gelooft in het belichten van verschillende kanten van zaken (d'Angelo, 2002: 876).

Deze houding ten opzichte van framing maakt dat de kritische benadering zich bij onderzoek vaak richt op de mate waarin publieke opinie wordt beheerst door media frames; het toetsen en aantonen hiervan. Er wordt niet ontkend dat mensen informatie die ze via frames krijgen af kunnen wegen of op waarde kunnen schatten, maar de overtuiging is dat alternatieve denkwijzen vrijwel niet aanwezig zijn binnen mediaframes. Hierdoor oefenen deze vrijwel geen invloed uit op het publiek en zijn het de dominante frames welke de bepalende factor zijn wat betreft politiek bewustzijn. Doordat deze frames informatie zo vormgeven dat dit ten goede de huidige machtsverhoudingen komt, wordt er voor het publiek weinig tot geen ruimte gelaten voor andere inzichten. Framing draait volgens de kritische benadering om de heersende machtsverhoudingen en het in stand houden hiervan, en onderzoek vanuit deze benadering richt zich daarom op het verkrijgen van inzicht in de manier waarop dit gebeurt (ibid: 877).

Cognitieve benadering

De cognitieve benadering gaat uit van een wisselwerking tussen de reeds aanwezige kennis waarover men beschikt en de informatie die media frames aan hen verstrekken. Frames kunnen hieraan nieuwe gegevens of inzichten toevoegen, maar deze hoeven niet per definitie de bestaande kennis te vervangen (ibid: 875). Ook kunnen media frames gedachten en inzichten een bepaalde richting op sturen (De Vreese, 2003: 25). Daarbij gaat men, in tegenstelling tot bij de kritische benadering, er bovendien van uit dat journalisten verschillende frames creëren wanneer zij bepaalde onderwerpen belichten en dat ze daarbij juist wel pluralistisch te werk gaan (d'Angelo, 2002: 876).

Omdat men bij deze benadering beweerd dat het publiek zelf weldegelijk een rol speelt in de manier waarop zij frames oppikt, richten studies binnen de cognitieve benadering zich meestal op de aanwezigheid van verschillen tussen personen wat betreft door frames aangeboorde kennis en beeldvorming. Daarnaast onderzoekt men hoe de confrontatie met een specifiek frame uiteindelijk zo ver kan komen, dat de informatie van dit frame wordt opgenomen in de kennis en interpretatie van een persoon, om bij een volgende confrontatie met een gelijksoortig frame weer te worden geactiveerd (ibid: 877-878). Ook bestudeert men onder welke omstandigheden en in welke mate frames opgenomen of juist afgestoten worden door publiek (De Vreese, 2003: 25). Aanhangers van de cognitieve benadering van framing stellen dat media frames door personen op diverse manieren opgepikt en uitgelegd kunnen worden. Effecten ontstaan echter pas wanneer er

deze frames overeenstemmen of aansluiten op de kennis waarover men reeds de beschikking heeft (d'Angelo, 2002: 877-878).

Constructivistische benadering

Hierbij wordt uitgegaan van het tweezijdige karakter van framing. Dat media framing effect heeft op het publiek en dat het hier invloed op uitoefent wordt niet aan de kant geschoven. Wel wordt er meer nadruk gelegd op de macht van het publiek en hun individuele frames, wanneer het gaat om het vormen van publieke opinie (Scheufele, 1999: 105). Media frames worden gezien als 'toolkits' welke het publiek voorzien van de nodige informatie om een eigen mening te vormen, maar nieuws organisaties voorzien het publiek weldegelijk van verschillende visies met betrekking tot een onderwerp. Wanneer er echter sprake is van beperkte informatie welke door journalisten wordt verstrekt, dan heeft dit als oorzaak dat veel bronnen niet betrouwbaar genoeg worden gevonden (d'Angelo, 2002: 877). Frames maken volgens constructivisten slechts deel uit van een groter systeem van publieke opinie en politieke socialisatie. Ze zijn een van de vele bronnen die gebruikt worden door het publiek bij het vormen van een mening (De Vreese, 2003: 25).

Constructivistisch frameonderzoek heeft daarom aandacht voor zowel de zender als de ontvanger. Het zijn niet enkel de mediaframes die er toe doen, maar ook de individuele frames waar rekening mee gehouden wordt. Hoe ontvangers omgaan met de frames aanwezig in de media, heeft invloed op de effecten die de media-inhoud met zich meebrengt. Zo bestudeert men op welke manier frames bestaande interpretaties beïnvloeden (Van Gorp, 2006: 247). Het publiek wordt hierbij gezien als actieve 'lezers', welke een grote rol spelen in de meningsvorming en interpretatie van de berichtgeving (Van Gorp, 2007: 62). In tegenstelling tot de cognitieve benadering, richten onderzoekers zich bij de constructivistische benadering niet op de confrontatie tussen publiek en frame, maar meer op de manier waarop men eigen inzichten gebruikt en verwoordt wanneer deze in verband worden gebracht met zaken waarbij men eerder in aanraking is geweest met media frames. Bovendien focussen constructivisten meer op invloed van framing op de publieke opinie en bijvoorbeeld politieke socialisatie dan op de interactie tussen bestaande kennis en frames (d'Angelo, 2002: 878).

Een ander kenmerk van de constructivistische benadering is dat framing gezien wordt als een middel om cognitie en cultuur bij elkaar te brengen. Cultuur, zoals beschreven in paragraaf 3.1.1, vormt de primaire basis van het wereldbeeld en het referentiekader van het publiek. Zo voorziet het mensen van individuele frames welke deel uit zijn gaan maken van deze cultuur. Het publiek is zich daarom ook niet altijd bewust van de aanwezigheid ervan. De verbinding tussen cultuur en cognitie die verondersteld wordt door frames gemaakt te worden, schuilt in de toetsing van de media frames aan de individuele frames door de ontvanger. Het effect van media kan

weldegelijk groot zijn. Komen de mediaframes namelijk sterk overeen met de individuele frames waar men kennis van heeft, dan is de kans groter dat men deze mediaberichten voor lief zal nemen, dan wanneer beide frames sterk verschillen (Van Gorp, 2006: 248).

3.2.4 Toepassing van theorie

Naar aanleiding van bovenstaande paragrafen werken we bij dit onderzoek vanuit de veronderstelling dat framing kan worden gezien als het benadrukken van bepaalde karakteristieken of aspecten in tekst, waardoor deze grotere kans hebben om opgepikt te worden door het publiek (Entman, 1993). Dit benadrukken kan gebeuren door middel van bepaalde tekstenmerken welke kunnen leiden tot oordelen die niet per definitie manifest hoeven te zijn, maar welke wel van invloed zijn op de informatie die het publiek tot zich krijgt. Framing kan op deze manier een rol spelen op het gebied van beeld- en opinievorming doordat het invloed kan uitoefenen op de informatie die het publiek tot zich neemt.

Het is de constructivistische benadering van framing welke de leidraad vormt voor dit onderzoek. Juist deze benadering sluit het meest aan bij de fase op het gebied van beeldvorming waarin we ons nu bevinden, zoals eerder beschreven in paragraaf 3.1.3. Zowel bij beeldvorming in deze fase als bij framing, wordt er uitgegaan van de wisselwerking die plaatsvindt tussen media en publiek op het gebied van beeld- en opinievorming. De voornaamste rol voor de media schuilt hierbij in de mate waarin men door middel van framing invloed kan uitoefenen op meningsvorming van het publiek. Ook het feit dat vergelijkbaar en/of inspirerend framingonderzoek (Gamson & Modigliani, 1989; Entman, 1991; Flicker, 2003; Van den Bulck, Simons & Van Gorp, 2008) veelal vanuit de constructivistische benadering gedaan is, maakt het een logische keuze om bij dit onderzoek hier niet van af te wijken. In paragraaf 3.2.1 werd reeds aangegeven dat er alleen geconcentreerd zal worden op mediaframes. Het onderzoek richt zich op de rol van media binnen dit specifieke onderwerp, en om uiteindelijk tot conclusies te kunnen komen op het gebied van individuele frames, is een andere inrichting van het onderzoek vereist welke binnen het huidige tijdsbestek niet haalbaar is.

De frames in de berichtgeving over Geert Wilders van NOVA en Netwerk zullen worden gedefinieerd aan de hand van Entman's (1993) framedimensies. Het onderzoek zal een aantal *framing* en *reasoning devices* opleveren aan de hand waarvan de framedimensies inzichtelijk gemaakt kunnen worden. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om beeldbepalende tekstenmerken (woorden, uitdrukkingen of vergelijkingen welke een bepaald stempel drukken op datgene dat besproken wordt, of in verband zijn te brengen met specifieke beelden of portrettering), maar ook om gebruikt beeldmateriaal of aangehaalde bronnen (Wester, Pleijter & Renckstorf, 2004: 502). De *framing* en *reasoning devices* tezamen vormen een centraal thema oftewel het frame.

Door het gebruik van specifieke *framing* en *reasoning devices* oefenen media invloed uit op de informatie die het publiek in de vorm van de frame dimensies tot zich krijgt. Bepaalde elementen worden hierbij immers meer benadrukt dan anderen, en de berichtgeving presenteert op deze manier een specifieke interpretatie van het betreffende onderwerp (Van Gorp, 2007: 63-65). De constructivistische benadering gaat er hierbij vervolgens vanuit dat de mate waarin de informatie van een frame aansluiting vindt bij het publiek, afhankelijk is van de mate waarin deze overeenkomt met de individuele frames. Culturele waarden en normen evenals de huidige kennis, interesse en houding van het publiek worden hierdoor beïnvloed en spelen een rol bij het wel of niet identificeren met de frames aanwezig in de mediaberichtgeving.

De verzameling van de *framing* en *reasoning devices* maakt de identificatie en illustratie van de framedimensies mogelijk. Op deze manier zullen de frames binnen de berichtgeving van de twee actualiteitenprogramma's geïdentificeerd, gepresenteerd en vergeleken kunnen worden.

4. Methoden

In de volgende paragrafen worden de onderzoeksopzet, het materiaal en de analyse weergegeven. Alle drie deze onderdelen zijn essentieel voor de uitvoering van het onderzoek, ze vormen immers de basis en voorzien het onderzoek van een werkzame structuur. Zowel de afwegingen die gemaakt zijn bij het vormgeven van het onderzoek als de uiteindelijk gemaakte keuzes zullen worden toegelicht.

4.1 Onderzoeksopzet

Het onderzoeken van frames in tekst (zoals ook de inhoud van de reportages bij dit onderzoek genoemd wordt) kan op verschillende manieren. Belangrijk onderscheid wordt bijvoorbeeld al gemaakt bij de keuze tussen kwalitatief of kwantitatief onderzoek, maar ook binnen deze twee zijn er weer verschillende mogelijkheden. Voor het frameonderzoek met betrekking tot NOVA en Netwerk en de berichtgeving betreffende Geert Wilders is gekozen voor een kwalitatief-interpreterende inhoudsanalyse volgens de inductieve strategie. Waarom hiervoor gekozen is, wat dit exact inhoudt, de werkwijze, het stappenplan en de uiteindelijke output worden in de volgende paragrafen toegelicht.

4.1.1 *Kwalitatief versus kwantitatief*

Kwantitatieve analyse richt zich in het geval van frameonderzoek op het toetsen van de aanwezigheid van bepaalde frames in de tekst. De aanpak hierbij verschilt echter duidelijk van kwalitatief onderzoek. Bij kwantitatief onderzoek gaat het meestal om van te voren gedefinieerde en geïdentificeerde frames. Vaak wordt er daarbij geanalyseerd aan de hand van codeerschema's, met behulp van meerdere codeurs. Een belangrijk verschil hierbij is dat er gebruik wordt gemaakt van *framing devices* welke bij het opstarten van het onderzoek al zijn vastgesteld en aan de hand waarvan de aanwezigheid van vooraf bepaalde frames wordt getoetst. Het nadeel van deze manier van onderzoek doen, is dat het in bepaalde mate de flexibiliteit van het onderzoek belemmert. Men zou kunnen zeggen dat deze manier van onderzoek doen al in een bepaalde richting stuurt voordat het onderzoek van start is gegaan. Wanneer er vooraf een keuze wordt gemaakt wat betreft het type frame waarop men een tekst gaat onderzoeken, wordt er bij het opzetten van het onderzoek ook reeds bepaald op welke eigenschappen de tekst wordt getoetst en welke aspecten ter zijde worden gelaten. Aan de mogelijke aanwezigheid van andere frames wordt hierbij daardoor sneller voorbij gegaan (Van Gorp, 2006a, 246-247). Kwalitatief onderzoek is daardoor meer geschikt voor het opsporen van nieuwe frames. Net als bij kwantitatief onderzoek

worden tekstkenmerken bestudeerd, maar deze zijn niet al verbonden met specifieke frames. Ook worden de *framing devices* niet van tevoren al vastgelegd. Teksten worden bestudeerd, waarbij tekstkenmerken worden geïnterpreteerd, onderling worden vergeleken en terug worden gebracht tot één of meerdere frames welke hierdoor specifiek op het betreffende onderwerp van toepassing zijn.

Omdat er met dit onderzoek gezocht wordt naar nieuwe frames in de berichtgeving over Geert Wilders, zonder daarbij gebruik te willen maken van eerder geïdentificeerde framingdevices, zal er gebruik gemaakt worden van kwalitatief onderzoek. Een belangrijk aspect van deze kwalitatieve analyse is het breed bestuderen van de reportages, en het reduceren van de gevonden gegevens naar een handzaam aantal frames en framekenmerken. Dit zal gebeuren aan de hand van een werkwijze voor kwalitatief onderzoek van Fred Wester (2004) en een stappenplan dat hij hiervoor creëerde samen met Alexander Pleijter en Karsten Renckstorf (2004). Dit zal vervolgens resulteren in een frameoverzicht waarbij de frames in vier dimensies wordt weergegeven (Entman, 1993).

4.1.2 Inductieve versus deductieve strategie

Kenmerkend aan de manier waarop dit onderzoek uitgevoerd wordt is het inductieve karakter ervan. Hierbij wordt er gewerkt vanuit de open geest van de onderzoeker. Door tekstkenmerken te analyseren en te interpreteren wordt er naar de identificatie van een aantal frames toegewerkt, maar hierbij wordt het bestaan van andere frames niet uitgesloten. Dit in tegenstelling tot de deductieve strategie waarbij men van tevoren bepaald op de aanwezigheid van welke frames men de tekst gaat toetsen. Aan de hand van de framing en reasoning devices (zie paragraaf 2.2.2) die toegekend zijn aan de frames, wordt vervolgens bepaald of deze daadwerkelijk op de tekst van toepassing zijn (Van Gorp, 2006a: 251). Bij deze manier van analyseren bestaat echter de kans dat frames die niet bij aanvang van het onderzoek gedefinieerd zijn, maar wellicht wel aanwezig zijn over het hoofd worden gezien bij de analyse. Deze worden immers ook niet meegenomen bij het identificeren van de framing en reasoning devices en de totstandkoming van het codeerschema (van Gorp, 2006b: 99-100). Een ander nadeel van de deductieve strategie is dat de kans groter is dat men tijdens het onderzoek bepaalde tekstgegevens in de kenmerken van de te onderzoeken frames te passen, terwijl deze eigenlijk meer van toepassing zouden zijn op een ander frame (ibid:102).

De inductieve strategie daarentegen zit zo in elkaar dat het de aanwezigheid van bepaalde frames niet uitsluit bij de start van het onderzoek. Er wordt gestart vanuit een zekere onbevooroordeelde wijze, zonder al specifieke frames in gedachte te hebben. Hiermee komt men gemakkelijker tot frames die optimaal vertegenwoordigd worden in de data en worden andere

frames niet uitgesloten (Van Gorp, 2006a: 251). Een nadeel van de inductieve strategie is wel dat het meer werk is. Waar men bij de deductieve strategie veel werkt aan de hand van variabelen die rechtstreeks in de tekst aan te wijzen en meetbaar zijn, is dit bij de inductieve strategie niet het geval (ibid). Deze begint immers zonder handvatten en er wordt daarbij meer uitgegaan van het abstracte karakter van frames. Tekst kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden en niet alle framekenmerken zijn daarbij rechtstreeks waarneembaar in de tekst. Doordat de tekst hierdoor niet gelezen kan worden aan de hand van bijvoorbeeld een codeerschema, is de inductieve werkwijze arbeidsintensiever en in zeker zin ook onduidelijker. De inductieve strategie sluit bijvoorbeeld de mogelijkheid gebruik te maken van codeurs uit. De onderzoeker moet immers aan de hand van specifieke tekstkenmerken en interpretatie tot frames komen. De uitkomsten van dergelijke analyse zijn sterk afhankelijk van de creativiteit, inzichten, en analytisch vermogen van de onderzoeker. Direct contact met de tekst is daarbij wenselijk, en codeurs werken dit rechtstreekse contact niet in de hand (Van Gorp, 2006a: 251-253).

Omdat er geen gebruik gemaakt kan worden van een codeerschema, maar er weldegelijk overeenkomstig te werk dient te worden te gaan bij de reportages, betekend dit voor dit onderzoek dat er met een topiclijst gewerkt gaat worden. De beelden en commentaren van de reportages zullen bestudeerd en geïnterpreteerd worden aan de hand van deze topiclijst, welke een aantal handvatten zal bieden.

4.1.3 Kwalitatief-interpreterende inhoudsanalyse

Voor het onderzoek naar de framing van Geert Wilders is er gekozen voor een kwalitatief-interpreterende onderzoekswijze (Wester & Pleijter, 2004). Bij deze onderzoekswijze draait het om het intensief lezen van het onderzoeksmateriaal, waarbij lezen op een drietal manieren wordt gedaan. Allereerst wordt er tijdens het onderzoek geregistreerd wat er daadwerkelijk wordt verteld in de betreffende reportages. Hierbij gaat het dus om het lezen zoals dit ook bij het lezen van een boek gebeurt. Er wordt nog geen betekenis aan de tekst toegekend, maar slechts waargenomen wat de kijker wordt meegedeeld. De tweede betekenis van lezen bij deze onderzoeksmethode is het interpreteren van het materiaal. Hierbij draait het om wat er nu specifiek bedoeld wordt met datgene dat eerder als tekst geconstateerd werd. Er wordt bestudeerd hoe de tekst verklaard of opgevat kan worden. De letterlijke betekenis van de tekst komt hierbij aan bod. De laatste betekenis van lezen in dit verband is het selecteren van specifieke tekstkenmerken welke van belang zijn voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag (ibid: 575; Wester, 2004: 76). Deze kenmerken zijn afhankelijk van de onderzoeker en het specifieke onderzoek. Deze bepalen immers welke kenmerken wel en welke niet geregistreerd en

geïnterpreteerd gaan worden. In zijn geheel komt het er op neer dat op interpretatieve wijze de betekenissen van het onderzoeksmateriaal gereconstrueerd worden (Wester & Pleijter, 2004: 580).

Het stap voor stap lezen van het onderzoeksmateriaal om dit vervolgens te kunnen interpreteren en selecteren is zeer geschikt voor frame onderzoek omdat ook dit als doel heeft specifieke betekenissen in de tekst bloot te leggen. Tekstkenmerken moeten worden geïnterpreteerd om tot frames te komen. Bovendien wordt er ook bij deze kwalitatief-interpreterende onderzoekswijze op inductieve wijze te werk gegaan. Het lezen van de tekst begint breed door niet direct te focussen op de precieze betekenis ervan, maar stapsgewijs steeds specifiek te selecteren. Op deze manier is de kans relevante tekstkenmerken over het hoofd te zien klein. Bovendien wordt naarmate het onderzoek vordert en men specifiek te werk gaat, op deze manier ook het ordenen en vergelijken van gegevens overzichtelijker. Naar de identificatie en definitie van de frames wordt op deze manier geleidelijk toegewerkt.

4.2 Materiaal

Voor dit onderzoek is gekozen om te concentreren op twee grote nieuws- en actualiteitenprogramma's van de Publieke Omroep. Netwerk en NOVA besteden beiden dagelijks aandacht aan belangrijke nieuwsgebeurtenissen en de achtergronden hiervan. Belangrijk daarbij is vooral dat ze de kijker voorzien van extra achtergrondinformatie betreffende nieuwsgelerateerde onderwerpen, maar buiten de reguliere nieuwsbulletins om. De materiaalverzameling heeft in zijn geheel plaatsgevonden via internet. Beide televisieprogramma's beschikken over een uitgebreid en zeer compleet online archief waarop alle uitzendingen van belang voor dit onderzoek, terug te vinden zijn. Onderstaande paragrafen bieden meer inzicht in de onderzochte programma's, het tijdvak waarbinnen het onderzoek plaatsvindt en de uiteindelijk geselecteerde items.

4.2.1 Programma's

De keuze voor de programma's NOVA en Netwerk komt voort uit de veronderstelling dat beide programma's, door dieper in te gaan op onderwerpen en hier meer aandacht aan te besteden, een grote rol kunnen spelen in de mening- en beeldvorming van het publiek. Aangezien dit onderzoek zich richt op het beeldvormingaspect framing, zijn deze programma's interessante onderzoekseenheden. Programma's welke door mensen worden gebruikt om veel van hun (achtergrond)informatie vandaan te halen, kunnen immers een grote rol spelen in de manier waarop men tegen bepaalde kwesties aankijkt.

Een tweede reden voor de keuze voor NOVA en Netwerk is dat het twee actualiteitenprogramma's van de Nederlandse Publieke Omroep met een aantal duidelijke

overeenkomsten. De programma's richten zich beiden voornamelijk op onderwerpen welke reeds een rol spelen in het nieuws van de dag. Voor zowel NOVA als Netwerk geldt bovendien dat ze veel aandacht besteden aan politieke onderwerpen. De programma's hebben overeenkomstige kijkcijfers. Beiden trekken tussen de 700.000 en 800.000 kijkers per dag. Bij de Publieke Omroep trekt van de nieuws- en actualiteitenprogramma's alleen Eénvandaag een hoger aantal kijkers (Stichting Kijkonderzoek, 2009). Daarnaast worden zowel NOVA en Netwerk op primetime uitgezonden, in tegenstelling tot Eénvandaag dat nog voor primetime op televisie is.

De keus voor een focus op enkel de Publieke Omroep komt voort uit het gebrek aan dergelijke actualiteitenprogramma's bij de commerciële omroep. Zowel Hart van Nederland als Editie NL worden weliswaar onder de noemer 'nieuwsprogramma' gepresenteerd, maar zijn qua opzet en inhoud niet vergelijkbaar met de actualiteitenprogramma's van de Publieke Omroep. NOVA en Netwerk zijn daarom geschikter voor een onderzoek waarbij gebruik wordt gemaakt van gecombineerde resultaten (de tekstkenmerken van beide programma's worden samengevoegd, in zijn geheel onderzocht en dus gecombineerd), maar waarbij ook mogelijk een vergelijking wordt getrokken tussen beide programma's afzonderlijk.

Het voornaamste verschil tussen beide programma's zit hem in het format van de programma's. De manier waarop NOVA en Netwerk onderwerpen aan het publiek presenteren verschilt. NOVA maakt veel gebruik van studio gesprekken, waarbij belangrijke betrokkenen of experts aan het woord gelaten worden. De politieke context van onderwerpen speelt daarbij bovendien een grote rol. Netwerk daarentegen werkt met name aan de hand van reportages waarbij de aandacht vaak juist uitgaat naar de menselijke kant van onderwerpen (Medianed, 2008). Ook bij Netwerk zijn er soms gasten in de studio aanwezig, maar wanneer dit zo is, betreft het meestal één persoon. Bij NOVA gaat het vaak om meerdere personen en ook discussies komen hier regelmatig voor. Beiden programma's hebben daarnaast een eigen visie met betrekking tot het programmakarakter en de werkwijze.

NOVA

NOVA komt voort uit een samenwerking tussen de NOS, NPS en VARA. Het programma geeft aan zich te richten op nieuws, achtergronden van het nieuws en de ontwikkelingen daarbinnen. Hierbij spelen onafhankelijkheid, objectiviteit, ongebondenheid en onpartijdigheid een grote rol. Doel van het programma is om het publiek te voorzien van informatie en een kritische blik op verschillende vlakken. In het redactiestatuut staat dit als volgt beschreven: *'De rubriek bestrijkt een breed terrein: alle aspecten van binnen- en buitenlands nieuws, politiek nieuws, kunst, economie en wetenschap'*. Het programma streeft er bovendien naar de onderwerpen op toegankelijke wijze te presenteren aan het publiek, zonder de inhoud hierbij uit het oog te

verliezen (W. Fortuyn, persoonlijke communicatie, 28 oktober 2009). Men benadrukt zich niet te laten leiden door invloeden van buitenaf en dominante meningen, maar ernaar te streven verschillende visies de revue te laten passeren. Het programma probeert op verscheidene manieren haar betrouwbaarheid en geloofwaardigheid te bewerkstelligen en in stand te houden.

Op het gebied van objectiviteit geeft NOVA aan zich er bewust van te zijn dat objectiviteit een begrip is dat in de praktijk haast niet werkbaar is. Wel geldt voor het programma dat feiten en mening duidelijk gescheiden dienen te worden, zodat het ook voor het publiek duidelijk is met welke van beide zij te maken heeft. Nauwkeurigheid is één van de kernwaarden van NOVA. Dit geldt voor zowel feitelijke informatie als voor de weergave en vorm ervan. Daarnaast stelt het programma zelf duidelijk zoveel mogelijk controleerbaar en betrouwbaar te werk te willen gaan. Zowel journalisten, bronnen als beeldmateriaal zijn verifieerbaar en onder normale omstandigheden verkregen.

Wat betreft onafhankelijkheid en onpartijdigheid hebben NOVA- medewerkers zich te houden aan de NOVA-code welke bepaald dat emotionele betrokkenheid of directe banden met partijen of onderwerpen niet worden toegestaan bij de verslaggeving van dergelijke zaken. Deze kernwaarden komen op alle vlakken binnen NOVA terug en zijn van belang om op een zo goed mogelijke wijze meningsvorming mogelijk te maken voor het publiek (De NOVA-Code, 2005).

Netwerk

Netwerk is een dagelijks actualiteitenprogramma van de EO en de NCRV. Het programma omschrijft zichzelf als volgt: *‘Netwerk is een journalistiek programma dat Hart en Ziel heeft. Gemaakt met het hart van de kijker en de ziel van de maker’*. De kijker wordt centraal gesteld bij het programma en de onderwerpen worden gekozen aan de hand van datgene dat er bij het publiek speelt. Hierbij wordt er uitgegaan van dat wat de kijker bezig houdt. Het in waarde laten en zelf laten participeren van de kijker is van groot belang voor de makers van Netwerk.

Dit houdt echter niet in dat er alleen aandacht wordt besteed aan onderwerpen op een manier waarbij enkel de mening van de kijker wordt weergegeven. Meegaan in wat het publiek wil om op die manier te scoren is niet aan de orde. Netwerk stelt zichzelf als doel juist ook de confronterende rol aan te nemen en die dingen te tonen die de kijker nog niet wist of door bij specifieke zaken het tegendeel te bewijzen. Dit weliswaar wel bij onderwerpen die de aandacht van het publiek hebben, maar op dusdanige wijze dat het publiek juist aan het denken wordt gezet. Zo kiest Netwerk er regelmatig voor om geruchtmakende zaken aan de kaak te stellen.

De programmamakers van Netwerk geven aan het belangrijk te vinden om de kijker mee te laten beleven. Dit probeert het programma te bewerkstelligen door niet enkel te becommentariëren, maar juist te kiezen voor het tonen van ervaringen van mensen zelf en

betrokkenen hun verhaal te laten doen. Reportages bestaan daardoor vaak uit interviews of het volgen van mensen in specifieke situaties in plaats van het belichten van een afstand (B. Tichelaar, persoonlijke communicatie, 23 oktober 2009).

Zowel de overeenkomsten van beide programma's als de verschillen in de berichtgeving, maakt dat het bestuderen van beiden tot een vrij compleet plaatje kan leiden. Daarbij moet ook niet vergeten worden dat beide programma's vanuit andere omroepen geproduceerd worden. NOVA komt voort uit een samenwerking tussen de NOS, NPS en VARA. Netwerk daarentegen wordt tegenwoordig geproduceerd door de EO en de NCRV en spreekt richt zich hiermee op een andere doelgroep. Het programma vertegenwoordigt binnen het omroepbestel de christelijke omroepen op het gebied van actualiteiten. Ook wat dit betreft vullen beiden programma's elkaar in dit onderzoek aan. Om tot het definiëren van frames te komen welke door beide programma's gebruikt worden is het immers wel belangrijk dat het ook daadwerkelijk realistisch is dat beide programma's overeenkomstige frames gebruiken.

4.2.2 Tijdvak

Geert Wilders is met zijn partij regelmatig in het nieuws. Het onderzoeken van de framing van deze berichtgeving is geen gemakkelijke opgave wanneer het om een grote hoeveelheid berichten gaat. Daarom is er voor dit onderzoek gekozen om een selectie te maken uit de reportages van NOVA en Netwerk. Met name NOVA heeft een dusdanig hoog aantal reportages over Geert Wilders, dat analyse van al deze reportages te uitgebreid zou zijn voor dit onderzoek. Er is daarom gekozen om te selecteren aan de hand van een aantal specifieke momenten en de analyse te beperken tot de reportages binnen deze periodes. De keus voor een aantal specifieke piekmomenten, maakt niet alleen de hoeveelheid te onderzoeken materiaal beter behapbaar, maar biedt tevens de mogelijkheid om een mogelijke verandering in de framing in loop van de tijd waar te nemen (indien daar sprake van is).

De periodes waarvoor gekozen is voor dit onderzoek zijn als volgt:

Maart 2006 – maart 2007: Verkiezingen

Geert Wilders stelt zich op 21 maart 2006 verkiesbaar en de PVV krijgt in november uiteindelijk 9 zetels in de Tweede Kamer. De start van Geert Wilders als partijleider in de politiek en de entree van de PVV in de kamer wordt regelmatig besproken. Ook de manier waarop Wilders zichzelf en de partij direct bij de start van het nieuwe kabinet presenteert levert wat reacties in de media op. Er wordt bij deze periode daarom gefocust op zowel het moment waarop Wilders zijn deelname aan de verkiezingen aankondigt, als de eerste periode van Wilders en de PVV in de Kamer.

Augustus – september 2007: Voorstel verbod Koran

Eenmaal in de Kamer doet Geert Wilders een aantal uitspraken over de Koran die voor veel ophef zorgen. Hij schrijft een open brief naar de Volkskrant waarin hij schrijft dat hij de koran wil verbieden en waarin hij het een fascistisch boek noemt. Afgezien van het schrappen van artikel 1 van de Grondwet en de kwestie over de dubbele nationaliteit van Albayrak en Aboutaleb (welke beiden onderdeel uitmaken van het eerste tijdvak), is dit één van de eerste uitspraken sinds de verkiezingen waarmee Wilders voor opschudding binnen de kamer zorgt en de aandacht trekt van de media.

November 2007 – April 2008: Fitna

Geert Wilders kondigt aan een anti-Koran film te gaan maken. De periode tussen de film en de daadwerkelijke presentatie ervan, gaat gepaard met een hoop discussie. Ook over de gevolgen en de nodige maatregelen wordt veelvuldig gesproken. De aankondiging van de film en de aanloop er naartoe gaan gepaard met vele discussies en krijgt flink wat aandacht van de media. De periode die bestudeerd wordt in dit onderzoek, is die vanaf het moment dat Wilders de film aankondigt tot en met de eerste dagen na het daadwerkelijk verschijnen van de film.

Het volgen van de beginfase van Geert Wilders en de PVV kan interessante informatie opleveren wat betreft een eventuele ontwikkeling binnen de framing door de media. Men zou bijvoorbeeld kunnen denken dat berichtgeving rondom de beginfase van een partij, anders is dan wanneer een partij langer bestaat, meer heeft gedaan en vaker in het nieuws is geweest. Dit is ook de reden waarom er bij dit onderzoek is gekozen om het moment waarop Geert Wilders zich verkiesbaar stelt met de PVV te kiezen als beginpunt, en niet te starten bij een later moment in de berichtgeving. Bovendien bevordert de keuze voor deze periode op deze manier de overzichtelijkheid en vergemakkelijkt het eventueel vervolgonderzoek over andere periodes. Of er daadwerkelijk verschillen in framing op vallen te merken binnen de tijdvakken van dit onderzoek, zal wellicht blijken aan de hand van de resultaten van het onderzoek.

4.2.3 Items

In totaal zijn er in de periode van 21 maart 2006 tot en met 1 april 2008 45 reportages geweest bij zowel NOVA als Netwerk. Het gaat hierbij om reportages met als hoofdonderwerp Geert Wilders. Reportages waarbij Geert Wilders wellicht ook om zijn mening wordt gevraagd inzake een specifieke kwestie zijn hierbij dus niet meegenomen. NOVA zond in totaal 29 uitzendingen uit

waarvan 23 betrekking hadden op de tijdvakken geselecteerd voor dit onderzoek. Bij Netwerk ging het om een totaal van 16 reportages, waarvan er 10 over de geselecteerde onderwerpen gingen.

	NOVA	Netwerk	Totaal
Aantal items over Geert Wilders/PVV	29	16	45
Aantal items relevant voor onderzoek (van toepassing op de geselecteerde tijdvakken)	23	10	33

Tabel 4.1 Aantal geproduceerde en relevante items per programma

Van de gekozen tijdvakken leverde de aankondiging van Fitna en de periode daaromtrent de meeste reportages op. Netwerk besteedde hier 7 keer aandacht aan. Bij NOVA ging het om maar liefst 15 reportages met Fitna als onderwerp. Rondom de verkiezingen besteedde NOVA 6 keer aandacht aan Geert Wilders in haar uitzendingen. Bij Netwerk gaat het hier om 2 uitzendingen. Wilders' plannen met betrekking tot een verbod op de Koran leverde de minste items op. Hierbij gaat het om zowel bij NOVA als Netwerk 1 uitzending.

	NOVA	Netwerk	Totaal
Verkiezingen	7	2	9
Voorstel verbod Koran	1	1	2
Fitna	15	7	22
Totaal	23	10	33

Tabel 4.2 Aantal relevante items per tijdvak per programma

Het kwalitatieve karakter van dit onderzoek heeft als gevolg gehad dat er niet van tevoren een definitieve selectie is gemaakt van de items die geanalyseerd zouden worden in het onderzoek. Het aantal te analyseren items is bij deze aanpak namelijk afhankelijk van de bruikbare gegevens die elk item oplevert. Hierbij neemt de hoeveelheid items net zo lang toe, totdat er geen gegevens meer gevonden worden die nieuwe informatie over een frame opleveren. Dit kan betekenen dat het ene frame aan de hand van 5 items en het andere aan de hand van 15 items wordt geïdentificeerd. Dit is immers geheel afhankelijk van de hoeveelheid bruikbare informatie die elk item over een frame bevat.

Dit onderzoek heeft uiteindelijk geleid tot een selectie van 21 items. De verdeling van de reportages over de tijdvakken en de programma's is bij de analyse als volgt:

	NOVA	Netwerk	Totaal
Verkiezingen	6	2	8
Voorstel verbod Koran	1	1	2
Fitna	7	4	11
Totaal	14	7	21

Tabel 4.3 Aantal geanalyseerde items per tijdvak per programma

Bij de start van het onderzoek was nog niet bekend hoeveel en welke items er uiteindelijk nodig zouden zijn om tot de aanwezige frames te kunnen komen. Er is daarom eerst een selectie van items gemaakt waarmee gestart zou worden. Hierbij is voornamelijk gelet op de datum van de reportage. Op deze manier is er, voor zover mogelijk, geprobeerd items te selecteren welke een afspiegeling vormen van de gehele duur van het betreffende tijdvak. Ook met de verhoudingen wat betreft het aantal items per programma, en de hoeveelheid berichten op specifieke momenten tijdens de periode is rekening gehouden.¹ Uiteindelijk zijn hier nog een aantal items bijgekomen om van de frames een compleet beeld te kunnen vormen. Het eindresultaat is de selectie weergegeven in tabel 4.3. Er is met zo min mogelijk voorkennis geselecteerd, dus nog voor het lezen van items². Op deze manier is voorkomen dat bepaalde ideeën en gevoelens over de framing in de items invloed zou hebben op de selectie ervan. De volgende specifieke reportages zijn tijdens dit onderzoek geanalyseerd:

	NOVA	Netwerk
Verkiezingen	21 maart 2006	21 maart 2006
	9 november 2006	22 augustus 2006
	23 november 2006	
	13 januari 2007	
	28 februari 2007	
	15 maart 2007	
Voorstel verbod Koran	8 augustus 2007	8 augustus 2007
Fitna	28 november 2007	29 november 2007
	11 januari 2008	18 januari 2008

¹ Rondom de daadwerkelijke verschijning van Fitna was de berichtgeving bijvoorbeeld meer geconcentreerd dan in de aanloop er naartoe. Van de verschijningsperiode, eind maart, zijn daarom ook meer berichten meegenomen in de analyse.

² Selecteren zonder de items überhaupt gezien te hebben was niet mogelijk door de poging de geselecteerde items een afspiegeling te laten vormen van de tijdvakken. Hiervoor moest in ieder geval het onderwerp van de reportage van tevoren bepaald worden.

	28 februari 2008	4 maart 2008
	11 maart 2008	27 maart 2008
	25 maart 2008	
	27 maart 2008	
	1 april 2008	

Tabel 4.4 De geanalyseerde items per programma

4.3 Analyse

4.3.1 Werkwijze analyse

Het analyseproces van het onderzoek heeft volgens een aantal handelingen plaatsgevonden. De belangrijkste handelingen uitgevoerd, zijn: het verzamelen van gegevens, het omzetten van het materiaal in leesbare tekst en daarna het ordenen en selecteren van het materiaal. Het analyseproces is uiteindelijk afgesloten met het lezen, interpreteren en vergelijken van de gegevens om uiteindelijk een heldere conclusie te kunnen trekken (Wester, 2004: 83-84).

Het lezen en interpreteren van de inhoud van de reportages lijkt in den beginne een onoverzichtelijk geheel, zonder duidelijk startpunt. Om orde te scheppen in de analyse van de tekst is er gewerkt aan de hand van de werkwijze van Wester, Pleijter en Renckstorf (2004). Deze werkwijze biedt een aantal stappen om op logische wijze naar de beantwoording van de onderzoeksvragen toe te werken. Dit gebeurt door gefaseerd om te gaan met de analyse van de verzamelde data. Er wordt steeds vanuit voorgaande stappen verder gewerkt, waardoor de data-analyse vrij algemeen en breed start en gaandeweg specifieker wordt. Hierdoor is de kans dat bepaalde informatie of teksteigenschappen over het hoofd worden gezien minder groot.

De werkwijze van Wester et al. (2004) is in principe ontwikkeld voor het analyseren van geschreven tekst. Het analyseren van beeldmateriaal is echter een ingewikkelder proces omdat er hierbij sprake is van zowel tekst als beeld en geluid. De beeld- en geluidsfragmenten maken belangrijk deel uit van de items, en de interpretatie daarvan moet daarom niet terzijde gelegd worden. Bij het gebruik van de werkwijze voor de analyse van de televisie-uitzendingen is hiermee rekening gehouden. In principe zijn de stappen gevolgd zoals door Wester et al. (2004) omschreven. Met de aanwezigheid van beeld- en geluidmateriaal is rekening gehouden bij het opstellen van de topiclijst en het analyseschema. Op deze manier zijn ook deze onderdelen betrokken bij de analyse van de items en maken alle relevante onderdelen van de uitzendingen deel uit van het onderzoek.

De eerste stap bij de analyse bestaat uit het globaal bekijken van de reportages. Hierbij gaat het enkel en alleen om het oriënteren op de onderwerpen, personen en andere relevante zaken die aan bod komen (Wester, Pleijter & Renckstorf, 2004: 501-502). Bij de volgende stappen in de onderzoeksfase is er dieper op de inhoud ingegaan waarbij vast is gehouden aan een topiclijst, welke houvast biedt tijdens de analyse. Bovendien heeft deze als voordeel dat bij alle reportages dezelfde onderdelen aan bod komen. De onderwerpen van de reportages zijn bestudeerd en beschreven en vervolgens is de inhoud ervan samengevat om een overzicht te kunnen geven van de gehele inhoud van de afzonderlijke reportages.

Hierna is er dieper ingegaan op de tekst. Delen in de tekst die typerend zijn en van belang bij de beeldvorming, zijn gemarkeerd. Hierbij is er niet gefocust op de globale inhoud van de reportages, maar op die tekstkenmerken die een bepaalde waarde toekennen aan het onderwerp, Geert Wilders. Uitdrukkingen, opmerkingen en uitspraken die afwijken van objectieve of neutrale berichtgeving of op andere wijze sfeerbepalend zijn, zijn hierbij geregistreerd. Ook beeldmateriaal dat aan de orde is gekomen, of bronnen die aangehaald zijn, zijn hier van belang geweest. Ook deze zijn in sommige gevallen een beeldbepalende factor. Ze wekken bijvoorbeeld een zekere suggestie of dragen bij aan een specifieke sfeer. Om dit markeren overzichtelijk te laten verlopen is er gewerkt met een analyseschema dat verderop in paragraaf 4.3.3 aan de orde komt. Door middel van dit analyseschema is er van elk item een overzicht gemaakt van de relevante tekstkenmerken. Enkel de tekstkenmerken die daadwerkelijk verder gaan dan het benoemen van feiten, en daardoor bijdragen aan een bepaald beeld of een bepaalde sfeer zijn hierbij geregistreerd.

Nadat deze onderdelen per reportage vastgesteld en gemarkeerd zijn, is er verder gegaan met de volgende stap, namelijk het ordenen van de resultaten die dit opgeleverd heeft. Dit ordenen is een belangrijke stap bij het toewerken naar de identificatie van frames. Het levert namelijk gegroepeerde overzichten op van de belangrijkste informatie die de analyse opgeleverd heeft. Door bij de eerdere stappen van de analyse, steeds dieper in te gaan op de tekstkenmerken van de items, konden bij deze fase de verschillende tekstkenmerken gelabeld worden. Alle labels zijn hierbij voorzien van een korte omschrijving van het beeld of de sfeer die ermee gepaard ging. Elk tekstkenmerk is op deze manier voorzien van een label. Op deze manier is er meer inzicht gecreëerd in de tekstkenmerken die met elkaar overeenkomen, en op welke manier tekstkenmerken juist van elkaar verschillen. Met deze gegevens is vervolgens verder gewerkt.

De ordening van de resultaten in de analyseschema's heeft het uitvoeren van de volgende stap mogelijk gemaakt. Bij deze stap zijn de geordende tekstkenmerken vergeleken, geïnterpreteerd en de verschillende bevindingen beschreven. Aan de hand van de labels die de ordening opgeleverd heeft, zijn de verschillende tekstkenmerken naast elkaar gelegd. Aan de hand

van de beschrijving die zich op deze labels bevond, zijn deze geïnterpreteerd en vergeleken. Overeenkomstige labels zijn vervolgens gegroepeerd om zo frames te kunnen vormen. Omdat grote overlap tussen frames, het later opnieuw identificeren van deze frames in tekst bemoeilijkt, heeft de interpretatie en vergelijking van de gelabelde tekstkenmerken net zo lang plaatsgevonden totdat ze een aantal sluitende groepen oftewel frames opleverde. Aan de hand van de gelabelde tekstkenmerken, zijn de frames uiteindelijk volledig ingevuld en beschreven.

Als laatste stap biedt de werkwijze van Wester et al. (2004: 506-507) de mogelijkheid om een vergelijking te trekken tussen de frames van de verschillende programma's. Wanneer de reportages an sich geanalyseerd en gegroepeerd zijn, kan er eventueel nog verder ingegaan worden op de onderlinge overeenkomsten en/of verschillen tussen de verschillende programma's. Bij dit onderzoek zijn de tekstkenmerken van NOVA en Netwerk gecombineerd. Deze hebben zo geleid tot overeenkomstige frame. De vergelijking van beide programma's vind daardoor plaats aan de hand van de mate van aanwezigheid van de geïdentificeerde frames en niet aan de hand van de per programma verschillend gedefinieerde frames.

4.3.2 Analyse en frameweergave

De werkwijze van Wester, Pleijter en Renckstorf (2004) is gebruikt tijdens de analyse van de inhoud van de reportages. De laatste fase hierbij bestond uit het ordenen, vergelijken en interpreteren van de gegevens. Om te zorgen dat de analyse tot een overzichtelijke weergave van de aangetroffen frames leidt en daarbij inzicht te bieden in bijbehorende, typerende eigenschappen van de tekst, zal dit gebeuren aan de hand van de vier framedimensies zoals beschreven door Entman (1993), een methode welke eerder ook gehanteerd is door van den Bulck, Simons en Van Gorp (2008).

Entman (2003: 52) beschrijft de volgende vier framedimensies: Een gedefinieerd probleem, het aangeven van de oorzaken van dit probleem, het vellen van een moreel oordeel en uiteindelijk het aandragen van mogelijke oplossingen voor het probleem. Het zijn de *framing* en *reasoning devices* welke de vier framedimensies illustreren. De *reasoning devices* leiden direct tot de vier dimensies, en de *framing devices* dienen als voorbeeld voor de tekstkenmerken die gebruikt worden om het frame vorm te geven. Zo kan een probleemdefinitie welke voorkomt uit een *reasoning device*, nader verklaard worden aan de hand van specifieke delen uit de tekst, de *framing devices*. Op deze manier kan het frame als geheel op een overzichtelijke manier worden weergegeven (Van Gorp, 2007: 64).

Aan de hand van het stappenplan van Wester et al. zijn de gegevens verzameld waarmee op schematische wijze de framedimensies van Entman ingevuld kunnen worden. De analyse van de reportages heeft geleid tot een aantal *framing* en *reasoning devices*. Aan de hand van deze *devices*

kunnen zowel de vier functies van de frames, als de wijze waarop deze zich in de tekst manifesteren worden gedefinieerd. Uiteindelijk is hiermee ook aan de frames als geheel een label gegeven. De resultaten hiervan zijn beschreven in hoofdstuk 5.

4.3.3 Topiclijst en analyseschema

Om niet geheel zonder handvatten aan het bekijken en analyseren van de reportages te beginnen is er van tevoren een korte topiclijst opgesteld met daarop de belangrijkste onderdelen waarop gefocust zal worden tijdens de analyse.

De topiclijst aan de hand waarvan gewerkt is, bevat de volgende topics:

Algemeen

Er zijn een aantal algemene eigenschappen van de reportages welke van belang zijn voor het correct uitvoeren van dit onderzoek. Het gaat daarbij om basiskenmerken van de reportages, zoals de datum en de vorm van het programma (interview/reportage). Deze gegevens dienen vooral ter vergelijking en plaatsing van de reportages binnen het onderzoek. Ze maken dat de tekstkenmerken van de items in de juist periode of bij het juiste programma geplaatst kunnen worden. In het geval van de vorm kan er extra waarde worden toegekend aan de tekstkenmerken. Is er sprake van een reportage dan zijn de onderdelen hiervan gemonteerd en dus bewust gekozen. Bij een interview of discussie daarentegen zijn uitspraken minder gemakkelijk te beïnvloeden.

Onderwerp

Het onderwerp van de reportage dat aangekondigd wordt, is van belang voor dit onderzoek omdat dit voor het publiek de eerste indicatie is voor de benadering van datgene dat aan bod gaat komen, in dit geval Geert Wilders. Het onderwerp geeft het publiek een idee van wat er gaat komen, en kan het publiek daarmee al een bepaald gevoel geven voordat er verder überhaupt iets gezegd is. De toon speelt hierbij een grote rol.

Daarnaast kunnen de onderwerpen die verderop in de uitzending aan bod komen, belangrijk deel uit maken van een frame. Wordt er bij het begin van de uitzending bijvoorbeeld aangekondigd dat men het gaat hebben over Wilders' plannen om een film te maken, en bespreekt men verderop in de uitzending Wilders' taalgebruik, dan vind er een overgang plaats die wellicht beeldbepalend kan zijn in de berichtgeving.

Introductietekst

Hoewel de introductie of de aankondiging van de reportage vaak vrij kort is, is dit een belangrijk onderdeel voor het frameonderzoek. De introductie is namelijk dat deel van de uitzending waarin vaak een korte samenvatting wordt gegeven van de gebeurtenis(sen) welke aanleiding geeft/geven tot het maken van de reportage. De introductie geeft het publiek een inleiding met betrekking tot het onderwerp en hierbij kan al meteen de toon worden gezet voor de rest van de reportage.

Beeldbepalende bewoordingen of uitdrukkingen

De manier waarop er in de reportage over Geert Wilders gesproken wordt, de woordkeus en de voorbeelden die hierbij gebruikt worden zijn van groot belang voor het identificeren van frames. Bewoordingen kunnen bijvoorbeeld bepaalde waardeoordelen bevatten, of er kunnen vergelijkingen worden gemaakt die de berichtgeving een bepaalde kleur geven. Ook kan een bepaald onderwerp op een specifieke, typerende manier besproken of geïllustreerd worden. De kijker kan op deze manier onbewust geconfronteerd worden met een bepaalde interpretatie van het onderwerp. Deze onderdelen vormen uiteindelijk voor een groot deel de *framing devices*. Het is daarom van belang om juist deze tekstkenmerken op te sporen en te analyseren.

Toon

De toon van de berichtgeving is van groot belang. Zo zijn bijvoorbeeld sarcasme of verontwaardiging kenmerken die zich vaak vooral uiten in de toon waarop men over onderwerpen spreekt. Toon kan ook verscholen zitten in de manier waarop over zaken gesproken wordt. De zinsopbouw en de structuur van een interview of tekst kan bijvoorbeeld weergeven dat men een bepaalde kwestie niet heel erg serieus neemt, of er kan juist erg veel vertrouwen uit blijken. Deze onderdelen zijn niet onbelangrijk voor framingonderzoek.

Personen/bronnen

De personen die worden geïnterviewd of de bronnen die worden aangehaald geven kleur aan een reportage. Een bepaalde visie of boodschap kan extra nadruk krijgen wanneer deze steeds vanuit een specifiek oogpunt wordt belicht, maar geïnterviewde personen kunnen ook bestaande beelden of ideeën benadrukken of juist verwerpen. Ook voor framing is dit daarom van belang te registreren welke personen er aan het woord komen en welke rol zij spelen.

Beeld- en geluidmateriaal

Beeld- en geluidmateriaal maken vaak een belangrijk deel uit van de reportages. Het speelt echter ook een grote rol bij het weergeven van een mening of standpunt. Zo kan er bijvoorbeeld gekozen

worden om bepaalde beelden regelmatig terug te laten keren waardoor hier meer aandacht op gevestigd wordt. Gebeurt dit vaak dan kan dit als consequentie hebben dat het publiek een specifieke persoon of gebeurtenis onbewust steeds verbind met die beelden. Geluidseffecten die achter de beelden gemonteerd zijn kunnen deze van een bepaalde sfeer voorzien. De keuzes die een programma maakt bij het tonen van bepaalde beelden op specifieke momenten en de geluiden die hierbij te horen zijn, kunnen daarom veel zeggen over de manier waarop een onderwerp geframed wordt.

De topiclijst is alleen gebruikt om te zorgen dat bepaalde onderdelen van de tekst niet over het hoofd gezien zouden worden. Ook zorgt het ervoor dat van elk item dezelfde tekstkenmerken geregistreerd worden. De onderdelen van de topiclijst zijn verwerkt in een analyseschema aan de hand waarvan de geselecteerde reportages geanalyseerd zijn. Op deze manier hebben we aan het einde van de analyse, wat betreft elke reportage de beschikking gehad over dezelfde informatie. Bovendien is deze op overzichtelijke wijze weergegeven waardoor vergelijking gemakkelijker was.

Het analyseschema voor de reportages ziet eruit zoals hiernaast weergegeven. Om een concreet beeld te geven van het gebruik van het analyseschema en de informatie die hieruit voortkomt, zijn er in de bijlage twee ingevulde analyseschema's toegevoegd.

Analyseschema		
Algemeen		
	Programma	
	Datum	
	Onderwerp	
	Vorm	
Introductie		
	Beeldbepalende/typerende bewoordingen of uitdrukkingen	
	Toon	
Inhoud		
	Onderwerpen	
	Beeldbepalende/typerende bewoordingen of uitdrukkingen	
	Toon	
	Aangehaalde bronnen of (aanwezige) personen	
	Functie (Relatie mbt PVV/Wilders)	
Beeldmateriaal		
	Welke beelden?	
	Van toepassing op onderwerp?	
Overig		

Tabel 4.4 Analyseschema

5. Resultaten

De kwalitatieve en inductieve frameanalyse welke uitgevoerd is voor dit onderzoek, heeft geresulteerd in de identificatie van een viertal frames. Deze vier frames zijn niet allen even vaak aanwezig in de uitzendingen. Het “veel woorden, weinig wol”- frame is duidelijk vaker aanwezig dan de overige drie frames, waarvan het “strateg”-frame het minst vaak voorkomt. Daarbij is het zo dat in de helft van de geanalyseerde uitzendingen, meerdere frames voorkomen. Een uitzending bestaat daardoor uit een verzameling van frames van waaruit er over Geert Wilders bericht gegeven wordt.

In onderstaande paragrafen zullen de vier frames uitgebreid weergegeven en geïllustreerd worden. Behalve een algemene omschrijving van het frame, zal in dit hoofdstuk aan de hand van de *framing* en *reasoning devices* een toelichting en illustratie van de frames gegeven worden. In tabel 5.2 worden de frames en de bijbehorende framedimensies op schematische wijze weergegeven. Zo wordt er een overzichtelijke weergave van de kenmerken en de verschillen van de vier frames geboden.

Een overzicht van de geïdentificeerde frames per item ziet er als volgt uit. De frames staan op volgorde van hun aandeel in de desbetreffende uitzending. Het frame dat het meest aanwezig is staat bovenaan en dat dat het minst aanwezig is, onderaan.

Programma	Item datum	Periode	Frames
NOVA	21 maart 2006	1 - Verkiezingen	- “veel woorden, weinig wol”
Netwerk	21 maart 2006	1 - Verkiezingen	- “veel woorden, weinig wol”
Netwerk	22 augustus 2006	1 - Verkiezingen	- “veel woorden, weinig wol”
NOVA	9 november 2006	1 - Verkiezingen	- “veel woorden, weinig wol” - “relschopper”
NOVA	23 november 2006	1 - Verkiezingen	- “toch niet onderschatten”
NOVA	13 januari 2007	1 - Verkiezingen	- “veel woorden, weinig wol”
NOVA	28 februari 2007	1 - Verkiezingen	- “relschopper” - “veel woorden, weinig wol” - “toch niet onderschatten”

NOVA	15 maart 2007	1 - Verkiezingen	- "toch niet onderschatten" - "relschopper" - "strateeg" - "veel woorden, weinig wol"
NOVA	8 augustus 2007	2 - Verbod op de Koran	- "relschopper" - "strateeg"
Netwerk	8 augustus 2007	2 - Verbod op de Koran	- "toch niet onderschatten" - "relschopper" - "veel woorden, weinig wol"
NOVA	28 november 2007	3 - Fitna	- "relschopper" - "strateeg" - "veel woorden, weinig wol"
Netwerk	29 november 2007	3 - Fitna	- "toch niet onderschatten" - "relschopper"
NOVA	11 januari 2008	3 - Fitna	- "strateeg" - "veel woorden, weinig wol" - "toch niet onderschatten"
Netwerk	18 januari 2008	3 - Fitna	- "veel woorden, weinig wol"
NOVA	28 februari 2008	3 - Fitna	- "veel woorden, weinig wol" - "relschopper"
Netwerk	4 maart 2008	3 - Fitna	- "veel woorden, weinig wol"
NOVA	11 maart 2008	3 - Fitna	- "veel woorden, weinig wol" - "Strateeg"
NOVA	25 maart 2008	3 - Fitna	- "veel woorden, weinig wol"
NOVA	27 maart 2008	3 - Fitna	- "veel woorden, weinig wol"
Netwerk	27 maart 2008	3 - Fitna	- "veel woorden, weinig wol"
NOVA	1 april 2008	3 - Fitna	- "relschopper" - "strateeg"

Tabel 5.1 Frames per onderzocht item

5.1 "Veel woorden, weinig wol"-frame

Het meest voorkomende frame in de berichtgeving met betrekking tot Geert Wilders door NOVA en Netwerk, is het "veel woorden, weinig wol"- frame. Van de 21 bestudeerde items, zijn er 17 waarin dit frame aanwezig is. Hiervan zijn 6 items van Netwerk, en zijn er 11 uitzendingen van NOVA waarbij

dit frame opgemerkt is. In 9 van de 17 items komt enkel het “veel woorden, weinig wol”-frame voor. Tevens is het het frame dat het lastigst te beschrijven is. Dit wordt grotendeels veroorzaakt door de grote rol die de toon speelt binnen het frame en het in geschreven tekst weergeven van toon gebruikt in gesproken tekst is niet gemakkelijk. Inzicht krijgen in de kenmerken van dit frame vergt daarom wellicht wat inlevingsvermogen.

5.1.1 Algemeen

Het “veel woorden, weinig wol”-frame wordt gekenmerkt door het niet serieus nemen van Geert Wilders en zijn plannen en de nadruk die binnen het frame wordt gelegd op het idee dat Geert Wilders veel dingen zegt en beweert, maar dat hij maar weinig weet te bewerkstelligen. Vooral dit laatste maakt een belangrijk deel uit van het frame en maakt het frame verschillend van het “reischopper”-frame. Hierbij gaat het overigens niet enkel om daadwerkelijke handelingen, maar in veel gevallen ook om het niet aandragen van concrete oplossingen voor problemen die worden aangedragen. Ook het niet willen reageren wanneer uitspraken die hij heeft gedaan bepaalde gevolgen hebben, wordt verstaan onder ‘weinig wol’.

Er wordt binnen dit frame veel gefocust op de uitspraken van Geert Wilders en de manier waarop hij vervolgens handelt. De toon hierbij varieert. Zo wordt binnen het frame wat Geert Wilders zegt of doet niet serieus genomen. Plannen die Geert Wilders aankondigt, worden bijvoorbeeld als onuitvoerbaar en in sommige gevallen zelfs belachelijk bestempeld. Deze mening klinkt vooral door in de toon van de berichtgeving. In veel gevallen worden er bewoordingen gebruikt of uitspraken gedaan die op schrift niet als opmerkelijk zouden worden ervaren. Het is de toon echter welke grotendeels vormgeeft aan dit frame. Zo laat men duidelijk twijfel doorklinken en wordt een zoveelste aandachtsmoment voor Geert Wilders haast verzucht. Het is ook de toon die op sommige momenten duidelijk laat doorschemeren dat er bij voorbaat wordt uitgegaan van het uitblijven van daadwerkelijke actie of reactie door Geert Wilders, zonder dat dit per sé letterlijk uitgesproken wordt.

Het “veel woorden, weinig wol”-frame is vooral aanwezig gedurende de eerste en de laatste periode van dit onderzoek. Wanneer Geert Wilders aankondigt deel te nemen aan de verkiezingen en zijn plannen met de Partij voor de Vrijheid presenteert, uit het frame zich voornamelijk in de terughoudende en hoofdschuddende reacties van collega’s die geselecteerd en verwerkt zijn. Hierbij wordt ook de vergelijking getrokken met Pim Fortuyn, maar dan vooral in hoeverre Geert Wilders niet met hem te vergelijken valt vanwege zijn gebrek aan goed doordachte plannen en het feit dat hij volgens anderen net een stap te ver gaat. In de aanloop naar de verkiezingen wordt er bij gesprekken met Geert Wilders zelf bovendien vaak afgesloten met een relativerende

opmerking, welke het onderwerp vaak weer terug lijkt te brengen naar het niet al te serieus nemen van wat hij zegt.

De laatste periode van het onderzoek wordt wat betreft dit frame gekenmerkt door een steeds sterker wordende ‘eerst zien, dan geloven’ mentaliteit die in de uitzendingen zichtbaar wordt. Dit is vooral zichtbaar in de aanloop naar Geert Wilders’ film door de nadruk die naarmate de tijd vordert steeds meer komt te liggen op het feit dat er nog steeds geen film is. Men heeft nog geen idee waar de film over gaat en er valt nog te bezien of de film daadwerkelijk zo schokkend is als men nu doet voorkomen. De verwachtingen van de film nemen af, en de verwondering over de ophef die steeds groter wordt neemt toe. De berichtgeving wordt steeds meer gekenmerkt door de nadruk die ligt op de overdreven reactie op een film die niet veel voor kan stellen.

Hoewel er tussen beide periodes kleine verschillen bestaan, hebben ze overeenkomstig dat ze worden gekenmerkt door niet al te hoge verwachtingen van dat wat Geert Wilders zegt te gaan doen. Van de dingen die hij zegt en aankondigt is men niet onder de indruk, en ook van de manier waarop dingen uiteindelijk uitwerken heeft men geen hoge pet op.

5.1.2 Framing en reasoning devices

Het “veel woorden, weinig wol”-frame is in de uitzendingen op verschillende manieren zichtbaar. Eerder in hoofdstuk 3 werd beschreven dat een frame niet enkel uit tekstuele kenmerken bestaat. Ook het gebruikte beeldmateriaal, de aangehaalde bronnen (*framing devices*) en de onderliggende boodschap dit het frame met zich meedraagt (*reasoning devices*) spelen een rol bij het identificeren van een frame. In paragraaf 5.1.1 werd al genoemd dat het frame voor een groot deel verborgen zit in de toon gebruikt binnen de items. Aan gebruikte bewoordingen wordt zo een specifiek gevoel meegegeven dat bijdraagt aan de interpretatie van de tekst. In sommige gevallen wordt dit versterkt door het gebruikte beeldmateriaal.

Het “veel woorden, weinig wol”-frame wordt gekenmerkt door een houding waarbij Geert Wilders niet geheel serieus genomen wordt. In de tekst manifesteert zich dit in onder andere in de aankondiging van Wilders tijdens de aanloop naar de verkiezingen. Bij zijn introductie wordt hij gepresenteerd als “irritante tiener” en “Blonde Dolly of Mozart” (NOVA, 9 november 2006). Maar het niet serieus nemen uit zich ook op andere punten zoals bijvoorbeeld de geselecteerde reacties van andere politici. Zo zijn er de antwoorden van Hans van Baalen en Jan Marijnissen op de vraag “zijn tienpuntenplan deed dat u aan iemand denken?”. Zij antwoorden hierop “...Fortuyn had de dingen toch veel beter doordacht” en “daar haalt de heer Wilders het echt niet bij” (NOVA, 21 maart 2006). De neerbuigende toon waarop er over hem gesproken wordt en de toon van de suggestieve vraag gesteld door de verslaggever zijn kenmerkend voor dit frame in de beginperiode van het onderzoek. Ook de aankondiging van “het politieke visioen van Wilders” en de zin

“vandaag heeft hij zich ontpopt als een man met een missie, een bevlogen man met een droom en een nachtmerrie” (Netwerk, 21 maart 2006), zijn belangrijke vormgevers van dit frame. Het irrealistische hierin wordt versterkt door de beelden die men toont. Hierin ziet men eerst Geert Wilders zittend op een bankje, gevolgd door beelden van zijn droom waarvan de randen wazig zijn gemaakt als zijnde droomwolkjes, afgewisseld door beelden van wat men zijn nachtmerrie noemt, vergezeld door een dreigend muziekje. Het zijn de beelden die het gevoel alles niet te serieus te moeten nemen illustreren en het is de muziek, die door de beelden waarmee ze samengaat, dit beeld versterkt.

Naarmate de tijd vordert uit het frame zich meer in een zeker ongeduld, telkens gevolgd door ofwel de verwachting dat er toch niets terecht komt van de plannen die worden gepresenteerd, danwel een verzuchting van de aanhoudende aandacht en de (steeds weer) tegenvallende reactie van Geert Wilders. De verwachting wordt geuit in de zin: “Het moest een brede volkspartij van realistisch denkende mensen worden, de PVV van Geert Wilders. Geert Wilders, de man die de rechtse stemmen ging binnenhalen” (Netwerk, 22 augustus, 2006). Het idee over het handelen van Geert Wilders dat nergens toe leidt, blijkt ook duidelijk wanneer men Philip de Winter naar aanleiding van Geert Wilders’ voorstel voor een verbod op de Koran als volgt aankondigt: “Philip de Winter over de losse flodders van Geert Wilders” (Netwerk, 8 augustus 2007). Beelden die aansluiten bij de verwachte tegenvallende reactie van Geert Wilders zijn onder andere die van de hoofdschuddende Geert Wilders die wegloopt en niet meer wil reageren wanneer het debat hem niet brengt wat hij wil (NOVA, 1 april 2008). De verzuchting is vooral aanwezig in zinnen als “Er is nog helemaal geen film, er is zelfs nog helemaal niet duidelijk waar die precies over gaat. Feit is wel dat er nu al volop opschudding is over de nog niet helemaal bestaande film van Geert Wilders” (Netwerk, 18 januari 2008) en “Krijgt iemand Fitna nog te zien?” (NOVA, 25 maart 2008). De toon doet vermoeden dat men de ophef rondom Fitna langzamerhand een beetje beu is, en dat men niet meer zulke hoge verwachtingen heeft van Geert Wilders en zijn film.

Ook de reacties vanuit de politiek op Geert Wilders’ handelen worden in de loop der tijd verzucht. Geert Wilders handelen wordt niet serieus genomen, en de ophef die hij veroorzaakt binnen de politiek daardoor langzaam ook niet meer helemaal. Dit uit zich bijvoorbeeld wanneer het CDA Geert Wilders verzoekt zijn film niet uit te zenden: “Het CDA zegt: ‘Het is onverantwoord als we het niet op zijn minst proberen’, ook al weten ze ook wel dat Geert Wilders zich weinig van de oproep zal aantrekken” (NOVA, 28 februari 2008). Wanneer het Ministerie van Buitenlandse Zaken reizigers richting moslimlanden als advies geeft zich zo onopvallend mogelijk te gedragen, wordt in de studio wat grappend de vraag gesteld “Hoe doe je dat, jezelf onopvallend gedragen?” (Netwerk, 4 maart 2008).

Lacherig wordt er binnen het frame gedaan met suggesties voor Geert Wilders om zijn film uit te zenden in een bioscoop en er een culturele debat bijeenkomst rond te organiseren, de film op DVD te branden (10.000 stuks voor 3.000 euro) of de organisatie van het Geert Wilders Filmfestival waarbij men filmpjes kan inzenden die zo polariserend mogelijk zijn en daarmee de Gouden Geert inde wacht kan slepen. Uiteindelijk toont men weinig medeleven wanneer Geert Wilders problemen ondervindt bij het uitzenden van zijn film en het plannen van een persconferentie over Fitna. “Wilders heeft natuurlijk een beetje het gras voor zijn eigen voeten weggemaaid...” (NOVA, 25 maart 2008) en “Hij heeft het zelf natuurlijk uitgelokt, dat er zo’n crisissituatie ontstaat” (NOVA, 11 maart 2008), zijn uitspraken die hierop in de studio wordt gedaan.

Het “veel woorden, weinig wol”-frame lijkt mee te gaan in een opmerking die in de uitzending van 21 maart 2006 van NOVA werd gemaakt. Hierin werd in de introductie van het item gezegd: “Bij Fortuyn buitelde de gevestigde partijen vier jaar geleden nog over elkaar heen om in de scherpst mogelijke bewoordingen afstand te nemen van Fortuyn. En daarvan hebben ze geleerd want daarvan werd Fortuyn alleen maar nog groter dus tegen Wilders zijn ze veel liever”, en dit is precies de richting waarin het frame lijkt te gaan, namelijk het niet te serieus nemen van Geert Wilders en wat hij zegt, omdat dit wel eens de verkeerde uitwerking zou kunnen hebben. Deze benadering van Geert Wilders uit zich daarbij naast de toon en de bewoordingen zoals hierboven reeds besproken in een aantal gevallen ook op een andere manier. Zo worden items of onderwerpen soms afgesloten met een relativerende opmerking of door de aandacht af te leiden van het onderwerp waar het eigenlijk over ging. Voorbeelden hiervan zijn: “OK, Joost, weinig verontwaardiging dus eigenlijk over Wilders” (Jeroen Pauw over de reacties van politici op Geert Wilders’ gepresenteerde plannen voor de verkiezingen), “U blijft er vrolijk onder” (wanneer in de aanloop naar de verkiezingen Bart-Jan Spruyt samenwerking met Geert Wilders opzegt en de peilingen maar op 1 a 5 zetels wijzen) en “de min of meer carnavalskraker ‘Geert wat ging er verkeerd’ die horen we nog niet klinken?” (over de vermeende steun van extreemrechts voor Geert Wilders in de aanloop naar de verkiezingen).

5.1.3 Frame dimensies

Het “veel woorden, weinig wol”-frame kan worden geïllustreerd aan de hand van de vier functies of dimensies van een frame, beschreven door Entman (1993). Door het frame wordt Geert Wilders gedefinieerd als zijnde een man met veel grote woorden en plannen. Zijn plannen zijn echter niet goed doordacht en hij weet weinig waar te maken. Wanneer puntje bij paaltje komt, blijven concrete ideeën of reacties uit. De oorzaak hiervan wordt toegewezen aan de aandacht die hij telkens krijgt en in het bijzonder de reacties van bijvoorbeeld andere politici op zijn handelen.

Het morele oordeel dat het frame met zich meedraagt en dat uit de tekst naar voren komt, is dat men vindt dat Geert Wilders onnodige ophef veroorzaakt over zaken die uiteindelijk geen ophef behoeven. Doordat hij niet zo doordacht bezig is en er van zijn plannen uiteindelijk niet zo veel terecht komt, is veel van de ophef die zijn handelen veroorzaakt niet nodig. De oplossing voor het gedefinieerde probleem, is het relativeren en vooral niet serieus nemen van de handelingen en uitspraken van Geert Wilders.

5.2 “Relschopper”-frame

Het “relschopper”-frame is een frame dat in 9 van de 21 geanalyseerde items voorkomt. NOVA bericht vanuit dit frame in 7 van de 13 items. Netwerk doet dit in 2 van de 7 items. Het “relschopper”-frame komt aan bod gedurende alledrie de periodes, waarbij er weinig verschil op te merken is wat betreft de mate waarin het frame aanwezig is. In vergelijking met het “veel woorden, weinig wol”-frame is het “relschopper”-frame gemakkelijker te identificeren doordat het minder latent aanwezig is in de tekst.

5.2.1 Algemeen

Geert Wilders doet graag harde uitspraken, probeert hiermee en veroorzaakt ophef. Dat is de benadering die vanuit het “relschopper”-frame wordt gehanteerd. De focus hierbij ligt grotendeels op de harde uitspraken die Geert Wilders doet, maar ook op standpunten die hij inneemt, de opvallende keuzes die hij maakt en de wijze waarop hij anderen hiermee uit de tent lokt. Van verrassing hierover is geen sprake. Wel valt binnen het frame een zekere weerstand jegens de provocaties op te merken.

Het “relschopper”-frame benadrukt voornamelijk de dingen die Geert Wilders doet. Waarom Geert Wilders bepaalde opmerkingen maakt komt bij dit frame niet aan bod. Dat hij ophef veroorzaakt lijkt binnen dit frame meer een vanzelfsprekendheid dan dat er vragen worden gesteld bij de reden hiervan. Aan het waarom wordt daarom geen aandacht besteed. Het voornaamste kenmerk van het frame is dat de aandacht binnen het frame dusdanig ligt op de provocerende houding van Geert Wilders dat andere eigenschappen of gebeurtenissen naar de achtergrond lijken te verschuiven. Doordat binnen de uitzendingen specifieke gebeurtenissen vanuit dit frame worden geïnterpreteerd, zijn Geert Wilders en deze eigenschap lastig los te koppelen van elkaar.

Binnen de items manifesteert het “relschopper”-frame zich door middel van een combinatie van beeldbepalende uitspraken en gekozen beeldmateriaal. Hoewel voor dit frame geldt dat het vaak voorkomt in combinatie met één of meerdere andere frames, sluit het beeldmateriaal binnen

de uitzendingen vaak aan bij het “relschopper”-frame. De focus op Geert Wilders’ provocaties ligt bij zowel het beeldmateriaal als de bewoordingen aan de oppervlakte. Hierbij gaat het niet alleen om het benoemen hiervan maar vooral om het telkens opnieuw koppelen van Geert Wilders aan die ene specifieke eigenschap, namelijk het spreken van rake taal en het veroorzaken van ophef hiermee. De aversie hiertegen, dat als derde kenmerk van het frame werd aangeduid, zit vooral verscholen in de toon. Dit kenmerk maakt ook dat hij binnen het frame wordt aangeduid als “relschopper”. De nadruk ligt binnen het frame immers zowel op het feit dat hij met zijn woorden probeert uit te dagen en te choqueren, alsmede op het feit dat hij hiermee ophef veroorzaakt en men zich hier aan stoort.

Al vanaf de eerste periode valt het “relschopper”-frame op te merken. Hierna valt het gelijkmatig verspreid over de periodes terug te vinden. De berichtgeving vanuit dit frame, wordt gekenmerkt door een constatering van feiten met een duidelijke nadruk op het provocerende karakter, en het vanzelfsprekende karakter van waaruit dit gebeurd. Daarnaast is er bij het frame in een groot deel van de items sprake van het doorschemeren van weerstand tegen de bewust uitdagende houding van Geert Wilders.

5.2.2 Framing en reasoning devices

Zoals hierboven in paragraaf 5.2.1 aangegeven valt het “relschopper”-frame op te delen in drie kenmerken, namelijk: de focus op Geert Wilders’ provocerende woorden en daden, de vanzelfsprekendheid van waaruit men hierover spreekt en het laten doorschemeren van een zekere aversie hiertegen. Dat de nadruk op het provocerende karakter van Wilders’ uitspraken en plannen ligt, uit zich soms op momenten dat dit provocerende karakter niet zozeer aan de orde is. Zou men verslag doen van een debat dat ontstaan is na een dergelijke uitdagende uitspraak van Wilders, dan is het niet onlogisch dat er over dit provocerende karakter van de uitspraak gesproken wordt. Betreft het echter een onderwerp dat hier los van staat, dan krijgt het noemen van een dergelijke eigenschap een andere lading. Zo wordt er aan de introductie van Geert Wilders tijdens een interview toegevoegd dat hij van “boude uitspraken” houdt (NOVA, 9 november 2006). Een uitzending waarbij (oud)-collega’s van hem aan het woord komen, wordt bij de inleiding al direct in de richting van zijn provocaties gestuurd. De verslaggeefster leidt de reportage hier in met onder andere de woorden: “Wilders moet alles kunnen zeggen” en “toen had hij ook al een goede neus voor publiciteit, hij riep toen ook ‘ik lust hoofddoekjes rauw!’” (NOVA, 15 maart 2007). Hoewel de reportage zich uiteindelijk richt op Wilders’ algehele aanpak en standpunten in de politiek, wordt hierbij toch ook weer even de aandacht gevestigd op de harde woorden.

Dat in het algemeen de nadruk ligt op Wilders’ uitdagende teksten, blijkt uit bewoordingen met betrekking tot een brief met daarin Wilders’ plannen voor een verbod op de Koran. Zo zegt

men “hij slaat een steeds hardere toon aan” en “in een stuk in de Volkskrant wind hij er geen doekjes om” (NOVA, 8 augustus 2007). De reportage gaat vergezeld met voorbeelden van deze harde toon uit de brief geciteerd op beeld. Bij Netwerk zegt men over deze brief “de taal wordt steeds harder en cynischer” (8 augustus 2007). Ook wanneer Wilders zijn film aankondigt wordt zijn taalgebruik benadrukt “Met meer concurrentie op rechts is Wilders een ware kruistocht begonnen tegen de Koran en de Islamieten in Nederland, en bezigt daarbij steeds extremere teksten” (Netwerk, 29 november 2007). Hier wordt het frame vervolgens nogmaals versterkt door een aantal quotes welke een opsomming geven van typerende, extreme uitspraken van Geert Wilders. Daarnaast volgt er een overzicht van beelden van provocerende uitspraken van Wilders in de kamer.

Dat men niet opkijkt van Wilders’ uitspraken blijkt dikwijls uit de neutrale toon waarop zijn woorden worden besproken. Echter is het gevoel van vanzelfsprekendheid duidelijk op te maken uit de volgende inleiding: “Je kon er bijna op wachten, na de ophef over de aanval op ex-moslim Eshan Jami en de commotie over zijn beveiliging wil Geert Wilders dat de Koran verboden wordt” (NOVA, 8 augustus 2007). De woorden ‘je kon er bijna op wachten’ geven het idee dat men niet op lijkt te kijken van dat wat Wilders dit keer heeft gezegd. “Iedereen die Wilders kent, weet dat dit geen subtiel filmpje gaat worden” (NOVA, 28 november 2009), is wat er door NOVA wordt gezegd bij de aankondiging van Wilders’ film. Hierbij wordt duidelijk gemaakt dat het een specifieke aanpak is die van Geert Wilders wordt verwacht en dat deze niet subtiel zal zijn. “Geert Wilders liet het Journaal weten ‘Maxime Verhagen kan de pot op’, wij kregen een soortgelijke SMS” gevolgd door de opmerking “zijn SMS was duidelijk als altijd” (NOVA, 28 februari 2008) tonen weinig verbazing.

De keuze voor het woord ‘relschopper’ komt voort uit de afwijzende, soms geërgerde toon binnen het frame. Wat betreft Geert Wilders’ provocaties is in de toon soms de afkeer merkbaar en laat de woordkeuze ergernis doorschemeren. Dit komt duidelijk naar voren wanneer men over Wilders’ standpunt met betrekking tot de dubbele nationaliteit van staatssecretarissen Aboutaleb en Albayrak zegt: “De hele beweging van de PVV heeft daar helemaal geen werk van gemaakt maar (...) ineens is het een probleem”, en men later tegen Geert Wilders zelf opmerkt “Als zij niets had gezegd had u ook niet morgen tamtam gemaakt?” (NOVA, 28 februari 2007). Ook het weergeven van andermans meningen of reacties geeft een zeker oordeel over Wilders’ manier van doen prijs. Zo heeft men het over de mening van het volk wanneer men zegt: “Wilders moet alles kunnen zeggen, maar langzamerhand merk je toch dat mensen gaan zeggen: ‘Nee, er zijn toch weldegelijk grenzen aan wat hier kan’” (NOVA, 15 maart 2007). Maar ook een reactie van de Volkskrant wordt op een dusdanig toon aangehaald, dat het een zekere mening lijkt prijs te geven. “De Volkskrant vraagt zich af: ‘Is Geert Wilders gek geworden?’. Wat vindt u? Vindt u van niet?”

(NOVA, 8 augustus 2007). De vraag aan het einde van de zin wordt gesteld alsof het niet vreemd zou zijn wanneer hier 'ja' op geantwoord zou worden en lijkt daardoor suggestief.

5.2.3 Frame dimensies

De frame dimensies van het "relschopper"-frame kunnen als volgt worden gedefinieerd:

De probleem definitie die door het frame gegeven wordt is die van Geert Wilders als relschopper en provocateur. Door de harde uitspraken die hij doet zorgt hij voor opschudding zowel binnen de politiek als bij de bevolking. De oorzaak hiervan wordt gelegd bij zijn afwijkende ideeën en manier van aanpak. Doordat ze niet overeenkomen met wat in de politiek gebruikelijk is, worden ze als uitdagend of provocerend bestempeld.

Eerder werd al genoemd dat het frame een zekere afkeer jegens Wilders' provocerende gedrag kenbaar maakt. Het morele oordeel dat binnen het frame over 'relschopper' Wilders geveld wordt is dan ook dat hij met zijn uitspraken en handelingen geen rekening houdt met de gebruikelijke normen en waarden binnen de politiek en dat hij hiermee mensen tegen de borst stuit. Hij heeft weliswaar vrijheid van meningsuiting, maar ook hierbinnen moet hij zijn grenzen kennen.

Het voorkomen of tegengaan hiervan ligt bij de mensen om Wilders heen. Collega's, aanhang en dergelijke zouden door te laten blijken dat ze deze manier van doen niet goedkeuren, Wilders aan het denken kunnen zetten en zijn gedrag kunnen laten aanpassen.

5.3 Het "toch niet onderschatten"-frame

In 6 van de 21 uitzendingen is het "toch niet onderschatten"-frame opgemerkt. 4 reportages van NOVA framen hun berichtgeving vanuit dit frame. Netwerk doet dit in 2 uitzendingen. Opvallend aan dit frame is dat het voornamelijk voorkomt van het einde van de eerste periode tot op de helft van de laatste periode. Het frame veroorzaakt een omslag na het "veel woorden, weinig wol"-frame en komt vaker voor in combinatie met het "strateeg"- en "relschopper"-frame dan met het "veel woorden, weinig wol"-frame.

5.3.1 Algemeen

Zoals hierboven reeds aangehaald is de omslag vanuit het "veel woorden, weinig wol"-frame typerend voor het "toch niet onderschatten"-frame. In het "toch niet onderschatten"-frame is nog steeds een zekere kritische houding ten opzichte van Geert Wilders op te merken, maar ditmaal is er daarbij duidelijk sprake van verbazing en heroverweging van eerdere houding. Dit is mede de reden waarom het "veel woorden, weinig wol"-frame en dit frame lastiger los van elkaar te zien

zijn. Waar men Wilders in het eerste frame niet serieus nam en niet veel verwachtte van de plannen van Wilders, wordt daar bij dit frame een beetje op teruggekomen. De eigenschappen van het “veel woorden, weinig wol”-frame zijn daarom belangrijk voor het inzicht in het “toch niet onderschatten”-frame.

Het “toch niet onderschatten”-frame wordt voor het eerst geïdentificeerd na de verkiezingsuitslag in November 2006. Op dat moment is er duidelijk sprake van verbazing over de uitslag van de verkiezingen en de resultaten geboekt door Wilders en zijn partij. Deze verbazing blijft gedurende de tweede en het begin van de derde periode aanwezig in de berichtgeving en dit frame, en uit zich vooral in verwondering over de mensen die Geert Wilders weet aan te spreken en het succes dat hij hierdoor heeft. Het is een kenmerk dat zowel letterlijk als in de intonatie aanwezig is. De verbazing wordt ook weergegeven door aandacht te besteden aan meningen van oud-collega's van de VVD.

Behalve door verbazing wordt het “toch niet onderschatten” frame duidelijk gekenmerkt door een omslag in de benadering van Geert Wilders. Zoals hierboven al beschreven, wordt er afgestapt van het “veel woorden, weinig wol”-frame waarin Wilders niet serieus wordt genomen. Men lijkt zich bij dit frame achter de oren te krabben en eerdere beoordelingen van Wilders in heroverweging te nemen. De dingen die hij bewerkstelligt en de mensen die hij aanspreekt maken dat niet serieus nemen geen verstandige houding lijkt. In plaats daarvan ligt de focus binnen dit frame meer op Wilders' gedrag en het steeds extremer of radicaler worden hiervan. Dat hij hierin in sommige gevallen wellicht wat te vergaat en daarbij dus niet onderschat of aan de kant geschoven moet worden, is wat uit de toon van de berichtgeving blijkt.

Kenmerkend voor het “toch niet onderschatten”-frame, is ook de houding ten opzichte van de reacties vanuit de politiek. Binnen dit frame toont men begrip voor de politieke houding ten opzichte van Wilders. Maatregelen die worden getroffen worden serieus genomen. Tevens komt uit de berichtgeving soms een zorgelijke toon naar voren. Opvallend aan dit frame is dat het zich voor een belangrijk deel uit in uitspraken van geïnterviewde personen. De reacties van gasten in de studio en de selectie van beelden in de reportages maken een groter deel uit van dit frame, dan bij de andere drie frames.

5.3.2 Framing en reasoning devices

Het “toch niet onderschatten”-frame uit zich in verwondering over wat Wilders' voor elkaar krijgt en het serieus nemen van dingen die gebeuren en die Wilders zegt of doet. Daarnaast wordt het frame ook gekenmerkt door de nadruk op het radicale karakter van Wilders' plannen en het idee deze niet te moeten onderschatten. De verwondering over Wilders' resultaten manifesteert zich in opmerkingen gemaakt direct na de verkiezingen en met betrekking tot het aantal kiezers dat zich

achter Wilders schaar. Direct na de verkiezingen zei men in bij NOVA in de introductie van de uitzending: “de kiezers hebben gesproken, maar ja...wat hebben ze bedoeld? Want de uitslag is voor meerdere interpretaties vatbaar” (NOVA, 23 november 2009). Hoewel bij deze opmerking niet volkomen duidelijk is of er specifiek bedoeld wordt op de 9 zetels voor de PVV, wordt hier later door Paul Scheffer in de uitzending uitgebreid over gesproken. Hij heeft het over “wat mij in elke geval wel verrast zijn 9 zetels voor Geert Wilders” (Ibid.) en geeft hier duidelijk aan verwonderd te zijn over het aantal stemmen voor Wilders. De verrassende verkiezingsuitslag wordt vervolgens ook later nog aangehaald, bijvoorbeeld in Netwerk: “na de onverwacht grote overwinning bij de verkiezingen in november 2006” (Netwerk, 8 augustus 2007). En in sommige gevallen wordt de verbazing ook uitgesproken richting Geert Wilders zelf. Zo stelt men hem in NOVA de vraag: “waarom steunen die burgers u, waar zijn ze bang voor, wat vrezen ze?” (28 februari 2007). Ook uit de toon van deze vraag blijkt de verwondering over de aanhang die Wilders weet aan te spreken.

Dat Geert Wilders met zijn plannen binnen dit frame serieus benadert wordt komt in verschillende uitzendingen naar voren. Dit blijkt vooral het idee hem toch niet te moeten onderschatten, dat duidelijk aanwezig is. Het extreme of radicale karakter van uitspraken en plannen wordt hierbij veel aandacht gegeven, alleen op een andere manier dan bij het “relschopper”-frame. De focus ligt in dit frame op de ernst ervan. Zo heeft men het in dit frame over de “steeds radicalere boodschap van een compromisloze Wilders” (Netwerk, 8 augustus 2007), “de taal wordt steeds harder en cynischer. Vandaag vergelijkt hij de Koran zelfs met Mein Kampf van Hitler” (Ibid.), “na het succes van Fortuyn in 2002 radicaliseert Wilders snel” (NOVA, 15 maart 2007), en stelt men onder andere de vraag “Wilders was voor u te rechts, te radicaal?” (Ibid.). De toon bij deze uitspraken is ditmaal serieus en ernstig, waardoor de inhoud onderstreept wordt. De beelden die gebruikt worden bij de reportage, vullen het frame aan door te focussen op Wilders’ aanwezigheid in de kamer met zijn fractie, de beveiliging die Geert Wilders bij zich heeft en de reactie van Wilders zelf bij de uitslag van de verkiezingen. Waar er bij de andere frames vaak werd gefocust op extremen, of, zoals bij het “veel woorden, weinig daden”-frame, grappige, rare of plagende beelden, gebeurt dit bij dit frame niet. Beelden als onderdeel van het “toch niet onderschatten”-frame, lijken in mindere mate een specifiek stempel op de boodschap te willen drukken.

Dat het “toch niet onderschatten”-frame zich deels manifesteert in de reacties van anderen werd al vastgesteld in paragraaf 5.3.1. De uitspraak van Paul Scheffer in de eerste alinea van deze paragraaf is daar een voorbeeld van, maar ook uitspraken van en over collega’s van de VVD zetten de toon. “Die zijn verbaasd over zijn harde toon, maar ook over zijn succes, want dat hadden ze niet verwacht toen hij uit de VVD stapte” (NOVA, 15 maart 2007) is wat er over Wilders’ oud-

collega's wordt gezegd. De vraag "dus u heeft het ook onderschat, zijn electorale succes?" (Ibid.) wordt hierbij gesteld en geeft duidelijk de verwondering in dit frame weer, welke wordt geïllustreerd aan de hand van de reacties vanuit de VVD.

Ook het idee Geert Wilders niet zo maar aan de kant te moeten schuiven openbaart zich binnen het frame vaak in reacties van geïnterviewden of 'experts'. Paul Scheffer werd al meerdere malen aangehaald, maar uit behalve verbazing ook ernst, namelijk door de uitspraak: "Ik vind dat hier toch niet gelaten op gereageerd mag worden" en "misschien is dit toch wel een gewenningsproces wat naar mijn idee zeer onterecht is" (NOVA, 23 november 2006). Hans van Baalen komt terug op wat hij eerder dacht in zijn uitspraak: "Toen in 2004 was het idee toch 'Wilders zal niet de wind in de rug krijgen, het is een loner'. Hij zit er nu met 9 zetels dus hij heeft bewezen dat hij ook weldegelijk mensen kan binden" (NOVA, 15 maart 2007). En dat Wilders' handelen wat radicaal is en niet onderschat moet worden komt naar voren in een reactie van Gert-Jan Oplaat, namelijk: "Geert zwemt in een fuik, daar is hij een paar jaar geleden mee begonnen. En hij komt steeds verder in die fuik. En je weet wat de definitie van een fuik is: dat je niet meer terug kunt" en "Als je te extreem gaat, dat hebben we in Duitsland ook gezien, te extreem met boekverbrandingen enzo, dat kan ontaarden in nare dingen. Dus ik maak me zorgen om Geert" (Netwerk, 29 november 2007).

5.3.3 Frame dimensies

Geert Wilders heeft meer invloed en krijgt meer gedaan dan van tevoren verwacht. Hiermee verrast hij mensen. Dat is hoe het "toch niet onderschatten"-frame Geert Wilders definieert. Het morele oordeel dat het frame hierover vel, heeft betrekking op het karakter van Wilders' manier van doen. Zijn plannen en manier van aanpak worden als radicaal ervaren, en juist dit extreme karakter maakt dat de gevolgen die dit kan hebben niet uitgevlakt moeten worden.

De reden dat zijn invloed voor verwondering zorgt, schuilt in de onderschatting van waartoe hij in staat is. Door plannen en uitspraken van Geert Wilders niet serieus te nemen, weet hij mensen te verbazen. De oplossing die het frame hiervoor aandraagt, is dat Wilders niet zomaar uitgevlakt moet worden. De dingen die hij zegt en de plannen die hij heeft moeten serieus benaderd worden, waardoor men niet voor verrassingen komt te staan.

5.4 "Strateeg"-frame

Het "strateeg"-frame is een frame dat alleen wordt gehanteerd in uitzendingen van NOVA. In totaal komt het frame in 6 van de 21 geanalyseerde uitzendingen voor, en daarbij dus geen enkele keer in een item van Netwerk. Het frame komt haast niet voor in de eerste periode van het onderzoek. Pas

vanaf maart 2007 (het einde van de eerste periode), is er in sommige gevallen sprake van het “strateeg”-frame.

5.4.1 Algemeen

De items waarin het “strateeg”-frame voorkomt, benadrukken in de berichtgeving de strategische overwegingen die Geert Wilders neemt in zijn handelen. De manier waarop hij zijn zaken aanpakt worden bestempeld als zijnde van tevoren bedacht en overwogen, maar ook de manier waarop mensen reageren op zijn handelen, draagt bij aan positieve resultaten voor hem. Er wordt verondersteld dat veel van Geert Wilders’ acties door hem bewust gepland worden en dat hij bewust een underdog positie aanneemt en gebruikt om op deze manier zijn aanhang. Het “strateeg”-frame is verschillend van het “relschopper”-frame vanwege het feit dat de nadruk bij het “relschopper”-frame ligt op de dingen die hij doet of zegt. Hierbij gaat het er niet om of hij deze dingen doet vanuit strategisch oogpunt, er wordt slechts aandacht besteed aan de uitspraken en handelingen zelf. Bij het “strateeg”-frame daarentegen wordt juist wel uitgegaan van de reden van Geert Wilders’ handelen.

Het “strateeg”-frame is een frame dat vrij letterlijk aanwezig is in de tekst. Het is dit keer niet de toon welke een grote rol speelt in de interpretatie van de berichtgeving in dit frame, maar het zijn vooral de bewoordingen die beeldbepalend zijn. Ook van versterking van het frame door middel van beeldkeuzes die gemaakt zijn is niet echt sprake. Opmerkelijk aan het frame is dat het vaak voorkomt tussen andere frames door. Er is haast geen sprake van uitzendingen die voor het overgrote deel vanuit het “strateeg”-frame worden gemaakt. Vaker komt het voor dat één van de drie andere frames overwegend aanwezig is, maar onderbroken wordt door het “strateeg”-frame van waaruit een bepaalde opmerking wordt gemaakt.

Het “strateeg”-frame komt binnen het onderzoek voor vanaf 15 maart 2007, het einde van de eerste periode. Het sluit daarbij aan op het “toch niet onderschatten”-frame. Hoewel beide frames verschillend zijn, worden ze beiden gekenmerkt door het niet onderschatten van Geert Wilders. Dit in tegenstelling tot het “veel woorden, weinig wol”-frame. De aspecten van Geert Wilders’ handelen waar het “strateeg”-frame zich op richt, is het trekken van stemmen en het aanspreken van zijn aanhang, het gebruik maken van media en politieke aandacht voor strategische doeleinden en het dusdanig draaien van reacties of omstandigheden dat het in zijn voordeel is.

5.4.2 Framing en reasoning devices

De manier waarop het “strateeg”-frame zich manifesteert is zeer overzichtelijk. Omdat het een vrij weinig omvattend frame is, is het erg duidelijk. De interpretatie van Geert Wilders welke het frame met zich meedraagt wordt weergegeven in heldere beeldbepalende bewoordingen. Zo is er binnen het frame de benadering waarbij vooral gedoeld op de manier waarop Geert Wilders alles voor hem positief uit probeert te laten werken, ongeacht wat er wordt gezegd. In NOVA’s uitzending van 15 maart, waarin men collega politici ondervraagt over Geert Wilders, wordt er bij de introductie gesproken over de VVD die niet zo goed weet wat ze met Geert Wilders aanmoeten. Zo zegt de verslaggeefster “Gun je hem geen debat dan zegt hij: ‘Hé, dit is een Cordon Sanitaire tegen mij’. Gun je hem wel een debat, ja dan pakt hij de ruimte en dan zoekt hij ook de ruimte op” (NOVA, 15 maart 2007). Deze strategie van Geert Wilders komt ook aan bod bij een item rondom het uitzenden van Fitna, waarin de hoofdredacteur van NOVA zegt: “Dat is nou precies de methode Wilders. Die roept: ‘NOVA gaat het integraal uitzenden’, dan zeggen wij ‘hoezo gaan we het integraal uitzenden? We hebben hem al laten weten, twee maanden geleden dat we dat niet zouden doen’ en dan zegt hij ‘zie je nou wel, linkse kerk!’” (NOVA, 11 januari 2008).

De voornaamste aandacht binnen dit frame gaat echter uit naar de manier waarop Geert Wilders de publiciteit gebruikt om aandacht voor zichzelf te creëren en meer stemmers naar zich toe te trekken. Elke publiciteit is daarbij mooi meegenomen. Negatieve publiciteit sterkt hem in zijn underdog positie en langdurige publiciteit levert extra aandachtsmomenten op. Aandacht van andere politici en aandacht vanuit de media is waar Geert Wilders op uit is volgens dit frame. Deze benadering is in de tekst duidelijk aanwezig, bijvoorbeeld na zijn aankondiging een film te willen gaan maken over de Koran: “Er wordt beroep op hem gedaan om er vanaf te zien, maar daar geeft Wilders geen gehoor aan want de publiciteit is juist wat hij zoekt” (NOVA, 28 november 2007) en “Mensen buiten u om zeggen: ‘Die Wilders die vind het allemaal wel prima dat het allemaal zo lang duurt, want dat houdt de spanning er in’, is dat een bewuste strategie van u?” (NOVA, 11 maart 2008). Dat men er binnen dit frame vanuit gaat dat hij hier zelf actief op aanstuurt blijkt uit de volgende opmerking van Twan Huys “Geert Wilders schrijft een brief naar de Volkskrant, het land staat op de kop, iedereen heeft het erover, ook wij vanavond. Een briljante zet van een politicus die op deze manier zijn aanhang ziet groeien?” (NOVA, 8 augustus 2007).

Als laatste wordt het “strateeg”-frame gekenmerkt door de veronderstelling dat Geert Wilders zijn underdog positie opzettelijk creëert en weet te gebruiken om zijn kiezers aan zijn zijde te houden en zijn aanhang uit te breiden. Naar aanleiding van het debat over de excuses die Geert Wilders zou moeten aanbieden vanwege de ten onrechte veroorzaakte crisissituatie met betrekking tot zijn film, komt deze veronderstelling duidelijk naar voren: “..hij bevindt zich politiek

allang in wat hij zal aanvoelen als een soort splendid isolation. Hij staat alleen, hij vecht alleen en dat is ook de sfeer waarin hij zijn achterban bij zich houdt” (NOVA, 1 april 2008). Deze zin, en in het bijzonder de woorden ‘splendid isolation’, impliceren dat het gaat om een situatie welke door Geert Wilders zeker niet als onprettig zal worden ervaren en welke hij gebruikt in zijn voordeel.

5.4.3 Frame dimensies

Binnen het “strateeg”-frame wordt Geert Wilders gedefinieerd als zijnde een man die zich bewust is van de strategische overwegingen bij zijn handelen. Hij verstevigt zijn positie binnen de politiek door gebruik te maken van omstandigheden en op deze manier zijn aanhang aan te spreken. Vanuit het frame oordeelt men hierover als dat het niet uit maakt wat voor aandacht en publiciteit Geert Wilders krijgt, maar dat hij het hoe dan ook naar zijn hand weet te zetten. Hij geeft tegenstanders daarmee geen eerlijke kans en laat niet zien hoe zaken werkelijk in elkaar zitten. Hij draait het immers toch telkens weer zo dat het voor hem positief uitwerkt en de andere partij door hem als fout wordt neergezet.

De oplossing die uit het frame naar voren komt is het beperken van aandachtsmomenten voor Geert Wilders, aangezien aandacht volgens het frame de oorzaak is van deze strategische aanpak van Geert Wilders. Publiciteit en reacties is waar het Geert Wilders om te doen is, en door terughoudender te zijn met reacties en publiciteit, voorkomt men golven van aandacht voor Geert Wilders en zijn handelen. Dan zal hij een andere strategie moeten zoeken dan hij momenteel hanteert.

5.5 Frame verhoudingen en overzicht

In de voorgaande paragrafen werden de vier frames aanwezig in de berichtgeving over Geert Wilders al toegelicht. Hoewel de vier frames duidelijk van elkaar verschillen, zijn ze in sommige gevallen toch ook gerelateerd aan elkaar. Bij het “veel woorden, weinig wol”-frame en het “toch niet onderschatten”-frame kwam dit al enigszins aan de orde. Het “toch niet onderschatten”-frame volgt als het ware op het “veel woorden, weinig wol”-frame. Het woordje ‘toch’ in de naam van het “toch niet onderschatten”-frame is dan ook niet zonder reden. Waar bij het “veel woorden, weinig wol”-frame er in zekere zin afstand wordt gehouden van het doen en laten van Geert Wilders, en hij op veel punten niet serieus wordt genomen, komt men hier bij het “toch niet onderschatten”-frame op terug. De insteek die men eerder had bij het “veel woorden, weinig wol”-frame wordt als het ware aan de kant geschoven. Het besef dat de interpretatie van Wilders’ gedrag vanuit het “veel woorden, weinig wol”-frame wellicht niet terecht of niet slim was, is kenmerkend voor het “toch niet onderschatten”-frame.

Naast dit samenspel tussen het “veel woorden, weinig wol”- en het “toch niet onderschatten”-frame, laten de resultaten zien dat er sprake is van twee frames met een enigszins negatieve benadering. Het “veel woorden, weinig wol”- en het “relschopper”-frame worden beiden gekenmerkt door een afwijzende houding ten opzichte van Geert Wilders’ handelen en/of de gevolgen daarvan. Bij het “veel woorden, weinig wol”-frame heeft deze afwijzing met name betrekking op het idee dat Wilders’ vaak niet verder komt dan plannen en uitspraken. Daadwerkelijk iets bereiken doet hij niet volgens het frame. De resultaten vallen daarom tegen, en dit maakt dat Wilders’ niet geloofwaardig wordt gevonden en de verwachtingen niet hoog zijn. Bij het “relschopper”-frame uit de afwijzende houding zich op een andere manier. Bij dit frame gaat het immers voornamelijk om de ophef die er steeds ontstaat door de uitspraken van Geert Wilders. Dat Wilders hiermee mensen kwetst en voor opschudding zorgt is hetgeen dat vanuit het frame afgekeurd wordt en waar men een negatieve houding tegenover aanneemt.

De andere twee frames worden gekenmerkt door een kritischere houding ten opzichte van Geert Wilders. Hoewel de sfeer in beide frames niet positief genoemd kan worden, is er hierbij geen sprake van duidelijke afwijzing. Zowel het “strateeg”- als het “toch niet onderschatten”-frame benaderen Wilders op terughoudendere wijze. Het “strateeg”-frame slaat hierbij de brug tussen de twee eerdere frames en het “toch niet onderschatten”-frame. Uit het frame blijkt weliswaar dat Wilders de situatie altijd naar zijn hand weet te zetten en dat minder aandacht voorkomt dat hij dit kan doen, maar laat hierbij in het midden of dit hem verweten wordt of wellicht degenen die hem die aandacht geven. Een directe beoordeling van Geert Wilders blijft dus uit. Het “toch niet onderschatten”-frame gaat een stap verder door te erkennen dat Wilders daadwerkelijk dingen weet te bereiken en daarin niet onderschat moet worden. Het doet daarbij afstand van eerdere oordelen in het “veel woorden, weinig wol”-frame.

Ten slotte valt er op te merken dat er in 11 van de items meerdere frames tegelijkertijd aanwezig zijn. De berichtgeving vindt in deze uitzendingen dus plaats vanuit diverse frames. In 6 van de items gaat het om de aanwezigheid van 2 verschillende frames, 3 verschillende frames tegelijkertijd komt in 4 items voor en 1 keer zijn de 4 frames allemaal in één item aanwezig. Het “veel woorden, weinig wol”- en het “relschopper”-frame zijn de twee frames die niet alleen het vaakst voorkomen in combinatie met andere frames (respectievelijk 8 en 9 keer), maar ook het meest samen voorkomen (6 keer). Het “strateeg”- en het “toch niet onderschatten”-frame komen het minst vaak voor in combinatie met andere frames (respectievelijk 6 en 5 keer). De combinatie van deze twee frames samen is daarbij in de minderheid (2 keer). Kenmerkend hierbij is dat deze gegevens corresponderen met de algemene resultaten en de karakters van de frames. De twee frames met een negatieve inslag zijn zowel in de berichtgeving als in combinatie met andere frames in de meerderheid.

Onderstaande tabellen bieden een schematisch overzicht van de framekenmerken en de verschillen tussen de vier frames.

Frame	Probleem definitie	Oorzaak	Moreel oordeel	Oplossing
“veel woorden, weinig wol”	Geert Wilders’ heeft veel grote woorden. Maar zijn plannen zijn ondoordacht, waardoor er niets van terecht komt.	De reacties van politiek en media maken dat er meer aandacht is en tegenvallende uitkomsten extra opvallen.	Hij veroorzaakt onnodige ophef. Veel opschudding terwijl van al het aangekondigde niet veel terecht komt.	Dingen die Geert Wilders doet en zegt moeten niet te serieus genomen worden.
“reischopper”	Door middel van harde uitspraken zorgt Geert Wilders voor opschudding.	Zijn ideeën komen niet overheen met wat men gewend is, en worden daarom als provocerend ervaren.	Geert Wilders stuit mensen tegen de borst met zijn harde uitspraken en moet zijn grenzen kennen.	Geert Wilders zou meer gewezen moeten worden op zijn verantwoordelijkheden en gedrag.
“toch niet onderschatten”	De invloed die Geert Wilders heeft is groot en hij weet meer te bewerkstelligen dan verwacht werd.	Mensen onderschatten waar hij toe in staat is en worden daarom verrast.	Zijn handelen is radicaal en moet daarom niet zo maar aan de kant geschoven worden.	Door hem serieus te nemen, kunnen er geen onverwachte dingen gebeuren.
“strateeg”	Geert Wilders maakt strategische overwegingen en maakt bewust gebruik van omstandigheden.	De aandacht die Geert Wilders krijgt, maakt dat hij hier gebruik van kan maken.	Geert Wilders weet altijd de situatie naar zijn hand te zetten, ongeacht het type aandacht. Hij verdoezeld daarbij de werkelijkheid en behandelt tegenstanders niet op eerlijke wijze.	Minder aandacht geven voorkomt dat hij deze strategisch kan gebruiken.

Tabel 5.2 Overzicht frame dimensies

Frame	Taalgebruik	Toon/kernwaarden	Beeld/geluid
“veel woorden, weinig wol”	<ul style="list-style-type: none"> - “Blonde Dolly of Mozart” - “daar haalt de heer Wilders het echt niet bij” - “de losse flodders van Geert Wilders” - “de min of meer carnavalskraker ‘Geert wat ging er verkeerd’ die horen we nog niet klinken?” 	<ul style="list-style-type: none"> - Lage verwachtingen - Lacherig - Ongeduld en verzuchting 	<ul style="list-style-type: none"> - Plukkend aan zijn wenkbrauwen en neus - Geert Wilders’ kapsel van achteren gefilmd - Wilders’ plannen als droom gepresenteerd door middel van beelden met vervaagde randen - Youtube fragmenten van op de hak nemen van Wilders’ (nog niet verschenen) film
“reischopper”	<ul style="list-style-type: none"> - “boude uitspraken” - “hij slaat een steeds hardere toon aan” - “Iedereen die Wilders kent, weet dat dit geen subtiel filmpje gaat worden” - “Als zij niets had gezegd had u ook niet morgen tamtam gemaakt?” 	<ul style="list-style-type: none"> - Vanzelfsprekend - Afkeurend 	<ul style="list-style-type: none"> - Beelden van Geert Wilders die provocerende uitspraken doet - Quotes uit brief aan de Volkskrant
“toch niet onderschatten”	<ul style="list-style-type: none"> - “de onverwacht grote overwinning” - “waarom steunen die burgers u, waar zijn ze bang voor, wat vrezen ze?” - “steeds radicalere boodschap van een compromisloze Wilders” - “Ik vind dat hier toch niet gelaten op gereageerd mag worden” 	<ul style="list-style-type: none"> - Verwondering - Ernst - Niet aan de kant schuiven 	<ul style="list-style-type: none"> - Wilders’ aanwezigheid in de kamer met zijn fractie - Geert Wilders met beveiliging - Wilders na de verkiezingsuitslag - Dreigende muziek

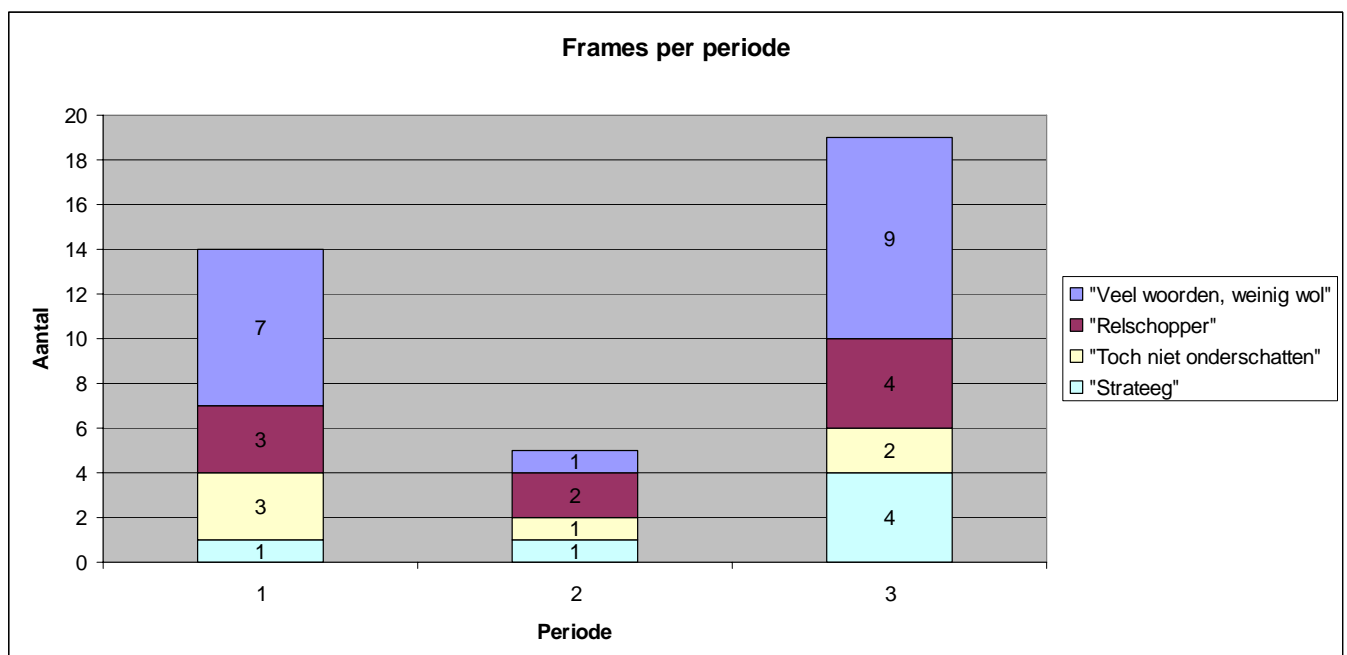
<p>“strateeg”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - “Gun je hem geen debat dan zegt hij ‘He dit is een Cordon Sanitaire tegen mij’, gun je hem wel een debat, ja dan pakt hij de ruimte en dan zoekt hij ook de ruimte op” - “Dat is nou precies de methode Wilders. - daar geeft Wilders geen gehoor aan want de publiciteit is juist wat hij zoekt” 	<ul style="list-style-type: none"> - Altijd alles in zijn voordeel gedraaid - Niets tegen te beginnen - Tactisch slim 	<p>Niet van toepassing</p>
--------------------------	---	--	----------------------------

Tabel 5.3 Overzicht framing devices

5.6 Overige inzichten

In paragraaf 4.3.1 werd beschreven dat de werkwijze van Wester et al. (2004) in de laatste stap de mogelijkheid biedt om de resultaten te vergelijken. Binnen dit onderzoek gaat het hierbij niet om het vergelijken van de frames gebruikt door beide programma's, aangezien deze juist gebaseerd zijn op de tekstkenmerken van beide programma's gezamenlijk. De verzamelde gegevens van dit onderzoek bieden daarentegen wel een zeker inzicht in het verloop van het framegebruik en de verschillen tussen NOVA en Netwerk in de mate van aanwezigheid van de frames. Omdat dit interessante inzichten zijn, worden ze hieronder beknopt weergegeven. Hierbij moet wel in acht worden genomen dat het geen kwantitatief onderzoek betreft en de resultaten hierdoor niet voldoende zijn om daadwerkelijk op betrouwbare wijze conclusies op te kunnen baseren. Door de aard van het onderzoek kan er hierbij niet gesproken worden van een representatieve steekproef. Zeker wat betreft de verschillen per periode is hiervoor eigenlijk sprake van een te groot verschil in het aantal geanalyseerde gegevens per periode en de gegevens zijn daardoor zeer beperkt generaliseerbaar.

5.6.1 Verschillen per periode

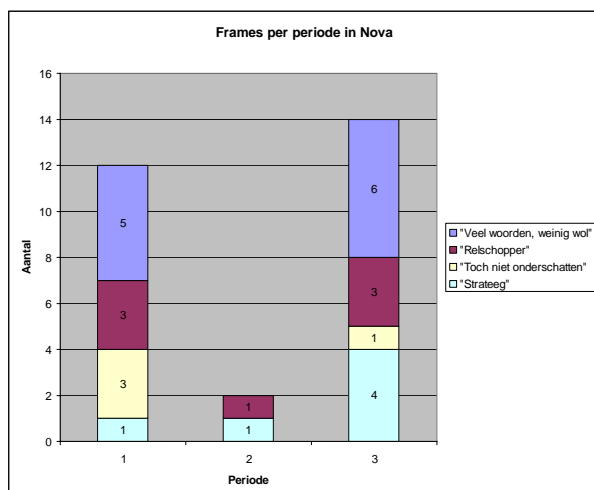
Grafiek 5.1 Overzicht aanwezige frames per periode

Grafiek 5.1 geeft aan de hand van de beschikbare resultaten, de verschillen weer tussen de drie geanalyseerde periodes. Hieruit blijkt vooral dat het "veel woorden, weinig wol"-frame in zowel de eerste als de derde periode het meest aanwezige frame is. Voor de eerste periode geldt dat er in de geanalyseerde uitzendingen in totaal 14 frames zijn aangetroffen, waarvan de helft van de

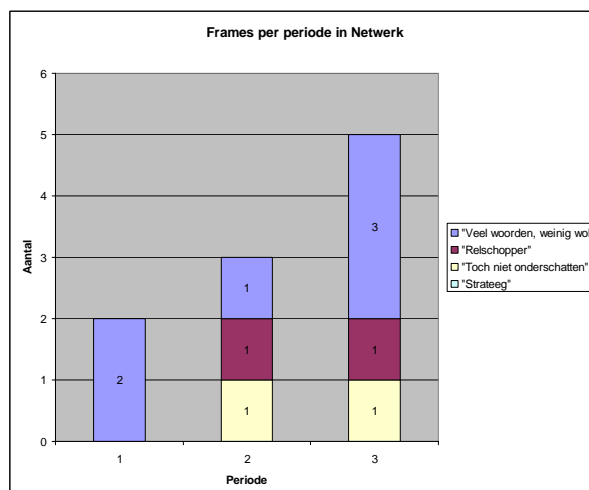
keren het “veel woorden, weinig wol”-frame. In de derde periode gaat het om iets minder dan de helft, maar nog steeds om een duidelijke meerderheid. Dat dit frame bij de berichtgeving in de eerste en de derde periode dominant is, valt wellicht te verklaren uit het feit dat Wilders in de eerste periode zich in zekere zin als nieuwkomer presenteert. Het betreft een nieuwe partij, die zich wezenlijk onderscheidt van de reeds bestaande partijen en daarbij een ander soort benadering gebruikt dan men gewend is. Het is niet onbegrijpelijk dat men na een dergelijke aankondiging in eerste instantie een houding aanneemt waarbij men benieuwd is wat er daadwerkelijk terecht gaat komen van de plannen en hier niet zo veel van verwacht. Dat dit frame in de tweede periode wat meer naar de achtergrond verdwijnt zou dan een gevolg kunnen zijn van de resultaten geboekt bij de verkiezingen en een afwachtende houding ten opzichte van wat Wilders nu misschien zou gaan doen. Tegenvallende reacties en resultaten bevestigen wellicht de eerste verwachtingen en maken dat dit frame in de derde periode weer het meest aanwezig is. De aard van een gebeurtenis zou in dit geval invloed hebben op het type frame dat gebruikt wordt.

Opvallend aan de tweede periode is dat de verschillen in aanwezigheid van de frames hier het kleinst zijn. Doordat het aantal geanalyseerde items hier echter ook veel kleiner is (2 stuks) dan bij de andere twee periodes (8 en 11 stuks), is er sprake van een validiteitsprobleem. Wel valt op te merken dat de twee frames met een negatieve benadering, zoals in paragraaf 5.5 beschreven, meer vertegenwoordigd zijn dan de twee frames met een kritischere benadering.

5.6.2 Verschillen per programma

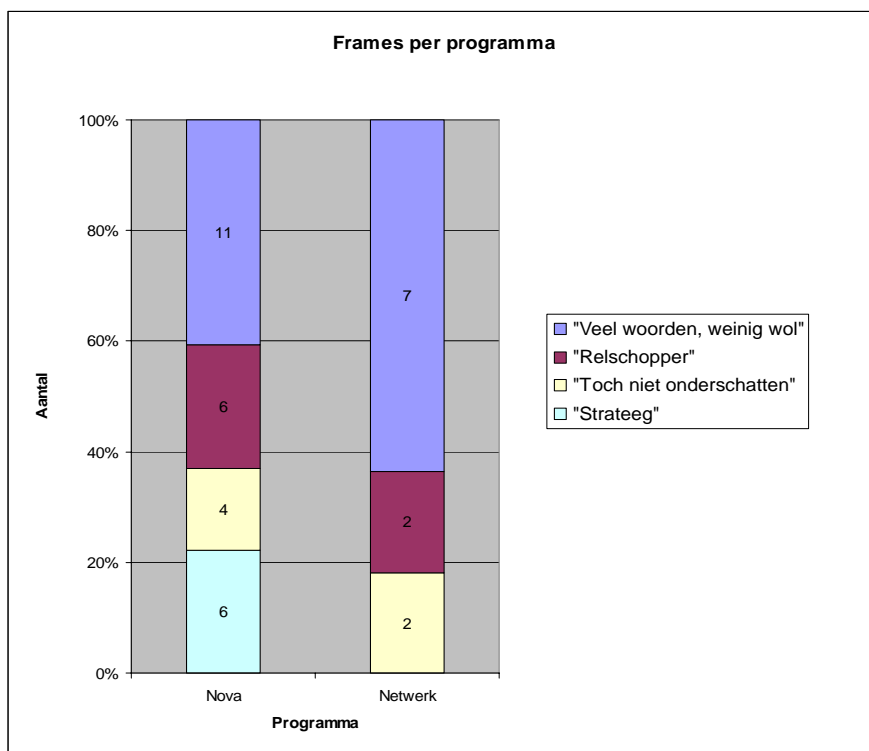
Grafiek 5.2 Overzicht van frames per periode in NOVA

Grafiek 5.3 Overzicht frames per periode in Netwerk

In de grafieken 5.2 en 5.3, worden de aanwezige frames per periode voor beide programma's weergegeven. Het belangrijkste verschil dat hierbij opvalt is het feit dat NOVA in haar

berichtgeving gebruik maakt van een grotere diversiteit aan frames dan Netwerk doet. Allereerst valt te constateren dat er in de berichtgeving van NOVA vier frames aan bod komen, terwijl dat er bij Netwerk maar drie zijn. Daarnaast geldt voor alledrie de periodes, dat er bij NOVA gebruik wordt gemaakt van meerdere frames. Het “veel woorden, weinig wol”-frame heeft in periode 1 en 3 weliswaar de overhand, maar de overige drie frames vormen gezamenlijk telkens de meerderheid. Bij Netwerk is in de eerste periode sprake van slechts één frame. Later in periode 2 en 3 verandert dit, maar ook in periode 3 is het “veel woorden, weinig wol”-frame vaker aanwezig dan de andere twee frames bij elkaar.

Grafiek 5.4 Frames per programma

Wat we zien wanneer we de periodes loslaten is weergegeven in grafiek 5.4. Ook hier blijkt NOVA over een grotere diversiteit in frames te beschikken dan Netwerk. Bij beide programma's overheerst het “veel woorden, weinig wol”-frame in de berichtgeving, zij het dat bij Netwerk de dominantie van dit frame sterker is. Het “veel woorden, weinig wol”-frame beslaat hier meer dan 60% van alle gebruikte frames, terwijl de andere frames beiden iets minder dan 20% vertegenwoordigen. Ook bij NOVA zijn niet alle frames even vaak in de berichtgeving aanwezig. De spreiding van de verschillende frames is hier groter waardoor de dominantie van het “veel woorden, weinig wol”-frame veel minder sterk is. Iets meer dan 40% van de totale aanwezigheid

van frames wordt vertegenwoordigd door dit frame, terwijl de andere drie frames verantwoordelijk zijn voor ongeveer 20% (twee maal) en 15%.

Deze verschillen in berichtgeving zijn vanuit de resultaten niet volledig te verklaren. Er is immers geen onderzoek gedaan naar de reden van het gebruik van de verschillende frames. Wanneer we echter redeneren vanuit de opzet van beide programma's (zoals beschreven in paragraaf 4.3.1), zou de rol die betrokkenen en experts spelen bij NOVA een mogelijke verklaring kunnen bieden. Doordat zij voor hun berichtgeving deels afhankelijk zijn van de input van deze personen, is het voorstelbaar dat men hierbij beïnvloed wordt in het gebruik van frames. Allereerst is de keuze om een bepaalde persoon als expert zijn woord te laten doen in de studio al een *framing device*. Het aan het woord laten van felle tegenstanders van Wilders, drukt een ander stempel op een uitzending dan wanneer het juist partijgenoten zijn die worden ondervraagd. Daar komt echter bij dat ook de reacties van dergelijke personen in de richting van een bepaald frame kunnen sturen. Aangezien het vaak gaat om gesprekken met meerdere personen tegelijkertijd, wordt sturen in één specifieke richting hierbij weer bemoeilijkt.

Netwerk daarentegen werkt voornamelijk met reportages. Hierbij komen weliswaar ook andere personen aan het woord, maar in een reportage heeft men door middel van montage meer invloed op de gebruikte frames dan bij interviews. Hoewel men bij interviews kan sturen in wie er aan het woord wordt gelaten, heeft men niet volledig de controle over wat deze perso(o)n(en) gaan zeggen. Wanneer men echter eerder afgenomen interviews monteert, of een serie gebeurtenissen achter elkaar zet, kan men in de selectie hiervan meer sturen in een specifieke richting. Het is daarom niet onbegrijpelijk dat er hierdoor bij een reportage sprake is van slechts één specifiek frame. Studiogesprekken komen ook bij Netwerk voor, maar in tegenstelling tot NOVA, vooral met één enkele persoon. Sturen in een bepaalde richting is bij een dialoog wellicht gemakkelijker dan bij een discussie waarbij meerdere personen betrokken zijn.

6. Conclusies, reikwijdte en aanbevelingen

Dit hele onderzoek staat in het teken van de hoofdvraag: *Hoe wordt Geert Wilders geframed in actualiteitenprogramma's NOVA en Netwerk?* Voorgaande hoofdstukken hebben de theoretische achtergrond, de methodische verantwoording en de uiteindelijke onderzoeksresultaten beschreven. Aan de hand van een kwalitatief-interpreterende inhoudsanalyse, is er toegewerkt naar een antwoord op deze centrale vraag. In paragraaf 6.1 zal aandacht worden besteed aan zowel de deelvragen als de hoofdvraag. Bij het antwoord op de hoofdvraag zal tevens teruggekoppeld worden naar de theorie in hoofdstuk 2 en 3. Vervolgens zal paragraaf 6.2 ingaan op de reikwijdte van dit onderzoek. Ook aanbevelingen voor eventueel verder onderzoek komen hier aan de orde.

6.1 Conclusies

De hoofdvraag van dit onderzoek werd in hoofdstuk 1 opgesplitst in twee deelvragen welke uiteindelijk gezamenlijk leidden tot het beantwoorden van de hoofdvraag. De deelvragen waarin de centrale vraag onderverdeeld werd zijn: *Welke frames zijn er in de berichtgeving over Geert Wilders te onderscheiden?* en *Is er in de berichtgeving sprake van een dominant frame?* Aan de hand van de antwoorden op deze deelvragen en de theorie uit het theoretisch kader, zal in onderstaande paragraaf de hoofdvraag beantwoord en verklaard worden.

Deelvraag 1: Welke frames zijn er in de berichtgeving over Geert Wilders te onderscheiden?

De resultaten van het onderzoek uit hoofdstuk 5, hebben geleid tot de identificatie van een viertal frames. Deze frames komen voort uit een aantal specifieke tekstkenmerken zoals bewoordingen, intonatie en beeld- en geluidkeuze. De berichtgeving over Geert Wilders door NOVA en Netwerk vindt plaats vanuit deze vier frames. In sommige uitzendingen komen er daarbij meerdere frames aan bod en wisselen de frames elkaar af. Er zijn daarnaast ook uitzendingen waarbij berichtgeving slechts vanuit één frame komt.

De frames die aan de hand van het onderzoek te onderscheiden zijn, zijn het “veel woorden, weinig wol”-frame, het “reischopper”-frame, het “toch niet onderschatten”-frame en het “strategeg”-frame, waarbij het laatste frame alleen aanwezig is in de berichtgeving van NOVA. Hoewel het om vier verschillende frames gaat is het opvallend dat deze frames slechts een beperkt deel van de mogelijke perspectieven beslaan. Op dit vlak komen de resultaten van dit onderzoek overeen met die van het onderzoek van Scholten et al. (2008) dat eerder werd aangehaald in paragraaf 2.3. Hierin concludeerde men dat de berichtgeving in de Nederlandse dagbladen die ze hiervoor onderzochten, wordt gekenmerkt door een negatieve beoordeling van Wilders en een grote mate van kritiek op

Wilders handelen. Dit onderzoek heeft gelijksoortige resultaten opgeleverd. Hierbij geldt dat het “veel woorden, weinig wol”- en het “relschopper”-frame, worden gekenmerkt door een negatieve houding. De andere twee frames bevatten een meer kritische houding ten opzichte van Geert Wilders. De vier aanwezige frames belichten Wilders dus vanuit twee verschillende perspectieven. Een frame dat wordt gekenmerkt door een positieve(re) benadering van Geert Wilders’, en dat daarmee het spectrum compleet zou maken, is uit het onderzoek echter niet naar voren gekomen. Overigens is het opmerkelijk dat het “toch niet onderschatten”-frame een reactie lijkt te zijn op het “veel woorden, weinig wol”-frame. Waar de overige frames op zichzelf lijken te staan, lijkt men bij het “toch niet onderschatten”-frame terug te komen op de interpretatie vanuit het “veel woorden, weinig wol”-frame.

Deelvraag 2: Is er in de berichtgeving sprake van een dominant frame?

De vier frames die het onderzoek opgeleverd heeft, zijn niet allen in gelijke mate aanwezig in de berichtgeving van NOVA en Netwerk. Uit het totaal van alle frames in alle uitzendingen blijkt dat er bij beide programma’s sprake is van één frame dat duidelijk dominant is. Voor beide programma’s geldt bovendien dat het hierbij om hetzelfde dominante frame gaat, namelijk het “veel woorden, weinig wol”-frame. De totale berichtgeving over Geert Wilders in dit onderzoek wordt hierdoor gedomineerd door dit frame.

Vanuit de theorie van Scheufele (1999), Entman (1988, 1993), Gamson & Modigliani (1989) en Van Gorp (2005, 2007) weten we dat een frame kijkers voorziet van informatie vanuit een bepaald referentiekader waarbij er nadruk wordt gelegd op specifieke kenmerken en andere kenmerken buiten beschouwing worden gelaten. Dat er sprake is van een dominant frame heeft als gevolg dat de informatie die het publiek krijgt veelal eenzelfde interpretatie benadrukt. Bij de actualiteitenprogramma’s NOVA en Netwerk wordt er naar de kijkers toe meer nadruk gelegd op de benadering vanuit het “veel woorden, weinig wol”-frame en zijn de overige drie frames ondergeschikt hieraan. Andere mogelijke interpretaties, zoals reeds aangehaald bij deelvraag 2, zijn in het geheel afwezig.

Hoofdvraag: Hoe wordt Geert Wilders geframed in actualiteitenprogramma’s NOVA en Netwerk?

De deelvragen gaven reeds aan dat er sprake is van vier verschillende frames in de berichtgeving van zowel NOVA als Netwerk. Het feit dat we te maken hebben met vier frames in plaats van één of twee, geeft aan dat er sprake is van diversiteit in de berichtgeving. Alle vier de frames bevatten andere frame dimensies en ze belichten Geert Wilders daardoor op verschillende manieren. De aanwezigheid van vier verschillende frames zorgt er op deze manier voor dat er diversiteit aanwezig is in de interpretaties waarmee het publiek geconfronteerd wordt.

Desalniettemin bleek uit het antwoord op de tweede deelvraag, dat er sprake is van één frame dat duidelijk dominant is. Het “veel woorden, weinig wol”-frame komt in de totale berichtgeving vaker voor dan de andere drie frames. Dit frame is ook bij NOVA en Netwerk afzonderlijk het meest aanwezig. Bovendien werd er bij de eerste deelvraag geconstateerd dat alle frames worden gekenmerkt door een negatieve of kritische houding ten opzichte van Geert Wilders. Hiermee vertegenwoordigen de frames slechts een deel van het spectrum van waaruit de berichtgeving vormgegeven kan worden. De aanwezigheid van een frame dat zich positief opstelt tegenover Wilders, zou maken dat de berichtgeving de kijker meer diversiteit in perspectieven biedt en dat deze dus completer zou zijn. Er is sprake van vier verschillende frames, met allen een andere interpretatie. Toch is er een deel van het spectrum dat ontbreekt in de berichtgeving. De framing van Geert Wilders door NOVA en Netwerk gebeurt daardoor op enigszins eenzijdige wijze.

Een verklaring voor het ontbreken van frames met een meer positieve benadering, is niet gemakkelijk te vinden. Doordat het onderzoek niet ingericht is op het analyseren van de reden van het ontstaan van frames, voorziet het niet in informatie hierover. Een verklaring voor de afwezigheid van een frame met een positieve benadering, kan daarom dan ook in verschillende richtingen gezocht worden. Het lijkt voor de hand liggend om het linkse karakter van de Publieke Omroep, zoals dat in het maatschappelijk debat wordt aangeduid, als verklaring voor de eenzijdige berichtgeving aan te dragen. Dat de ‘politieke tegenstand’ Geert Wilders niet positief belicht zou immers voorstelbaar zijn. Gekeken echter naar het karakter van de omroepen verantwoordelijk voor de beide programma’s, lijkt deze verklaring niet waterdicht. Bij NOVA, dat geproduceerd wordt door de in de volksmond linkse en progressieve omroepen VARA en NPS, is immers sprake van een grotere diversiteit aan gebruikte frames, dan bij Netwerk. Terwijl Netwerk voortkomt uit een samenwerking van de meer rechts en conservatief aangeduide EO en KRO, dat op politiek vlak dus meer correspondeert met Geert Wilders en zijn partij.

Een andere mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat de aanwezigheid van enkel deze frames tot een soort vicieuze cirkel leidt, waarin men niet beter weet dan Geert Wilders vanuit deze hoek te benaderen. Maar ook de nadruk die buiten de media om wordt gelegd op het mogelijk extreem rechtse partijkarakter van de PVV zou, doordat dit een gevoelige kwestie betreft, kunnen resulteren in berichtgeving vanuit enkel deze frames. Beide verklaringen echter lijken ook niet helemaal kloppend vanwege de periode waarop in het onderzoek gefocust wordt. Een vicieuze cirkel zou wellicht een logischere verklaring zijn wanneer dit resultaat zich (ook) zou voordoen op een later moment. Er is echter vanaf het begin van de berichtgevingstroom sprake van enkel deze frames, en het onderzoek richt zich op een relatief korte periode, wat de verklaring niet geheel logisch en betrouwbaar maakt. De verklaring vanuit de discussie over het partijkarakter van de PVV lijkt

aannemelijker, maar ook hierbij moet de kanttekening gemaakt worden dat deze discussie pas op gang kwam in de tweede helft van de eerste tijdsperiode van dit onderzoek. Het zou de resultaten van de gehele eerste tijdsperiode dus niet helemaal verklaren.

Uit de theorie van Gamson en Modigliani (1989) en Van Gorp (2007) kwam naar voren dat een frame dat aansluit bij de informatie en het referentiekader waarover mensen al beschikken, grotere kans heeft om opgenomen te worden dan wanneer dit niet overeenkomt. Frames dragen daarnaast bij aan het referentiekader van het publiek, door haar te voorzien van specifieke informatie en inzichten. Volgens de constructivistische benadering bepaald het publiek vervolgens zelf welke informatie uit de frames wel en niet gebruikt wordt voor meningsvorming (D'Angelo, 2002). Door het gebrek aan (een) frame(s) met een positief karakter, worden kijkers enkel geconfronteerd met inzichten en interpretaties vanuit negatieve of kritische richting. De dominantie van het "veel woorden, weinig wol"-frame maakt daarbij dat ook de informatie die zij uit deze negatieve of kritische hoek krijgen, overheerst wordt door één specifieke interpretatie.

Hoewel het publiek zelf invloed uitoefent op dat wat ze wel of niet gebruikt aan informatie voor haar eigen beeldvorming, biedt het wat eenzijdige karakter van deze berichtgeving weinig mogelijkheden voor het gebruiken van andere informatie. Het ontbreken van een frame vanuit de positieve kant van het spectrum, maakt dat het publiek vanuit NOVA en Netwerk niet de beschikking krijgt over informatie vanuit een dergelijke positieve(re) benadering. De constructivistische benadering verklaart een eenzijdig karakter van berichtgeving vanuit het niet beschikbaar zijn van bruikbare informatie of betrouwbare bronnen. Bronnen die kunnen leiden tot een positievere benadering, of een groter gebruik van de andere drie frames waardoor het "veel woorden, weinig wol"-frame minder dominant zou zijn, zouden dan niet bruikbaar of aanwezig zijn geweest. Het gevolg daarvan is de afwezigheid van deze informatie. Het meer voor handen zijn van bronnen en informatie vanuit het negatieve en/of kritische spectrum, verklaard de wel aanwezige frames.

6.2 Reikwijdte en aanbevelingen

Het doel van dit onderzoek was het identificeren van de gebruikte frames in de berichtgeving met betrekking tot Geert Wilders. Daarnaast is er hierbij van uitgegaan dat de resultaten van het onderzoek de mogelijkheid tot een eerste inzicht in de verschillen tussen de beide geanalyseerde programma's en de verschillende tijdsperiodes, zouden bieden. Door het kwalitatieve karakter van het onderzoek is uiteindelijk gebleken dat met name de vergelijking van de verschillende tijdsperiodes, niet goed mogelijk is aan de hand van deze resultaten. De selectie van items hiervoor was simpelweg niet representatief om tot een betrouwbare conclusie hieromtrent te komen. De tijdsspanne waarop dit onderzoek betrekking heeft, had een beter beeld over het verloop in

framegebruik kunnen geven, wanneer de periodes elkaar niet zo snel zouden opvolgen. Vooral de tweede periode had achteraf gezien beter vervangen kunnen worden voor een andere. De hoeveelheid berichten die de gebeurtenis waar de periode betrekking op heeft oplevert, staat niet in verhouding tot de andere twee periodes. Hierdoor is ook de duur van de periode veel korter, wat een betrouwbare vergelijking veel moeilijker maakt en in feite een vertekend beeld geeft.

De kwalitatieve methoden was echter uitermate geschikt voor het hoofddoel van het onderzoek, namelijk het identificeren en definiëren van de aanwezige frames in de berichtgeving. Om daadwerkelijk uitspraak te kunnen doen over de verschillen in tijd en de verschillen tussen de programma's is een onderzoek met kwantitatief karakter nodig. Een combinatie van beide onderzoeken behoorde niet tot de mogelijkheden, vanwege de omvang die het onderzoek dan zou krijgen. Deze zou niet corresponderen met de omvang van een masterthesis. Dit onderzoek maakt echter wel dergelijk kwantitatief onderzoek mogelijk, door te voorzien in een aantal bestaande frames. Dit materiaal is nodig om kwantitatief onderzoek op te kunnen baseren.

De resultaten van dit onderzoek bieden een hoop mogelijkheden en aanknopingspunten voor vervolgonderzoek. De identificatie van de vier frames in dit onderzoek, biedt de mogelijkheid om hiernaar verder onderzoek te doen in andere media, op andere tijdstippen of met betrekking tot andere politici. Toetsing van de aanwezigheid van de in dit onderzoek geïdentificeerde frames is een mogelijkheid, maar ook het identificeren van nieuwe frames is een optie.

In dit onderzoek is enkel gefocust op een selectie van uitzendingen van de actualiteitenprogramma's NOVA en Netwerk. Het onderzoeken van andere (actualiteiten)programma's zou het inzicht kunnen verbreden. Bovendien kunnen mogelijke verschillen of overeenkomsten wat betreft de aanwezigheid van deze vier frames in de berichtgeving over Geert Wilders in beschouwing genomen worden. Ook een focus op (actualiteiten)programma's van de commerciële omroep zou een waardevolle aanvulling op dit onderzoek kunnen zijn. Een vergelijking tussen de Publieke Omroep en de commerciële omroep wordt op een dergelijke manier mogelijk gemaakt. Daarnaast zou het bestuderen van de frames gebruikt bij de berichtgeving over andere politici een interessante aanvulling op dit onderzoek kunnen zijn. Zo kan er achterhaald worden of verschillende politici ook vanuit verschillende frames worden benadert, of dat hier overeenkomsten in bestaan.

Tenslotte is er in het geval van dit onderzoek gezocht naar aanwezige frames in televisie-uitzendingen. Een mogelijkheid die daarbij nog open ligt, is het onderzoeken van de aanwezigheid van deze vier frames in geschreven pers. Ook het opnieuw identificeren van de gebruikte frames in geschreven media is hierbij een mogelijkheid. Aan de hand hiervan zou vervolgens geanalyseerd kunnen worden of deze resultaten corresponderen met de frames aanwezig in de televisie-uitzendingen.

Bibliografie

Boeken en artikelen

Anne Frank Stichting. Racisme en extremisme onderzocht.

<http://www.monitorracisme.nl/content.asp?PID=24&LID=1>. Geraadpleegd op 9 november 2009.

'Biografie van Geert Wilders'. z.d..

http://www.rtl.nl/%28actueel/rtlnieuws/%29/components/actueel/rtlnieuws/site_breed/dossiers/wilders/articles/0307_wie_is_wilders.xml. Geraadpleegd op 2 november 2009.

Boni, F. 2002. Framing Media Masculinities: Men's Lifestyle Magazines and the Biopolitics of the Male Body. *European Journal of Communication* 17 (4), 465-478.

Bulck, H. van den, Simons, N. & Gorp, B. van. 2008. Let's Drink and Be Merry: The Framing of Alcohol in the Prime-Time American Youth Series 'The OC'. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*.

Cappella, J.N. & Jamieson, K.H. 1996. *News Frames, Political Cynicism, and Media Cynicism*. American Academy of Political and Social Science.

Carey, J.W. 1989. *Communication as culture. Essays on media and society*. New York: Routledge.

Croteau D. & Hoynes W. 2003. *Media society: industries, images, and audiences*. Sage Publications.

Curran, J. Gurevitch, M. & Woollacott, J. 1982. The study of the media: theoretical approaches. In: M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran & J. Woollacott (red.). *Culture, Society and the Media*. Methuen, 6-26.

D'Angelo, P. 2002. News Framing as a Multiparadigmatic Research Program: A Response to Entman. *Journal of Communication*, 870-888.

De NOVA-Code, 2005. <http://novatv.nl/page/tekst/De%20complete%20NOVA%20code>. Geraadpleegd op 23 oktober 2009.

Dienst Onderzoek en Statistiek Amsterdam. 2006. Voorkeursstemmen per gekozen kandidaat. http://www.os.amsterdam.nl/pdf/2006_tweedekamer_gekozen_kandidaten.pdf. Geraadpleegd op 16 november 2009.

Donselaar, J. van & Rodriguez, P.R. 2008. *Monitor Racisme en Extremisme. Achtste reportage*. Amsterdam: Anne Frank Stichting / Amsterdam University Press.

Entman, R.M. 1989. How the Media Affect What People Think: An Information Processing Approach. *Journal of Politics* 51 (2), 347-370.

Entman, R.M. 1991. Framing U.S. coverage of International News: Contrasts in Narratives of the KAL and Iran Air Incidents. *Journal of Communication* 41 (4), 6-27

Entman, R.M. 1993. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication* 43 (4), 51-58.

Entman, R.M. 2007. Framing Bias: Media in the Distribution of Power. *Journal of Communication* 57, 163-173.

Fennema, M. 2004. *Populist Parties of the Right*. Amsterdam School for Social science Research.

Flicker, E. 2003. Between Brains and Breasts – Women Scientists in Fiction Film: On the Marginalization and Sexualization of Scientific Competence. *Public Understanding of Science* 12, 307-318.

Gamson, W. A. 1992. *Talking Politics*. Cambridge University Press.

Gamson, W.A. & Modigliani, A. 1989. Media discourse and public opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach. *The American Journal of Sociology* 95 (1), 1-37.

'Geert Wilders'. z.d.. <http://www.parlement.com/9291000/biof/02258>. Geraadpleegd op 2 november 2009.

- Gerbner G. & Gross L. 1976. Living with Television; The television profile. *The Journal of Communication*.
- Gerbner G., Gross L., Morgan M. & Signorielli N. 1980. The "mainstreaming" of America: Violence profile no. 11. *The Journal of Communication*.
- Gitlin, T. 2003. *The whole world is watching. Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left*. London: University of California Press.
- Gorp, van B. 2005. Where is the frame? Victims and intruders in the Belgian press coverage of the asylum issue. *European Journal of Communication* 20 (4), 485-508.
- Gorp, B. van. 2006a. Een constructivistische kijk op het concept framing. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 34 (3), 246-256.
- Gorp, van B. 2006b. *Framing asiel: Indringers en slachtoffers in de pers*. Leuven: Acco.
- Gorp, van B. 2007. The constructionist approach to framing: Bringing culture back in. *Journal of Communication*, 57 (1), 60-78.
- 'Groep Wilders - Partij voor de Vrijheid', (23 februari 2006).
http://www.geertwilders.nl/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1&limit=21&limitstart=1050
 . Geraadpleegd op 2 november 2009.
- Hond, M.C. 2006. *Van feit to frame. hoe Nederlandse dagbladen berichtten over de vuurwerkcramp*.
- Iyengar S. & Kinder D.R. 1987. *News That Matters: Television and American Opinion*. Chicago: University Chicago Press.
- Jasperson, A.E. & El-Kikhia, M. 2003. CNN and Al Jazeera's media coverage of America's war in Afghanistan. In: P. Norris, M. Kern & M. Just (red.). *Framing terrorism. News media, the government and the public*. New York: Routledge, 113-132.
- Klapper, J.T. 1960. *The effects of mass communication*. New York, NY, US: Free Press.

- Landtsheer, de, C., Palmer, J. & Middleton, D. 2002. Een 'framing' analyse over de Kosovo-oorlog in de Nederlandse pers (vergeleken met de Britse en Italiaanse pers). *Tijdschrift voor Sociologie* 23 (3-4), 403-439.
- Lazarsfeld, P.F., Berelson, B. & Gaudet, H. 1968. *The people's choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. 3d edition. New York: Columbia University.
- Lucardie, A.P.M. 2007. *Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriotisme?* Jaarboek DNPP.
- McCombs M.E. & Shaw D.L. 1972. The Agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly* 36, 176-187.
- McCombs M.E. & Shaw D.L. 1977. *The Emergence of American Political Issues: The Agenda-Setting Function of the Press*. St. Paul, MN: West Publishers.
- McQuail, D. 1979. The Influence and effects of mass media. In: J. Curran, M. Gurevitch & J. Woollaccott (red.). *Mass communication and society*. Sage Publications, 70-93.
- McQuail, D. 2005. *Mass Communication Theory*. 5th edition. London: Sage.
- Medianed. 21 juli 2008. Actualiteitenprogramma's NPO zijn niet hetzelfde.
<http://www.medianed.com/2008/07/21/actualiteitenprog> . Geraadpleegd op 23 oktober 2009.
- Partij voor de Vrijheid. 21 maart 2006. Een Nieuw-realistische visie.
http://www.pvv.nl/index.php?option=com_deepockets&task=contShow&id=363&Itemid=22.
Geraadpleegd op 20 oktober 2009
- Partij voor de Vrijheid. 25 augustus 2006. Verkiezingspamflet.
http://www.pvv.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=788&Itemid=139. Geraadpleegd op 18 oktober 2009.
- Partij voor de Vrijheid. 2 september 2009. Debat wijziging wetboek van strafrecht - Inbreng.
http://pvv.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=2146. Geraadpleegd op 16 november 2009.

- Perse, E.M. 2001. *Media effects and Society*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Petty, R.E., Brinol, P & Priester, J.R. 2008. Mass media attitude change: Implications of the elaboration likelihood model of persuasion. In: J. Bryant & M.B. Oliver (red.). *Media effects, advances in theory and research*. 3d edition. Taylor & Francis.
- Reese, S.D. 2001. *Framing Public Life. Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Scheufele, D.A. 1999. Framing as a Theory of Media Effects. *Journal of Communication*, 103-122.
- Scholten, O., Ruigrok, N., Krijt, M., Schaper, J. & Paanakker, H. 2008. *Fitna en de media. Een onderzoek naar aandacht en rolpatronen*.
- Shoemaker, P. & Reese, S.D. 1996. *Mediating the Message. Theories of influences on mass media content*. New York: Longman, 105-251.
- Stichting Kijkonderzoek. <http://www.kijkonderzoek.nl/kijkcijfers/programma-s/>. Geraadpleegd op 23 oktober 2009.
- Tennekes, J. 1990. *De onbekende dimensie. Over Cultuur, cultuurverschillen en macht*. Leuven / Apeldoorn Garant, 18 – 62.
- Tucker, L.R. 1998. The Framing of Calvin Klein: A Frame Analysis of Media Discourse about the August 1995 Calvin Klein Jeans Advertising Campaign. *Critical Studies in Mass Communication* 15 (2), 141-157.
- Vreese, De, C.H. 2003. *Framing Europe. Television news and European integration*. Amsterdam: Aksant.
- Wester, F. 2004. *Kwalitatieve analyse. Uitgangspunten en procedures*. Coutinho. 75-103.
- Wester, F. & Pleijter, A. Inhoudsanalyse als kwalitatief-interpreterende werkwijze. In: F. Wester, K. Renckstorf & P. Scheepers (red.). *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*. Alphen aan de Rijn: Kluwer, 575-599.

Wester, F., Pleijter, A. & Renckstorf, K. 2004. Exploring newspapers' portrayals: A logic for interpretive content analysis. *Communications* 29, 495-513.

Westerstahl, J. 1983. Objective News Reporting. General Premises. *Communication Research* 10 (3), 403-424.

Wijnberg, R. 2009. *Essay zin 79 de retorische technieken van Geert Wilders*.
<http://www.robwijnberg.nl/site/blog/essay-zin-79-de-retorische-technieken-van-geert-wilders>.
 Geraadpleegd op 5 november 2009.

Wolfsfeld, G. 1997. *Media and political conflict. News from the Middle East*. Cambridge University Press.

Krantenartikelen

Groen, J. en Kranenberg, A. 31 oktober 2009. Geert Wilders ondermijnt democratie. *De Volkskrant*: 1.

Krouwel, A. 28 juli 2008. De Linkse kerk bestaat niet. Rechtse thema's, partijen en politici domineren het nieuws, en vooral Geert Wilders profiteert daarvan. *Trouw*.
<http://www.trouw.nl/opinie/podium/article1731165.ece> geraadpleegd op 03 januari 2010.

Meijer, R. 6 augustus 2009. Kostenvraag allochtoon is moreel dilemma. *De Volkskrant*: 2.

'Moslimataks Wilders valt slecht'. 17 september 2009. *AD/Algemeen Dagblad*: 1.

'Pechtold: Wilders is extreem-rechts', 02 november 2009. *De Volkskrant* 1.

'Plan Wilders voor belasting'. 17 september 2009. *Trouw*.

Rijlaarsdam, B. & Staal, H. 22 juli 2009. Allochtoon is voor PVV een kostenpost. *NRC Handelsblad*: 3.

Staal, H. 7 maart 2009. 'Daar gaat Geert over!'; Strak geleide PVV van Geert Wilders ontpopt zich tot klassieke oppositie-partij. *NRC Handelsblad*: 6-7.

Staal, H. 11 september 2009. Wat kost dat nou, mensen?; Tweede Kamer debatteerde gisteren over de 'kosten van allochtonen'. *NRC.NEXT*.

'Wilders' wonderland'. 18 september 2009. *De Volkskrant*: 11.

TV-uitzendingen

Netwerk (21 maart 2006). Wilder wil grondwetartikel 1 schrappen [tv-uitzending].

<http://netwerk.tv/uitzending/2006-03-21/wilders-wil-grondwetsartikel-1-schrappen>.

Netwerk (22 augustus 2006). Loopt de kar vast? [tv-uitzending]. <http://netwerk.tv/node/1844>.

Netwerk (8 augustus 2007). Wilders wil verbod op Koran [tv-uitzending].

<http://netwerk.tv/uitzending/2007-08-08/wilders-wil-verbod-op-koran>.

Netwerk (29 november 2007). Wat wil Wilders met zijn film over de Koran? [tv-uitzending].

<http://netwerk.tv/uitzending/2007-11-29/wat-wil-geert-wilders-met-zijn-film-over-de-koran>.

Netwerk (18 januari 2008). Hoe zijn moslims gestemd over Wilders' film? [tv-uitzending].

<http://netwerk.tv/uitzending/2008-01-18/hoe-zijn-moslims-gestemd-over-wilders-film>.

Netwerk (4 maart 2008). Fitna, wat zijn de gevolgen voor Nederlanders in het buitenland? [tv-uitzending]. <http://netwerk.tv/uitzending/2008-03-04/fitna-wat-zijn-de-gevolgen-voor-nederlanders-het-buitenland>.

Netwerk (27 maart 2008). Geert Wilder spreekt [tv-uitzending]. <http://netwerk.tv/uitzending/2008-03-27/geert-wilders-spreekt>.

Netwerk (12 november 2008). Wilders reageert op uitspraak dat PVV extreem-rechts zou zijn [tv-uitzending]. <http://www.netwerk.tv/uitzending/2008-12-11/wilders-reageert-op-uitspraak-dat-pvv-extreemrechts-zou-zijn>. Geraadpleegd op 23 oktober 2009.

NOVA (21 maart 2006). Den Haag Vandaag: Wilders en Essent-topman Boersma.

<http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/4207/Den+Haag+Vandaag%3A+Wilders+en+Essent-topman+Boersma/>.

NOVA (9 november 2006). Nederland Kiest: Joost Lagendijk en Geert Wilders [tv-uitzending].

<http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/4736/Nederland+Kiest%3A+Joost+Lagendijk+en+Geert+Wilders/>.

NOVA (23 november 2006). Nederland heeft gekozen. Hoe nu verder? [tv-uitzending].

<http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/4749/Nederland+heeft+gekozen.+Hoe+nu+verder+%3F/>

NOVA (13 januari 2007). PVV zoekt steun bij extreem-rechts [tv-uitzending].

<http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/4853/PVV+zocht+steun+bij+extreem-rechts/>.

NOVA (28 februari 2007). Wilders en zijn kruistocht tegen dubbele nationaliteit [tv-uitzending].

<http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/4972/Wilders+en+zijn+kruistocht+tegen+dubbele+nationaliteit/>.

NOVA (15 maart 2007). Collega's over Geert Wilders [tv-uitzending].

<http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/5009/Collega%27s+over+Geert+Wilders/>.

NOVA (8 augustus 2007). Mag Wilders oproepen tot een verbod op de Koran? [tv-uitzending].

<http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/5367/Mag+Wilders+oproepen+tot+een+verbod+op+de+Koran%3F/>.

NOVA (28 november 2007). Den Haag Vandaag: Filmplannen Geert Wilders [tv-uitzending].

<http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/5625/Den+Haag+Vandaag%3A+filmplannen+Geert+Wilders/>.

NOVA (11 januari 2008). Wat moeten de autoriteiten met de film van Wilders? [tv-uitzending].

<http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/5717/Wat+moeten+de+autoriteiten+en+de+media+met+de+film+van+Wilders%3F/>.

NOVA (28 februari 2008). CDA roept Wilders op film niet uit te zenden [tv-uitzending].

<http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/5849/CDA+roept+Wilders+op+film+niet+uit+te+zenden/>.

NOVA (11 maart 2008). Wilders houdt geen persconferentie over film Fitna.

<http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/5882/Wilders+houdt+geen+persconferentie+over+film+Fitna/>.

NOVA (25 maart 2008). Wilders wil nog steeds zijn film uitzenden vóór 1 april [tv-uitzending].

<http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/5915/Wilders+wil+nog+steeds+zijn+film+uitzenden+v%F3%F3r+1+april/>

NOVA (27 maart 2008). Fitna is uit, hoe reageert Nederland en de wereld? [tv-uitzending].

<http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/5923/Fitna+is+uit%2C+hoe+reageert+Nederland+en+de+wereld%3F/>.

NOVA (1 april 2008). Tweede Kamer debatteert over Fitna [tv-uitzending].

<http://www.novatv.nl/page/detail/uitzendingen/5932/Tweede+Kamer+debatteert+over+Fitna/>.

Fotoverantwoording (op volgorde van plaatsing)

ANP (z.d.). [foto]. Gedownload op 20 januari 2010 van

<http://www.geenstijl.nl/archives/images/ANP-7259170.jpg>.

ANP (3 december 2007). Wilders in Tweede Kamer [Foto]. Gedownload op 19 januari 2010 van

http://www.rnw.nl/data/files/images/lead/031207%20wilders%20in%20tweede%20kamer%20ANP-6325461_1.jpg.

ANP (19 september 2007). Den Haag – Algemene beschouwingen – Wilders [Foto]. Gedownload op

18 januari 2010 van [http://www.dag.nl/wp-](http://www.dag.nl/wp-content/uploads/2007/12/1958300053_1999999685_wilders2_anp.jpg)

[content/uploads/2007/12/1958300053_1999999685_wilders2_anp.jpg](http://www.dag.nl/wp-content/uploads/2007/12/1958300053_1999999685_wilders2_anp.jpg).

ANP (12 februari 2009). Geert Wilders arriveert in Londen ondanks Brits verbod [Foto]. Gedownload

op 18 januari 2010 van

http://www.rnw.nl/data/files/images/lead/120209%20geert%20wilders%20londen%20pvv%20ANP-9177086_0.jpg.

ANP (15 mei 2009). Geert Wilders in de Tweede Kamer [Foto]. Gedownload op 18 januari 2010 van http://www.rnw.nl/data/files/images/lead/150509-wilders-geert-ANP-9773187_2.jpg.

ANP (28 mei 2009). Geert Wilders [Foto]. Gedownload op 19 januari 2010 van http://www.rnw.nl/data/files/images/lead/280509-wilders-ANP-9825979_2.jpg.

Fotograaf onbekend (september 2008). Wilders [Foto]. Gedownload op 18 januari 2010 van http://www.dag.nl/wp-content/uploads/2008/09/1997085668_1999999659_wilders.jpg.

Nufoto (25 september 2006). Geert Wilders voert campagne in Zwolle [Foto]. Gedownload op 23 januari 2010 van <http://media.nu.nl/m/m1cz2jna1fso.jpg>.

Bijlagen

Analyseschema		
Algemeen		
	Programma	Netwerk
	Datum	29 november 2007
	Lengte item	08.56 min.
	Onderwerp	De aangekondigde film van Wilders.
	Vorm	Reportage waarin een paar mensen worden geïnterviewd, en beelden en teksten van Wilders.
Titel		
	Titel	Wat wil Wilders met zijn film over de Koran?
	Karakter: Objectief/ subjectief	Subjectief
	Toon: neutraal/negatief/positief	Negatief
Introductie		
	Beeldbepalende/typerende bewoordingen of uitdrukkingen	Inlichtingendiensten zouden doden vrezden door Koranfilm Geert Wilders Gaat Geert Wilders in zijn aangekondigde film over de Islam écht de Koran verscheuren? De inlichtingendiensten zouden daarom rekening houden met het ergste: dodelijke slachtoffers als gevolg van de film.
	Toon	
Inhoud		
	Onderwerpen	
	Beeldbepalende/typerende bewoordingen of uitdrukkingen	(reportage) Mag meneer Wilders aan de Koran komen? (Mohammed Sini: 'Nee laat staan verscheuren' zo heilig is het boek) gisteren meldde de Telegraaf op basis van bronnen rond het kabinet dat Geert Wilders van plan is een korte film te maken over de Koran. Het zal een variant worden op Submission, de film van regisseur Theo van Gogh die mede daarom is vermoord. citaat: 'en in de film leidt dat tot iets'

		<p>(Gert-Jan Oplaat, oud-VVD kamerlid) Geert zwemt in een fuik, daar is hij een paar jaar geleden mee begonnen, en hij komt steeds verder in die fuik. En je weet wat de definitie van een fuik is, dat je niet meer terug kunt.</p> <p>Met meer concurrentie op rechts is Wilders een ware kruistocht begonnen tegen de Koran en de Islamieten in Nederland. En bezigt daarbij steeds extremere teksten.</p> <p>(Mohammed Sini)</p> <p>Mensen in elkaar slaan dat is wat hij doet, en dan verbaal. Hij raakt mensen diep in hun ziel en dat moet hij niet doen en dat moeten we niet willen in deze samenleving.</p> <p>(Oplaat)</p> <p>Als je te extreem gaat, dat hebben we in Duitsland ook gezien, te extreem met boekverbrandingen enzo dat kan ontaarden in nare dingen, dus ik maak me zorgen om Geert.</p> <p>Ik hem vanuit het verleden, hij is goed van inborst maar hij slaat volledig door en is een gevaarlijke weg ingeslagen.</p> <p>(Sini) Bizar om over heilige boeken in dit soort termen te spreken. Dat moet je ook niet over de bijbel en de Thora doen.</p> <p>Geert is doorgeslagen en heeft het liberalisme verlaten en heeft gekozen voor het extremisme waarin hij denkt dat alles zou moeten gebeuren.</p> <p>(aan sini) Hoeveel klappen kan een gemeenschap hebben voor hij terugslaat? bent u bang voor rellen (ik hoop dat rellen wegblijven en moslims inmiddels gewend zijn gekwetst te worden)</p> <p>maar gaat hij daarin echt de Koran verscheuren, zoals inlichtingendiensten vrezen. Wilders wil niet reageren.</p> <p>Ondertussen staat iedereen op scherp, zo meldt onze bron binnen de inlichtingendienst.</p> <p>(oplaat)</p> <p>Geert die eindigt aan het einde van zijn fuik en volgens mij is hij al een mooi eind op weg</p>
--	--	--

		en ik denk dat hij nog verder gaat doorslaan, maar hij kan niet anders meer. En volgens mij is maar gewoon wat de gemiddelde Nederlander moet doen: doodzwijgen is beter dan doodslaan.
	Toon	Terughoudend, serieuzer. Af en toe klinkt ergernis of vanzelfsprekendheid door.
	Aangehaalde bronnen of (aanwezige) personen	Mohammed Sini, Gert-Jan Oplaat, bron inlichtingendienst
	Functie (Relatie mbt PVV/Wilders)	Islam en Burgerschap, VVD'er en oud-collega (maatje) Wilders
Beeldmateriaal		
	Welke beelden?	<p>Portret Wilders</p> <p>Ronddraaiende Koran</p> <p>Artikel Telegraaf met dikke kop 'provocerende film Wilders'</p> <p>Beelden Submission</p> <p>Foto Wilder krantenartikel (op stoel)</p> <p>Artikel met als titel 'genoeg is genoeg' en foto van hand met Koran</p> <p>Quotes Wilders:</p> <p>en in de film leidt dat tot iets</p> <p>als Moslims in Nederland willen blijven moeten ze de helft uit de Koran scheuren en weggooien</p> <p>de Koran is een fascistisch boek dat oproept tot geweld, verbiedt dat ellendige boek</p> <p>de koran is de kern van het kwaad. Een verbod op de koran is niet harder dan mijn eerdere oproep om de helft van de koran te verscheuren</p> <p>de koran is het meest verschrikkelijke gedrocht.</p> <p>Promofilmpje Wilders</p> <p>Wilders pratend in de kamer (Koran in de prullenbak mieteren/ zieke ideologie en die foute godsdienst Islam/ Artikel 1 in de grondwet in Nederland dominante cultuur/sluiten die moskee, haatpaleizen geen gebedshuizen)</p>
	Van toepassing op onderwerp?	Ja, reacties van verschillende mensen op de film. Maar ook veel eerdere quotes van Wilders die van toepassing zijn op zijn 'haat' jegens de Koran en de Islam.
Overig		Begeleid door angstig makende muziek, en stem Wilders soms met soort echo

Analyseschema		
Algemeen		
	Programma	NOVA
	Datum	11 maart 2008
	Lengte item	06.18 minuten
	Onderwerp	Door hoge kosten van beveiliging gaat persconferentie Geert Wilders niet door.
	Vorm	Kort interview met Wilders, daarna gesprek met Erik Jurgens hierover.
Titel		
	Titel	Wilders houdt geen persconferentie over Fitna
	Karakter: Objectief/ subjectief	Objectief
	Toon: neutraal/negatief/positief	Neutraal
Introductie		
	Beeldbepalende/typerende bewoordingen of uitdrukkingen	<p>(Twan Huys)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Geert Wilders kan maar geen plek vinden om zijn film te vertonen. - Eerst weigerde de oproepen om in te gaan op zijn voorwaarden en besloten de film niet uit te zenden en nu blijken de beveiligingskosten van perscentrum nieuwspoort zo hoog te zijn dat de persconferentie en de geplande vertoning van zijn film op losse schroeven zijn komen te staan. Wilders heeft besloten dat die hele persconferentie niet meer doorgaat.
	Toon	Alsof het met een zucht gezegd wordt.. 'wat nu weer?!...'
Inhoud		
	Onderwerpen	<p>Hoge kosten en het niet doorgaan van de persconferentie.</p> <p>Of dit begrijpelijk is en of het logisch is dat Wilders zelf voor de kosten zou moeten opdraaien.</p>
	Beeldbepalende/typerende bewoordingen of uitdrukkingen	<p>(Verslaggever: op Wilders reactie wat betreft het geen plek hebben om de film te laten zien 'ik weet niet wat dat betekend voor de datum')</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dat betekend elke week een demonstratie in Afghanistan ('dat lijkt me heel onverstandig') - Mensen buiten u om zeggen 'die Wilders vind het allemaal wel prima dat het allemaal zo lang duurt, want dat houdt de spanning er in' is dat een bewuste strategie van u?

		<p>(Wilders: 'U bent van NOVA volgens mij, als u zegt dat u de film vanavond helemaal uitzend, dan hebben we vanavond de première van Fitna in NOVA')</p> <p>(Huys:)</p> <p>Ja dat gaat dus voorlopig niet gebeuren</p> <p>(Erik Jurgens:)</p> <ul style="list-style-type: none"> - hij heeft natuurlijk wel dit uitgelokt door maandenlang te spelen op de publieke opinie dat er iets geweldigs ging gebeuren, en de vraag is in hoeverre je daarin mee moet gaan (maar voor een persconferentie moet de gelegenheid gegeven worden) <p>(Huys)</p> <ul style="list-style-type: none"> - vind u dat Wilders moet opdraaien van de kosten voor een persconferentie? <p>Jurgens:</p> <ul style="list-style-type: none"> - moet mogelijk gemaakt worden, lijkt mij sterk dat dat zulke hoge kosten met zich mee brengt. Hij moet de gelegenheid krijgen tot het houden van een persconferentie. - Als hij natuurlijk zelf niet van zo uitvoerig vooraf had aangekondigd wat hij allemaal ging doen, dan had hij al die aandacht gekregen die hij blijkbaar wil hebben. Als je gewoon die film maakt, een persconferentie houdt, dan geeft dat geen enkel probleem. Hij heeft het zelf natuurlijk in belangrijke mate uitgelokt, dat er zo'n crisissituatie ontstaat.
	Toon	Beetje eigen schuld dikke bult, al moet een persconferentie wel kunnen.
	Aangehaalde bronnen of (aanwezige) personen	Wilders, Erik Jurgens
	Functie (Relatie mbt PVV/Wilders)	Oud-hoogleraar mediarecht/oud kamerlid en oud voorzitter NOS.
Beeldmateriaal		
	Welke beelden?	Interview Wilders, en interview Jurgens. Op achtergrond foto koran en portret Wilders (standaardportret).
	Van toepassing op onderwerp?	Ja
Overig		Jurgens lijkt het raar te vinden dat Wilders' persconferentie niet doorgaat, maar vind ook dat hij hier zelf schuld aan is.